

Raad van de
Europese Unie

Brussel, 27 februari 2026
(OR. en)

11787/24

Interinstitutionele dossiers:
2024/0101 (NLE)
2024/0102 (NLE)

AELE 72
AND 13
SM 13
MI 659

WETGEVINGSBESLUITEN EN ANDERE INSTRUMENTEN

Betreft: Overeenkomst waarbij een associatie tot stand wordt gebracht tussen de Europese Unie en haar lidstaten, enerzijds, en het Vorstendom Andorra en de Republiek San Marino, elk als een afzonderlijke partij, anderzijds

OVEREENKOMST
WAARBIJ EEN ASSOCIATIE TOT STAND WORDT GEBRACHT TUSSEN
DE EUROPESE UNIE EN HAAR LIDSTATEN, ENERZIJD,
EN HET VORSTENDOM ANDORRA EN DE REPUBLIEK SAN MARINO,
ELK ALS EEN AFZONDERLIJKE PARTIJ, ANDERZIJD

PREAMBULE

DE EUROPESE UNIE, hierna de “EU” genoemd,

en

HET KONINKRIJK BELGIË,

DE REPUBLIEK BULGARIJE,

DE TSJECHISCHE REPUBLIEK,

HET KONINKRIJK DENEMARKEN,

DE BONDSREPUBLIC DUITSLAND,

DE REPUBLIEK ESTLAND,

IERLAND,

DE HELLEENSE REPUBLIEK,

HET KONINKRIJK SPANJE,

DE FRANSE REPUBLIEK,

DE REPUBLIEK KROATIË,

DE ITALIAANSE REPUBLIEK,

DE REPUBLIEK CYPRUS,

DE REPUBLIEK LETLAND,

DE REPUBLIEK LITOUWEN,

HET GROOTHERTOGDOM LUXEMBURG,

HONGARIJE,

DE REPUBLIEK MALTA,

HET KONINKRIJK DER NEDERLANDEN,

DE REPUBLIEK OOSTENRIJK,

DE REPUBLIEK POLEN,

DE PORTUGESE REPUBLIEK,

ROEMENIË,

DE REPUBLIEK SLOVENIË,

DE SLOWAAKSE REPUBLIEK,

DE REPUBLIEK FINLAND, en

HET KONINKRIJK ZWEDEN,

de Hoge Verdragsluitende partijen bij het Verdrag betreffende de Europese Unie en het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, hierna de “EU-lidstaten” genoemd,

enerzijds,

en

HET VORSTENDOM ANDORRA, hierna “Andorra” genoemd,

en

DE REPUBLIEK SAN MARINO, hierna “San Marino” genoemd,

elk als een afzonderlijke partij,

anderzijds,

WIJZEND OP de nauwe historische, geografische, culturele, politieke en economische banden tussen de EU en elke geassocieerde staat, ook in de vorm van bestaande overeenkomsten, alsook op de specifieke banden van nabijheid tussen elke geassocieerde staat en een of meer EU-lidstaten,

OVERWEGENDE de banden die geleidelijk tot stand zijn gebracht tussen de EU en Andorra, onder andere als gevolg van de overeenkomst in de vorm van een briefwisseling tussen de Europese Economische Gemeenschap en het Prinsdom Andorra¹, gedaan te Luxemburg op 28 juni 1990, de samenwerkingsovereenkomst tussen de Europese Gemeenschap en het Prinsdom Andorra², gedaan te Brussel op 15 november 2004, de monetaire overeenkomst tussen de Europese Unie en het Vorstendom Andorra³, gedaan te Brussel op 30 juni 2011 en de overeenkomst tussen de Europese Gemeenschap en het Vorstendom Andorra waarbij wordt voorzien in maatregelen van gelijke strekking als die welke zijn vervat in Richtlijn 2003/48/EG van de Raad betreffende belastingheffing op inkomsten uit spaargelden in de vorm van rentebetaling⁴, gedaan te Brussel op 15 november 2004, alsook het bijbehorende memorandum van overeenstemming, het wijzigingsprotocol bij de Overeenkomst tussen de Europese Gemeenschap en het Vorstendom Andorra waarbij wordt voorzien in maatregelen van gelijke strekking als die welke zijn vervat in richtlijn 2003/48/EG van de Raad betreffende belastingheffing op inkomsten uit spaargelden in de vorm van rentebetaling⁵, gedaan te Brussel op 12 februari 2016, en het wijzigingsprotocol bij de Overeenkomst tussen de Europese Unie en het Vorstendom Andorra over de automatische uitwisseling van inlichtingen over financiële rekeningen ter verbetering van de internationale naleving van de belastingplicht⁶, gedaan te Brussel op 13 oktober 2025,

¹ PB EU L 374 van 31.12.1990, blz. 14.

² PB EU L 135 van 28.5.2005, blz. 14.

³ PB EU C 369 van 17.12.2011, blz. 1.

⁴ PB EU L 359 van 4.12.2004, blz. 33.

⁵ PB EU L 268 van 1.10.2016, blz. 40.

⁶ PB EU L, 2025/2400, 5.12.2025,

ELI: http://data.europa.eu/eli/agree_internation/2025/2400/oj.

OVERWEGENDE de banden die geleidelijk tot stand zijn gebracht tussen de EU en San Marino, onder andere als gevolg van de overeenkomst tot instelling van een douane-unie en samenwerking tussen de Europese Economische Gemeenschap en de Republiek San Marino¹, gedaan te Brussel op 16 december 1991, de monetaire overeenkomst tussen de Europese Unie en de Republiek San Marino², gedaan te Brussel op 27 maart 2012 en de overeenkomst tussen de Europese Gemeenschap en de Republiek San Marino waarbij wordt voorzien in maatregelen van gelijke strekking als die welke zijn vervat in Richtlijn 2003/48/EG van de Raad betreffende belastingheffing op inkomsten uit spaargelden in de vorm van rentebetaling³, gedaan te Brussel op 7 december 2004, alsook het bijbehorende memorandum van overeenstemming, het wijzigingsprotocol bij de Overeenkomst tussen de Europese Gemeenschap en de Republiek San Marino waarbij wordt voorzien in maatregelen van gelijke strekking als die welke zijn vervat in Richtlijn 2003/48/EG van de Raad betreffende belastingheffing op inkomsten uit spaargelden in de vorm van rentebetaling⁴, gedaan te Brussel op 8 december 2015, en het wijzigingsprotocol bij de Overeenkomst tussen de Europese Unie en de Republiek San Marino over de automatische uitwisseling van inlichtingen over financiële rekeningen ter verbetering van de internationale naleving van de belastingplicht⁵, gedaan te Brussel op 13 oktober 2025,

OVERWEGENDE dat de geassocieerde staten al eeuwenlang nauwe banden hebben met hun buurlanden, die nu EU-lidstaten zijn, en dat het grondgebied van de geassocieerde landen wordt omgeven door het grondgebied van de EU,

¹ PB EU L 84 van 28.3.2002, blz. 43.

² PB EU L 121 van 26.4.2012, blz. 5.

³ PB EU L 381 van 28.12.2004, blz. 33.

⁴ PB EU L 346 van 31.12.2015, blz. 3.

⁵ PB EU L, 2025/2428, 5.12.2025,

ELI: http://data.europa.eu/eli/agree_internation/2025/2428/oj.

BESLOTEN een associatie tot stand te brengen om hun betrekkingen te verdiepen, te diversifiëren en in stand te houden op basis van de waarden die de EU, de EU-lidstaten en de geassocieerde staten gemeen hebben, namelijk de eerbiediging van de menselijke waardigheid, vrijheid, democratie, gelijkheid, de rechtsstaat en de eerbiediging van de mensenrechten, waaronder de rechten van personen die tot minderheden behoren, die essentiële elementen van deze overeenkomst vormen,

VERBINDEN ZICH ERTOE die gemeenschappelijke waarden te bevorderen in een samenleving die wordt gekenmerkt door pluralisme, non-discriminatie, verdraagzaamheid, rechtvaardigheid, solidariteit, en gelijkheid van vrouwen en mannen,

BENADRUKKEND dat de EU en de EU-lidstaten bereid zijn met buurlanden bijzondere betrekkingen te ontwikkelen, die gericht zijn op de totstandbrenging van een ruimte van welvaart en goed nabuurschap met wederzijdse rechten en verplichtingen en de mogelijkheid van gemeenschappelijk optreden, en die gekenmerkt worden door nauwe en vreedzame betrekkingen op basis van samenwerking,

ERNAAR STREVENDE een alomvattend en samenhangend kader vast te stellen voor de betrekkingen tussen de EU, de EU-lidstaten en de geassocieerde staten, rekening houdend met de bijzondere situatie van elk van de geassocieerde staten, als bedoeld in de Verklaring over artikel 8 van het Verdrag die is gehecht aan de Slotakte van de intergouvernementele conferentie die het Verdrag van Lissabon heeft aangenomen, ondertekend op 13 december 2007,

VASTBESLOTEN de economische integratie en de respectieve deelneming van de geassocieerde staten aan de interne markt van de EU te waarborgen, met inbegrip van met name de vier ondeelbare vrijheden: het vrije verkeer van goederen, het vrije verkeer van personen, het vrije verkeer van diensten en het vrije verkeer van kapitaal op basis van gemeenschappelijke regels en gelijke concurrentievoorwaarden, rekening houdend met de bijzondere situatie van elk van de geassocieerde staten en met behoud van hun onafhankelijkheid en de onafhankelijkheid van hun instellingen,

BESLOTEN via de associatie de economische en zakelijke kansen voor personen en bedrijven in de geassocieerde partijen te verbeteren,

VASTBESLOTEN door de uitvoering van de associatie de homogeniteit van de interne markt, de rechtszekerheid, de uniforme interpretatie en toepassing van deze overeenkomst, en de gelijke behandeling van onder andere marktdeelnemers en burgers van de geassocieerde partijen te waarborgen,

ERKENNENDE dat het voor de goede werking van deze overeenkomst en de volledige naleving van het EU-recht noodzakelijk is een passend institutioneel kader in te stellen, waaronder, met name, een forum voor dialoog tussen de geassocieerde partijen, procedures voor toezicht en geschillenbeslechting, en de exclusieve rechtsmacht van het Hof van Justitie van de Europese Unie, teneinde de uniforme interpretatie en toepassing van deze overeenkomst te garanderen,

ERNAAR STREVENDE bij te dragen tot een betere samenwerking tussen de leden van het Europees Parlement en de leden van de parlementen van de geassocieerde staten, alsook tussen de sociale en economische partners van de EU en de sociale en economische partners van de geassocieerde staten,

VASTSTELLEND dat de EU, de EU-lidstaten en de geassocieerde staten ernaar streven hun associatie te baseren op een hoog niveau van gezondheidszorg, veiligheid en consumentenbescherming,

VASTBESLOTEN de kwaliteit van het milieu te behouden, te beschermen en te verbeteren en te zorgen voor een behoedzaam en rationeel gebruik van natuurlijke hulpbronnen overeenkomstig de beginselen van duurzame ontwikkeling en van voorzorgs- en preventieve maatregelen, alsook het welzijn van mens en dier te bevorderen,

ZICH BEWUST van het belang van duurzame ontwikkeling in haar economische, ecologische en sociale dimensies,

DE WENS UITEND om de verwezenlijking van de Agenda 2030 voor duurzame ontwikkeling van de Verenigde Naties en haar doelstellingen voor duurzame ontwikkeling te bevorderen en ertoe bij te dragen,

BEVESTIGEND dat zij het Handvest van de Verenigde Naties, de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, en de doelstellingen en beginselen van de Raad van Europa en de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa ten volle onderschrijven,

VASTSTELLEND dat de oprichting van de associatie de bilaterale betrekkingen tussen de EU, de EU-lidstaten en elk van de geassocieerde staten versterkt, waardoor de geassocieerde partijen worden aangemoedigd hun standpunten over bilaterale, regionale en internationale vraagstukken van gemeenschappelijk belang steeds meer op elkaar af te stemmen,

WIJZENDE op het feit dat, als de partijen in het kader van deze overeenkomst specifieke overeenkomsten besluiten aan te gaan op het gebied van vrijheid, veiligheid en recht, die door de EU zouden worden gesloten op grond van titel V van het derde deel van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, de bepalingen van dergelijke toekomstige overeenkomsten niet bindend zijn voor Ierland, tenzij de EU, samen met Ierland wat betreft zijn eerdere bilaterale betrekkingen, Andorra of San Marino ervan in kennis stelt dat Ierland gebonden is geworden door dergelijke overeenkomsten als deel van de EU overeenkomstig Protocol nr. 21 betreffende de positie van Ierland ten aanzien van de ruimte van vrijheid, veiligheid en recht, dat aan het Verdrag betreffende de Europese Unie en het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie is gehecht; wijzende op het feit dat latere interne maatregelen van de EU die met het oog op de uitvoering van deze overeenkomst op grond van titel V van het derde deel van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie worden genomen, niet bindend zijn voor Ierland, tenzij Ierland zijn wens te kennen heeft gegeven deel te nemen aan die maatregelen of die te aanvaarden overeenkomstig dat protocol; tevens erop wijzende dat dergelijke toekomstige overeenkomsten of daarmee samenhangende interne maatregelen van de EU met betrekking tot Denemarken enkel van toepassing is overeenkomstig Protocol Nr. 22 betreffende de positie van Denemarken, dat aan het Verdrag betreffende de Europese Unie en het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie is gehecht,

ALS VOLGT ZIJN OVEREENGEKOMEN:

DEEL I

DOELSTELLINGEN, WAARDEN EN BEGINSELEN

ARTIKEL 1

Doelstellingen

1. Bij deze overeenkomst wordt een associatie tot stand gebracht tussen de EU en de EU-lidstaten, enerzijds, en Andorra en San Marino, elk als een afzonderlijke partij, anderzijds (hierna “de associatie” genoemd).

2. De doelstellingen van de associatie zijn:
 - a) te zorgen voor de respectieve deelneming van de geassocieerde staten aan de interne markt, waaronder het vrije verkeer van personen, het vrije verkeer van goederen, het vrije verkeer van diensten en het vrije verkeer van kapitaal, en gelijke concurrentievoorwaarden tussen de overeenkomstsluitende partijen, overeenkomstig deze overeenkomst, alsook voor de deelname van de geassocieerde landen aan het daarmee verband houdende horizontale en begeleidende beleid, rekening houdend met de specifieke situatie van elke geassocieerde staat; en
 - b) een passend kader tot stand te brengen om de dialoog en de samenwerking tussen de EU en de EU-lidstaten en elke geassocieerde staat op andere gebieden van gemeenschappelijk belang te ontwikkelen en te bevorderen.

ARTIKEL 2

Definities

Voor de toepassing van deze overeenkomst wordt verstaan onder:

- a) “geassocieerde staten”: Andorra en San Marino, elk als een afzonderlijke partij;
- b) “EU-partij”: de EU, de EU-lidstaten of de EU en de EU-lidstaten, binnen de grenzen van hun respectieve bevoegdheden zoals die voortvloeien uit het Verdrag betreffende de Europese Unie en het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie;
- c) “overeenkomstsluitende partijen”: de EU-partij, enerzijds, en Andorra en San Marino, anderzijds;
- d) “geassocieerde partijen”: de EU-partij als een geassocieerde partij, enerzijds, en Andorra of San Marino als een geassocieerde partij, anderzijds;
- e) “associatieovereenkomst”: de kaderovereenkomst, de kaderprotocollen, de geassocieerde-staatprotocollen en de bijlagen bij de geassocieerde-staatprotocollen;
- f) “kaderovereenkomst”: de associatieovereenkomst zonder protocollen en bijlagen;
- g) “geassocieerde-staatprotocol”: het protocol met betrekking tot een geassocieerde staat en zijn respectievelijke bijlagen tot vaststelling van de bijzondere voorwaarden voor het bereiken van de doelstellingen en de elementen die verband houden met de aanneming van het *acquis* van de interne markt van de EU;

- h) “kaderprotocol”: een protocol dat de overeenkomstsluitende partijen gemeen hebben;
- i) “bijlage bij het geassocieerde-staatprotocol”: een tekst die de rechtshandelingen van de EU bevatten die binnen het toepassingsgebied van deze overeenkomst vallen, samen met eventuele aanpassingen;
- j) “HvJ van de EU”: het Hof van Justitie van de Europese Unie, dat het Hof van Justitie en het Gerecht omvat;
- k) “VEU”: het Verdrag betreffende de Europese Unie;
- l) “VWEU”: het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie.

ARTIKEL 3

Waarden

Deze overeenkomst is gebaseerd op de gemeenschappelijke waarden van de overeenkomstsluitende partijen: eerbiediging van de menselijke waardigheid, vrijheid, democratie, gelijkheid en de rechtsstaat, en eerbiediging van de mensenrechten, waaronder de rechten van personen die tot minderheden behoren. In een samenleving die wordt gekenmerkt door pluralisme, non-discriminatie, verdraagzaamheid, rechtvaardigheid, solidariteit en gelijkheid van vrouwen en mannen, zijn die gemeenschappelijke waarden essentiële onderdelen van deze overeenkomst.

ARTIKEL 4

Beginselen

Met het oog op de verwezenlijking van de in artikel 1 van de kaderovereenkomst genoemde doelstellingen treffen de geassocieerde partijen alle algemene of specifieke maatregelen die nodig zijn om de nakoming van de uit deze overeenkomst voortvloeiende verplichtingen te garanderen, met inachtneming van de volgende grondbeginselen:

- a) de goede werking en homogeniteit van de interne markt van de EU op basis van uniforme regels;
- b) rechtszekerheid en gelijke behandeling van marktdeelnemers en personen;
- c) inachtneming van de specifieke situatie van elke geassocieerde staat.

ARTIKEL 5

Beginsel van non-discriminatie

Binnen de werkingssfeer van deze overeenkomst en onverminderd de daarin vervatte bijzondere bepalingen is elke discriminatie op grond van nationaliteit verboden.

DEEL II

VRIJ VERKEER VAN GOEDEREN, PERSONEN, DIENSTEN EN KAPITAAL

HOOFDSTUK 1

VRIJ VERKEER VAN GOEDEREN

ARTIKEL 6

Vrij verkeer van goederen

Het vrije verkeer van goederen tussen de geassocieerde partijen wordt overeenkomstig deze overeenkomst tot stand gebracht.

ARTIKEL 7

Verbod van douanerechten

In- en uitvoerrechten of heffingen van gelijke werking zijn tussen de geassocieerde partijen verboden. Het verbod van dit artikel geldt eveneens voor douanerechten van fiscale aard.

ARTIKEL 8

Verbod op kwantitatieve beperkingen

Kwantitatieve in- en uitvoerbeperkingen en maatregelen van gelijke werking zijn tussen de geassocieerde partijen verboden.

ARTIKEL 9

Verbodsbeperkingen of beperkingen op invoer, uitvoer of doorvoer

1. De overeenkomst vormt geen beletsel voor verboden of beperkingen van invoer, uitvoer of doorvoer die gerechtvaardigd zijn uit hoofde van de bescherming van de openbare zedelijkheid, de openbare orde, de openbare veiligheid, de gezondheid en het leven van personen en dieren of het behoud van planten, de bescherming van het nationaal artistiek, historisch of archeologisch bezit, of uit hoofde van de bescherming van de industriële of commerciële eigendom. Dergelijke verboden of beperkingen mogen echter geen middel tot willekeurige discriminatie vormen, noch een verkapte beperking van de handel tussen de geassocieerde partijen.
2. Maatregelen die de minste invloed hebben op het vrije verkeer van goederen tussen de geassocieerde partijen, verdienen de voorkeur. De duur van dergelijke maatregelen wordt beperkt tot hetgeen strikt noodzakelijk is om de in lid 1 genoemde doelstellingen te bereiken.

ARTIKEL 10

Binnenlandse belasting

Geen van de geassocieerde partijen heft op de producten van de andere geassocieerde partij, direct of indirect, hogere binnenlandse belastingen van welke aard ook dan die, direct of indirect, worden geheven op soortgelijke binnenlandse producten. Evenmin heft een geassocieerde partij binnenlandse belastingen op de producten van de andere geassocieerde partij van een zodanige aard dat daardoor andere producten indirect worden beschermd.

ARTIKEL 11

Toepassing van het gemeenschappelijk douanetarief van de EU

In hun betrekkingen met derde landen passen de geassocieerde staten het gemeenschappelijk douanetarief van de EU toe overeenkomstig de bepalingen van de respectievelijke geassocieerde-staatprotocollen.

ARTIKEL 12

Toepassing van het gemeenschappelijk handelsbeleid van de EU

In hun betrekkingen met derde landen passen de geassocieerde staten het gemeenschappelijk handelsbeleid van de EU toe, met inbegrip van handelsbeschermingsmaatregelen van de EU, zoals uiteengezet in bijlage XXV bij elk geassocieerde-staatprotocol.

ARTIKEL 13

Andere regels

1. Specifieke bepalingen en regelingen zijn vervat in:
 - a) bijlage I bij elk geassocieerde-staatprotocol, wat betreft voedselveiligheid en veterinaire en fytosanitaire aangelegenheden;
 - b) bijlage II bij elk geassocieerde-staatprotocol, wat betreft technische voorschriften, normen, keuring en certificatie;
 - c) bijlage III bij elk geassocieerde-staatprotocol, wat betreft productaansprakelijkheid;
 - d) bijlage IV bij elk geassocieerde-staatprotocol, wat betreft energie;
 - e) bijlage XXIII bij elk geassocieerde-staatprotocol, wat betreft douanewetgeving;
 - f) bijlage XXIV bij elk geassocieerde-staatprotocol, wat betreft wetgeving inzake landbouw; en
 - g) bijlage XXV bij elk geassocieerde-staatprotocol, wat betreft andere aspecten dan die welke onder artikel 12 van de kaderovereenkomst vallen.
2. De in lid 1 bedoelde specifieke bepalingen en regelingen zijn van toepassing op alle producten, tenzij anders bepaald.

HOOFDSTUK 2

VRIJ VERKEER VAN PERSONEN, WERKNEMERS, EN ZELFSTANDIGEN

ARTIKEL 14

Vrij verkeer van werknemers

1. Tussen de geassocieerde partijen wordt het vrije verkeer van werknemers gewaarborgd.
2. Het vrije verkeer van werknemers houdt de afschaffing in van elke discriminatie op grond van nationaliteit tussen de werknemers van EU-lidstaten en van de betrokken geassocieerde staat, wat betreft werkgelegenheid, beloning en overige arbeidsvoorwaarden.
3. Het vrije verkeer van werknemers houdt, met inachtneming van de om redenen van openbare orde, openbare veiligheid en volksgezondheid gerechtvaardigde beperkingen, het recht in om:
 - a) in te gaan op een feitelijk aanbod tot tewerkstelling;
 - b) zich te dien einde vrij te verplaatsen binnen het grondgebied van de EU-lidstaten en de betrokken geassocieerde staat;
 - c) op het grondgebied van een EU-lidstaat of een betrokken geassocieerde staat te verblijven teneinde daar een beroep uit te oefenen overeenkomstig de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen die voor de tewerkstelling van nationale werknemers gelden;

- d) op het grondgebied van een EU-lidstaat of de betrokken geassocieerde staat verblijf te houden, na er een betrekking te hebben vervuld.
- 4. De bepalingen van dit artikel zijn niet van toepassing op betrekkingen in overheidsdienst.
- 5. De geassocieerde-staatprotocollen en met name bijlage V bij elk geassocieerde-staatprotocol bevatten specifieke bepalingen inzake het vrije verkeer van werknemers.

ARTIKEL 15

Sociale zekerheid voor werknemers en zelfstandigen

Met het oog op de totstandkoming van het vrije verkeer van werknemers en het vrije verkeer van zelfstandigen waarborgen de geassocieerde partijen voor werknemers en zelfstandigen en hun rechthebbenden op het gebied van de sociale zekerheid, overeenkomstig bijlage VI bij elk geassocieerde-staatprotocol, met name:

- a) dat, met het oog op het verkrijgen en behouden van het recht op uitkeringen alsook voor de berekening daarvan, al die tijdvakken worden bijeengeteld die door de verschillende nationale wetgevingen in aanmerking worden genomen;
- b) dat de uitkeringen aan personen die op het grondgebied van de geassocieerde partijen verblijven, zullen worden betaald.

ARTIKEL 16

Wederzijdse erkenning van diploma's

Teneinde de toegang tot en de uitoefening van werkzaamheden voor werknemers en zelfstandigen te vergemakkelijken, treffen de geassocieerde partijen overeenkomstig bijlage VII bij elk geassocieerde-staatprotocol de noodzakelijke maatregelen inzake de wederzijdse erkenning van diploma's en andere titels en de coördinatie van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen van de geassocieerde partijen betreffende de toegang tot en de uitoefening van werkzaamheden door werknemers en zelfstandigen.

HOOFDSTUK 3

VRIJHEID VAN VESTIGING

ARTIKEL 17

Vrijheid van vestiging

1. De vrijheid van vestiging tussen de geassocieerde partijen wordt gewaarborgd overeenkomstig deze overeenkomst.
2. Beperkingen van de vrijheid van vestiging voor onderdanen van een EU-lidstaat of de betrokken geassocieerde staat op het grondgebied van een andere van die staten zijn verboden. Een dergelijk verbod geldt eveneens voor beperkingen betreffende de oprichting van agentschappen, filialen of dochterondernemingen door de onderdanen van een EU-lidstaat of de betrokken geassocieerde staat die op het grondgebied van een andere EU-lidstaat of de andere geassocieerde staat zijn gevestigd.
3. De vrijheid van vestiging omvat, met inachtneming van hoofdstuk 5 van deel IV, de toegang tot werkzaamheden anders dan in loondienst en de uitoefening daarvan, alsook de oprichting en het beheer van ondernemingen, en met name van vennootschappen in de zin van artikel 20, lid 2, van de kaderovereenkomst, overeenkomstig de bepalingen die door de wetgeving van het land van vestiging voor de eigen onderdanen zijn vastgesteld.
4. De bijlagen VIII tot en met XI en XXII bij elk geassocieerde-staatprotocol, alsook Kaderprotocol nr. 3, bevatten specifieke bepalingen inzake de vrijheid van vestiging.

ARTIKEL 18

Uitoefening van overheidsgezag

De bepalingen van dit hoofdstuk zijn, wat de betrokken geassocieerde partij betreft, niet van toepassing op de werkzaamheden ter uitoefening van het openbaar gezag in die geassocieerde partij, zelfs indien die slechts voor een bepaalde gelegenheid geschieden.

ARTIKEL 19

Speciale regelingen om redenen van openbare orde, openbare veiligheid, en volksgezondheid

De bepalingen van dit hoofdstuk en de op grond van dit hoofdstuk genomen maatregelen doen geen afbreuk aan de toepasselijkheid van wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen die voorzien in een bijzondere behandeling voor onderdanen van een betrokken EU-lidstaat of geassocieerde staat uit hoofde van de openbare orde, de openbare veiligheid en de volksgezondheid.

ARTIKEL 20

Toepassingsgebied en definitie van vennootschappen

1. Vennootschappen die overeenkomstig de wetgeving van een EU-lidstaat of een betrokken geassocieerde staat zijn opgericht en die hun statutaire zetel, hoofdbestuur of hoofdvestiging op het grondgebied van die EU-lidstaat of die betrokken geassocieerde staat hebben, worden voor de toepassing van dit hoofdstuk gelijkgesteld met natuurlijke personen die onderdaan zijn van een EU-lidstaat of de betrokken geassocieerde staat.

2. Onder “vennootschappen” worden verstaan maatschappijen naar burgerlijk recht of handelsrecht, de coöperatieve verenigingen of vennootschappen daaronder begrepen, en de overige rechtspersonen naar publiek- of privaatrecht, met uitzondering van vennootschappen die geen winst beogen.

ARTIKEL 21

Deelneming in het kapitaal van vennootschappen

Een EU-lidstaat of de betrokken geassocieerde staat behandelt onderdanen van de andere EU-lidstaat of de andere betrokken geassocieerde staat wat betreft deelneming in het kapitaal van maatschappijen of vennootschappen in de zin van artikel 20, lid 2, van de kaderovereenkomst, op dezelfde wijze als zijn eigen onderdanen, onverminderd de toepassing van de andere bepalingen van deze overeenkomst.

ARTIKEL 22

Wederzijdse erkenning van diploma's

Artikel 16 van de kaderovereenkomst is van toepassing op de aangelegenheden die onder dit hoofdstuk vallen.

ARTIKEL 23

Specifieke bepalingen

De vrijheid van vestiging op het gebied van vervoer wordt geregeld in hoofdstuk 6 van deel II.

HOOFDSTUK 4

VRIJ VERKEER VAN DIENSTEN

ARTIKEL 24

Vrij verkeer van diensten

1. Het vrije verkeer van diensten tussen de geassocieerde partijen wordt gewaarborgd in overeenstemming met deze overeenkomst.
2. Elke beperking op het vrije verkeer van diensten tussen de geassocieerde partijen is verboden ten aanzien van onderdanen van een EU-lidstaat of van de betrokken geassocieerde staat die gevestigd is in een andere EU-lidstaat of geassocieerde staat dan die van de afnemer van de dienst.
3. Als “diensten” worden beschouwd de dienstverrichtingen die gewoonlijk tegen vergoeding geschieden, voor zover de bepalingen betreffende het vrije verkeer van personen, het vrije verkeer van goederen en het vrije verkeer kapitaal op die dienstverrichtingen niet van toepassing zijn.
4. Diensten omvatten met name werkzaamheden van:
 - a) industriële aard;
 - b) commerciële aard;
 - c) ambachtlieden;

d) vrije beroepen.

Onverminderd hoofdstuk 3 kan degene die de dienst verricht, daartoe zijn werkzaamheden tijdelijk uitoefenen in de EU-lidstaat of in de betrokken geassocieerde staat waar de dienst wordt verricht, onder dezelfde voorwaarden als die welke die EU-lidstaat of die betrokken geassocieerde staat aan zijn eigen onderdanen oplegt.

5. De bijlagen IX tot en met XI bij elk geassocieerde-staatprotocol en Kaderprotocol nr. 3 bevatten specifieke bepalingen inzake het vrije verkeer van diensten.

ARTIKEL 25

Non-discriminatie

Zolang de beperkingen op het vrije verkeer van diensten tussen de geassocieerde partijen niet zijn opgeheven, passen de geassocieerde partijen die zonder onderscheid naar nationaliteit of naar verblijfplaats toe op alle personen die diensten verrichten in de zin van artikel 24, lid 2, van de kaderovereenkomst.

ARTIKEL 26

Specifieke bepalingen

1. Het vrije verkeer van diensten op het gebied van het vervoer wordt geregeld door hoofdstuk 6 van deel II.
2. Artikelen 16, 18, 19 en 20 van de kaderovereenkomst zijn van toepassing op het onderwerp dat in dit hoofdstuk is geregeld.

HOOFDSTUK 5

VRIJ VERKEER VAN KAPITAAL

ARTIKEL 27

Kapitaalverkeer

1. In het kader van de bepalingen van deze overeenkomst zijn beperkingen op het kapitaalverkeer tussen de geassocieerde partijen verboden.
2. In het kader van de bepalingen van deze overeenkomst zijn beperkingen op betalingen tussen de geassocieerde partijen verboden.
3. Bijlage XII bij elk geassocieerde-staatprotocol bevat specifieke bepalingen inzake het vrije verkeer van kapitaal en betalingen.

ARTIKEL 28

Maatregelen die verenigbaar zijn met het vrije verkeer van kapitaal

1. Artikel 27 van de kaderovereenkomst doet geen afbreuk aan het recht van de EU-lidstaten en van de geassocieerde staten:
 - a) de relevante bepalingen van hun belastingwetgeving toe te passen die onderscheid maken tussen belastingplichtigen die niet in dezelfde situatie verkeren met betrekking tot hun vestigingsplaats of de plaats waar hun kapitaal is belegd;

- b) alle nodige maatregelen te nemen om overtredingen van de nationale wetten en voorschriften tegen te gaan, met name op fiscaal gebied en met betrekking tot het bedrijfseconomisch toezicht op financiële instellingen, of te voorzien in procedures voor de kennisgeving van kapitaalbewegingen ter informatie van de overheid of voor statistische doeleinden, dan wel maatregelen te nemen die op grond van de openbare orde of de openbare veiligheid gerechtvaardigd zijn.
2. De bepalingen van dit hoofdstuk doen geen afbreuk aan de toepasbaarheid van beperkingen inzake de vrijheid van vestiging die verenigbaar zijn met deze overeenkomst.
3. De in de leden 1 en 2 bedoelde maatregelen en procedures mogen geen middel tot willekeurige discriminatie vormen, noch een verkapte beperking van het vrije kapitaalverkeer en betalingsverkeer.

ARTIKEL 29

Beschermende maatregelen bij betalingsbalansmoeilijkheden

In geval van moeilijkheden of ernstig dreigende moeilijkheden in de betalingsbalans van een EU-lidstaat die niet de euro als munt heeft of van een geassocieerde staat, die voortvloeien hetzij uit het ontbreken van het globaal evenwicht van zijn balans hetzij uit de aard van zijn beschikbare deviezen, en die met name de werking van deze overeenkomst in gevaar kunnen brengen, kan de EU-lidstaat of betrokken geassocieerde staat beschermende maatregelen treffen.

ARTIKEL 30

Vrijwaringsmaatregelen ten aanzien van kapitaalverkeer of betalingen

In uitzonderlijke omstandigheden, ernstige moeilijkheden, of de dreiging daarvan, die de werking van de economische en monetaire unie van de EU belemmeren, kan de EU voor een periode van ten hoogste zes maanden vrijwaringsmaatregelen met betrekking tot het kapitaalverkeer of betalingen vaststellen of handhaven, zolang die vrijwaringsmaatregelen strikt noodzakelijk zijn.

ARTIKEL 31

Uitvoering van beschermende maatregelen

De EU enerzijds en elke geassocieerde staat anderzijds maken gebruik van hun interne procedures voor de uitvoering van artikel 29 van de kaderovereenkomst.

ARTIKEL 32

Rol van het Gemengd Comité bij beschermende maatregelen

1. Alle in artikel 29 van de kaderovereenkomst bedoelde beschermende maatregelen, worden onmiddellijk ter kennis gebracht van het bij artikel 76 van de kaderovereenkomst opgerichte Gemengd Comité.

2. Over alle in artikel 29 van de kaderovereenkomst bedoelde beschermende maatregelen wordt vóór en na de kennisgeving overleg gepleegd en informatie uitgewisseld in het Gemengd Comité.

3. In de in artikel 29 van de kaderovereenkomst bedoelde gevallen waarin er een plotselinge crisis in de betalingsbalans optreedt en de procedures van lid 2 van dit artikel niet kunnen worden gevolgd, kan de EU-lidstaat of de betrokken geassocieerde staat te zijner bescherming de noodzakelijke beschermende maatregelen treffen. Die beschermende maatregelen verstoren de werking van de overeenkomst zo weinig mogelijk en reiken niet verder dan strikt noodzakelijk is om de plotseling opgetreden moeilijkheden te verhelpen.

4. Wanneer er beschermende maatregelen overeenkomstig lid 3 worden getroffen, wordt daarvan uiterlijk op de dag van hun inwerkingtreding mededeling gedaan en vinden het overleg en de uitwisseling van informatie als bedoeld in lid 2 vervolgens zo spoedig mogelijk daarna plaats.

HOOFDSTUK 6

VERVOER

ARTIKEL 33

Toepassingsgebied

1. Deze overeenkomst heeft betrekking op gecombineerd vervoer over de weg, per spoor, over de binnenwateren en over zee, met inbegrip van diensten in verband met die vervoerswijzen.
2. De doelstellingen in verband met vervoer van deze overeenkomst worden nagestreefd overeenkomstig de artikelen 34 tot en met 37 van de kaderovereenkomst en bijlage XIII bij elk geassocieerde-staatprotocol.

ARTIKEL 34

Niet-discriminerende toepassing van binnenlandse regels

De bepalingen betreffende gecombineerd vervoer per spoor, over de weg, over de binnenwateren en zeevervoer die van kracht zijn in een geassocieerde partij en die niet zijn opgenomen in de in bijlage XIII bij elk geassocieerde-staatprotocol bedoelde rechtshandelingen van de EU, hebben in hun directe of indirecte uitwerking voor vervoersondernemers van de andere geassocieerde partij geen minder gunstige gevolgen dan voor binnenlandse vervoersondernemers van die geassocieerde partij.

ARTIKEL 35

Staatssteun in de vervoerssector

Met deze overeenkomst is verenigbaar steun aan vervoersdiensten die beantwoordt aan de behoeften van de coördinatie van het vervoer of die overeenkomt met de vergoeding van bepaalde met het begrip “openbare dienst” verbonden, verplichte dienstverrichtingen.

ARTIKEL 36

Verbod op discriminerende tarieven of voorwaarden

1. In het verkeer op het grondgebied van de geassocieerde partijen zijn er geen discriminaties die erin bestaan dat een vervoerondernemer voor dezelfde verbindingen verschillende vrachtprijzen en vervoersvoorwaarden voor gelijke goederen toepast naargelang van het land van herkomst of de bestemming van de vervoerde waren.
2. Het Gemengd Comité onderzoekt op eigen initiatief of op verzoek van een geassocieerde partij alle binnen het toepassingsgebied van dit artikel vallende gevallen van discriminatie en neemt in het kader van zijn eigen interne regels de noodzakelijke beschikkingen.

ARTIKEL 37

Heffingen voor grensoverschrijding

De heffingen of andere rechten die naast de vervoerprijs door een vervoerondernemer in verband met het overschrijden van de grens in rekening worden gebracht, mogen een redelijk peil niet te boven gaan, gelet op de daadwerkelijke kosten die door die grensoverschrijding feitelijk zijn veroorzaakt. De geassocieerde partijen streven naar een geleidelijke verlaging van die kosten.

DEEL III

MEDEDINGING EN ANDERE GEMEENSCHAPPELIJKE REGELS

HOOFDSTUK 1

REGELS VOOR ONDERNEMINGEN

ARTIKEL 38

Overeenkomsten tussen ondernemingen, besluiten van ondernemersverenigingen
en onderling afgestemde feitelijke gedragingen

1. Met de werking van deze overeenkomst zijn niet verenigbaar en daarom verboden:
overeenkomsten tussen ondernemingen, alle besluiten van ondernemersverenigingen en alle
onderling afgestemde feitelijke gedragingen die de handel tussen de geassocieerde partijen
ongunstig kunnen beïnvloeden en ertoe strekken of ten gevolge hebben dat de mededinging op het
grondgebied van de geassocieerde partijen wordt verhinderd, beperkt of vervalst en met name die
welke bestaan in:
 - a) het rechtstreeks of zijdelings bepalen van de aan- of verkoopprijzen of van andere
contractuele voorwaarden;
 - b) het beperken of controleren van productie, afzet, technische ontwikkeling, of investeringen;
 - c) het verdelen van de markten of van de voorzieningsbronnen;

- d) het toepassen ten opzichte van handelspartners van ongelijke voorwaarden bij gelijkwaardige prestaties, hun daarmee nadeel berokkenend bij de mededinging;
 - e) het afhankelijk stellen van het sluiten van overeenkomsten van de aanvaarding door de handelspartners van bijkomende prestaties die naar hun aard of volgens het handelsgebruik geen verband houden met het onderwerp van die overeenkomsten.
2. De op grond van dit artikel verboden overeenkomsten of besluiten zijn van rechtswege nietig.
3. Lid 1 kan echter buiten toepassing worden verklaard in het geval van:
- elke overeenkomst of groep van overeenkomsten tussen ondernemingen;
 - voor elk besluit of groep van besluiten van ondernemersverenigingen; of
 - voor elke onderling afgestemde feitelijke gedraging of groep van gedragingen;

die bijdragen tot verbetering van de productie of van de verdeling van de producten of tot verbetering van de technische of economische vooruitgang, mits een billijk aandeel in de daaruit voortvloeiende voordelen de gebruikers ten goede komt, en zonder nochtans aan de desbetreffende ondernemingen:

- a) beperkingen op te leggen die voor het bereiken van die doelstellingen niet onmisbaar zijn;
- b) de mogelijkheid te geven voor een wezenlijk deel van de desbetreffende producten de mededinging uit te schakelen.

ARTIKEL 39

Misbruik van een machtspositie

Onverenigbaar met de werking van deze overeenkomst en verboden, voor zover de handel tussen de geassocieerde partijen daardoor ongunstig kan worden beïnvloed, is het dat een of meer ondernemingen misbruik maken van een machtspositie op het grondgebied van de geassocieerde partijen of op een wezenlijk deel daarvan.

Dergelijk misbruik kan met name bestaan uit:

- a) het rechtstreeks of zijdelings opleggen van onbillijke aan- of verkoopprijzen of van andere onbillijke contractuele voorwaarden;
- b) het beperken van de productie, de afzet of de technische ontwikkeling ten nadele van de verbruikers;
- c) het toepassen ten opzichte van handelspartners van ongelijke voorwaarden bij gelijkwaardige prestaties, hun daarmee nadeel berokkend bij de mededinging;
- d) het feit dat het sluiten van overeenkomsten afhankelijk wordt gesteld van het aanvaarden door de handelspartners van bijkomende prestaties, die naar hun aard of volgens het handelsgebruik geen verband houden met het onderwerp van dergelijke overeenkomsten.

ARTIKEL 40

Bevoegdheid van de Europese Commissie

Wanneer het waarschijnlijk is dat de handel tussen EU-lidstaten ongunstig wordt beïnvloed, is alleen de Europese Commissie bevoegd om dit hoofdstuk toe te passen.

ARTIKEL 41

Beoordelingscriteria voor verboden praktijken

Elke praktijk die verboden is op grond van de artikelen 38 en 39 van de kaderovereenkomst, wordt beoordeeld aan de hand van de criteria die voortvloeien uit de toepassing van de artikelen 101 en 102 van het VWEU en van alle in de EU geldend secundair recht. De relevante bepalingen zijn opgenomen in bijlage XIV bij elk geassocieerde-staatprotocol.

ARTIKEL 42

Openbare bedrijven en ondernemingen met bijzondere of uitsluitende rechten of belast met het beheer van diensten van algemeen economisch belang

1. Met betrekking tot openbare bedrijven en ondernemingen waaraan de EU-lidstaten of geassocieerde staten bijzondere of uitsluitende rechten verlenen, stellen de EU-lidstaten of geassocieerde staten geen enkele maatregel vast die in strijd is met de in deze overeenkomst vervatte regels, met name die van dit hoofdstuk, en evenmin handhaven ze een dergelijke maatregel.

2. Ondernemingen belast met het beheer van diensten van algemeen economisch belang of die het karakter dragen van een fiscaal monopolie, vallen onder deze overeenkomst, met name onder de mededingingsregels ervan, voor zover de toepassing daarvan de vervulling, in feite of in rechte, van de toevertrouwde bijzondere taken aan die ondernemingen niet verhindert. De ontwikkeling van het handelsverkeer wordt niet beïnvloed in een mate die strijdig is met de belangen van de geassocieerde partijen.

ARTIKEL 43

Productie van en handel in landbouwproducten

Dit hoofdstuk is van toepassing op de productie van en de handel in landbouwproducten binnen de grenzen die zijn vastgelegd in op grond van artikel 42 VWEU vastgestelde handelingen voor de toepassing van de artikelen 101 en 102 VWEU op de productie van en de handel in landbouwproducten.

HOOFDSTUK 2

STAATSSTEUN

ARTIKEL 44

Algemene beginselen

1. Met inachtneming van de afwijkingen waarin deze overeenkomst voorziet, zijn steunmaatregelen van de EU-lidstaten, van de geassocieerde staten of in welke vorm ook met staatsmiddelen bekostigd, die de mededinging door begunstiging van bepaalde ondernemingen of bepaalde producten vervalsen of dreigen te vervalsen, onverenigbaar met de werking van deze overeenkomst voor zover die steun het handelsverkeer tussen de geassocieerde partijen ongunstig beïnvloedt.
2. Als verenigbaar met de werking van deze overeenkomst worden beschouwd:
 - a) steunmaatregelen van sociale aard aan individuele verbruikers op voorwaarde dat die worden toegepast zonder onderscheid naar de oorsprong van de desbetreffende producten;
 - b) steunmaatregelen tot herstel van de schade veroorzaakt door natuurrampen of andere buitengewone gebeurtenissen.
3. Als verenigbaar met de werking van deze overeenkomst kunnen worden beschouwd:
 - a) steunmaatregelen ter bevordering van de economische ontwikkeling van streken waarin de levensstandaard abnormaal laag is of waar een ernstig gebrek aan werkgelegenheid heerst;

- b) steunmaatregelen om de verwezenlijking van een belangrijk project van gemeenschappelijk Europees belang te bevorderen of een ernstige verstoring in de economie van een EU-lidstaat of een geassocieerde staat op te heffen;
- c) steunmaatregelen om de ontwikkeling van bepaalde vormen van economische bedrijvigheid of van bepaalde regionale economieën te vergemakkelijken, mits de voorwaarden waaronder het handelsverkeer tussen de geassocieerde partijen plaatsvindt daardoor niet zodanig worden veranderd dat het belang van die partijen wordt geschaad;
- d) steunmaatregelen om de cultuur en het behoud van het culturele erfgoed, met inbegrip van het behoud van natuurlijke of culturele waarden, te vergemakkelijken, mits de voorwaarden waaronder het handelsverkeer tussen de geassocieerde partijen plaatsvindt, daardoor niet zodanig worden veranderd dat het belang van die partijen wordt geschaad.

ARTIKEL 45

Transparantie

De geassocieerde partijen zorgen voor transparantie met betrekking tot staatssteun binnen het toepassingsgebied van deze overeenkomst. Daartoe ziet elke geassocieerde partij erop toe dat de volgende informatie over elke afzonderlijke steunverlening die het in de rechtshandelingen van de EU vastgestelde bedrag overschrijdt, wordt bekendgemaakt:

- a) de volledige tekst van de afzonderlijke steunregelingen of besluiten tot toekenning van steun en de uitvoeringsregels;
- b) de identiteit van de subsidieverlenende autoriteit;
- c) de identiteit van de afzonderlijke begunstigden;

- d) de vorm en het bedrag van de aan iedere begunstigde toegekende steun;
- e) de datum van toekenning, het soort onderneming;
- f) de regio waar de begunstigde is gevestigd; en
- g) de belangrijkste economische sector van de begunstigde.

De Europese Commissie kan de in dit artikel bedoelde nadere bijzonderheden van de bekendmakingsverplichtingen specificeren.

ARTIKEL 46

Onderzoek van staatssteun door de Europese Commissie

1. De Europese Commissie wordt van elk voornemen tot invoering of wijziging van steunmaatregelen door de geassocieerde staten tijdig op de hoogte gebracht om haar opmerkingen te kunnen maken. Indien zij van oordeel is dat een project niet verenigbaar is met de interne markt, leidt zij onverwijld de in lid 3 bedoelde procedure in. De betrokken geassocieerde staat brengt de voorgenomen maatregelen niet tot uitvoering voordat die procedure tot een definitieve beslissing heeft geleid.

2. De Europese Commissie houdt, in samenwerking met de geassocieerde staten, voortdurend toezicht op alle in die geassocieerde staten bestaande steunregelingen. Zij stelt die geassocieerde staten dienstige maatregelen voor, die door de geleidelijke ontwikkeling of de werking van de interne markt vereist worden. Binnen een jaar na de inwerkingtreding van deze overeenkomst maken de geassocieerde staten een volledige inventaris op van de steunregelingen die vóór de inwerkingtreding van deze overeenkomst zijn vastgesteld en passen zij die steunregelingen binnen twee jaar na de inwerkingtreding van deze overeenkomst aan aan de criteria van artikel 44 van de kaderovereenkomst.

3. Indien de Europese Commissie, na de betrokken partijen te hebben aangemaand hun opmerkingen te maken, vaststelt dat een steunmaatregel door een geassocieerde staat of met middelen van een geassocieerde staat bekostigd, niet verenigbaar is met de interne markt of dat van die steunmaatregel misbruik wordt gemaakt, bepaalt zij dat de geassocieerde staat die steunmaatregel moet opheffen of wijzigen binnen een door de Europese Commissie vast te stellen termijn.

4. Indien de geassocieerde staat het in lid 3 bedoelde besluit niet binnen de gestelde termijn naleeft, kan de Europese Commissie de zaak rechtstreeks verwijzen naar het Hof van Justitie van de EU.

ARTIKEL 47

Interpretatie en toepassing van staatssteunregels

1. In afwijking van artikel 81 van de kaderovereenkomst verbinden de geassocieerde partijen zich ertoe de artikelen 44, 45 en 46 van de kaderovereenkomst toe te passen en uit te leggen overeenkomstig de criteria voor de toepassing van de regels van de artikelen 93, 106, 107 en 108 VWEU en alle in het EU geldende secundaire recht.

2. Bijlage XV bij elk geassocieerde-staatprotocol bevat de in lid 1 van dit artikel bedoelde bepalingen.
3. Onverminderd lid 1 kan het Gemengd Comité besluiten vaststellen tot wijziging van bijlage XV bij elk geassocieerde-staatprotocol.

ARTIKEL 48

Productie van en handel in landbouwproducten

De staatssteunregels zijn niet van toepassing op de productie van en de handel in landbouwproducten die zijn opgenomen in bijlage I bij het VWEU.

HOOFDSTUK 3

ANDERE GEMEENSCHAPPELIJKE REGELS

ARTIKEL 49

Overheidsopdrachten en intellectuele-, industriële- en commerciële-eigendomsrechten

1. Bijlage XVI bij elk geassocieerde-staatprotocol bevat specifieke bepalingen en regelingen die van toepassing zijn op aanbestedingen. Tenzij anders bepaald, zijn die specifieke bepalingen en regelingen van toepassing op alle in die bijlage vermelde goederen en diensten.
2. Bijlage XVII bij elk geassocieerde-staatprotocol bevat specifieke bepalingen en regelingen die van toepassing zijn op intellectuele-, industriële- en commerciële-eigendomsrechten. Tenzij anders bepaald, zijn die specifieke bepalingen en regelingen van toepassing op alle goederen en diensten.

DEEL IV

HORIZONTALA BEPALINGEN MET BETREKKING TOT DE VIER VRIJHEDEN

HOOFDSTUK 1

SOCIAAL BELEID

ARTIKEL 50

Verbetering van arbeidsomstandigheden

De geassocieerde partijen erkennen de noodzaak om een betere levensstandaard en betere arbeidsvoorwaarden voor de werknemers te bevorderen.

ARTIKEL 51

Gezondheid en veiligheid van werknemers

1. De geassocieerde partijen beijveren zich om de verbetering van met name het arbeidsmilieu te bevorderen teneinde de gezondheid en de veiligheid van de werknemers te beschermen. Om dat doel te bereiken, worden geleidelijk minimumeisen ingevoerd met inachtneming van de voor de geassocieerde partijen geldende omstandigheden en technische voorschriften. Die minimumeisen beletten niet dat een geassocieerde partij maatregelen voor een hogere graad van bescherming van de arbeidsvoorwaarden handhaaft en treft die met deze overeenkomst verenigbaar zijn.

2. Bijlage XVIII bij elk geassocieerde-staatprotocol bevat de in lid 1 van dit artikel bedoelde bepalingen met de minimumeisen.

ARTIKEL 52

Arbeidsrecht

De geassocieerde partijen treffen op het gebied van het arbeidsrecht de maatregelen die noodzakelijk zijn om de goede werking van deze overeenkomst te waarborgen. Die maatregelen zijn opgenomen in bijlage XVIII bij elk geassocieerde-staatprotocol.

ARTIKEL 53

Gelijke beloning voor vrouwen en mannen voor gelijke arbeid

1. Elke geassocieerde partij verzekert en handhaaft de toepassing van het beginsel van gelijke beloning voor vrouwen en mannen voor gelijke arbeid.

Voor de toepassing van dit artikel wordt onder “beloning” verstaan het gewone basis- of minimumloon of -salaris en alle overige voordelen in geld of in natura die de werkgever direct of indirect aan de werknemer uit hoofde van zijn dienstbetrekking betaalt.

Gelijke beloning zonder onderscheid te maken op grond van geslacht, houdt in:

a) dat de beloning voor gelijke arbeid in stukloon wordt vastgesteld op basis van eenzelfde maatstaf;

b) dat de beloning voor arbeid in tijdloon dezelfde is voor eenzelfde functie.

2. Bijlage XVIII bij elk geassocieerde-staatprotocol bevat specifieke bepalingen voor de uitvoering van lid 1 van dit artikel.

ARTIKEL 54

Gelijke behandeling van vrouwen en mannen

De geassocieerde partijen bevorderen de eerbiediging van het beginsel van gelijke behandeling van vrouwen en mannen via de uitvoering van de in bijlage XVIII bij elk geassocieerde-staatprotocol opgenomen bepalingen.

ARTIKEL 55

Sociale dialoog

De geassocieerde partijen beijveren zich de dialoog tussen de sociale partners te bevorderen, ook op Europees niveau.

HOOFDSTUK 2

BESCHERMING VAN DE CONSUMENT

ARTIKEL 56

Bescherming van de consument

Bijlage XIX bij elk geassocieerde-staatprotocol bevat bepalingen inzake de bescherming van de consument.

HOOFDSTUK 3

MILIEU EN KLIMAAT

ARTIKEL 57

Doelstellingen op het gebied van milieu en klimaat

1. Het optreden van de geassocieerde partijen op het gebied van milieu en klimaat heeft tot doel:
 - a) de kwaliteit van het milieu te behouden, te beschermen en te verbeteren;
 - b) bij te dragen tot de bescherming van de gezondheid van de mens;
 - c) zorg te dragen voor een behoedzaam en rationeel gebruik van natuurlijke hulpbronnen; en
 - d) maatregelen tegen klimaatverandering te bevorderen.

2. Het optreden van de geassocieerde partijen op het gebied van milieu en klimaat berust op de beginselen van preventief handelen, bestrijding van milieuaantastingen bij voorrang aan de bron en het beginsel dat de vervuiler betaalt. De eisen ter zake van milieubescherming en klimaatactie vormen een bestanddeel van de andere takken van beleid van de geassocieerde partijen.

ARTIKEL 58

Beschermende maatregelen

Bijlage XX bij elk geassocieerde-staatprotocol bevat de specifieke bepalingen inzake beschermende maatregelen die op grond van artikel 57 van de kaderovereenkomst van toepassing zijn.

ARTIKEL 59

Strengere nationale maatregelen

De in artikel 58 van de kaderovereenkomst bedoelde beschermende maatregelen beletten niet dat een geassocieerde partij maatregelen voor een verdergaande bescherming handhaaft en treft die met deze overeenkomst verenigbaar zijn.

HOOFDSTUK 4

STATISTIEKEN

ARTIKEL 60

Samenwerking op het gebied van statistiek

1. De geassocieerde partijen zorgen voor de productie en verspreiding van samenhangende en vergelijkbare statistische informatie voor het beschrijven en volgen van alle relevante economische, sociale en milieuaspecten van de geassocieerde staten.
2. Voor de toepassing van lid 1 ontwikkelen en gebruiken de geassocieerde partijen geharmoniseerde methoden, definities en indelingen alsook gemeenschappelijke programma's en procedures; de statistische werkzaamheden worden op de passende administratieve niveaus georganiseerd en de noodzaak van vertrouwelijke behandeling van de statistische informatie wordt naar behoren in acht genomen.
3. Bijlage XXI bij elk geassocieerde-staatprotocol bevat specifieke bepalingen inzake statistieken.
4. Kaderprotocol nr. 5 bevat specifieke bepalingen inzake de organisatie van de samenwerking op het gebied van de statistieken.

HOOFDSTUK 5

VENNOOTSCHAPSRECHT

ARTIKEL 61

Vennootschapsrecht

Bijlage XXII bij elk geassocieerde-staatprotocol bevat specifieke bepalingen inzake vennootschapsrecht.

DEEL V

SAMENWERKING

ARTIKEL 62

Samenwerking op het gebied van fraudebestrijding

1. De geassocieerde partijen verbinden zich ertoe op doeltreffende wijze op te treden tegen fraude, corruptie, smokkel en elke andere onwettige activiteit die de financiële belangen van de EU schaden.

Daartoe werken de bevoegde autoriteiten van de geassocieerde staten enerzijds en de Europese Commissie, het Europees Bureau voor fraudebestrijding (OLAF) en het Europees Openbaar Ministerie (EOM) anderzijds nauw samen, plegen zij regelmatig overleg en staan zij elkaar binnen hun respectieve mandaten bij. De bevoegde autoriteiten van de geassocieerde staten en OLAF kunnen administratieve regelingen voor hun samenwerking treffen.

Bij voorkeur worden die administratieve regelingen getroffen voordat een geassocieerde staat in aanmerking komt voor het ontvangen van EU-middelen in verband met zijn deelneming aan door de EU gefinancierde programma's.

De geassocieerde staten werken samen met de EU op het gebied van fraudebestrijding en verbinden zich ertoe hun beleid en wetgeving geleidelijk in overeenstemming te brengen met de EU-bepalingen ter bestrijding van fraude, zonder dat zij evenwel verplicht zijn die te harmoniseren. Die EU-bepalingen inzake fraudebestrijding zijn opgenomen in de geassocieerde-staatprotocollen.

2. De geassocieerde partijen kunnen bewijsmateriaal, analyses of andere soorten informatie, waaronder persoonsgegevens, uitwisselen met het oog op het voorkomen, opsporen, onderzoeken, vervolgen en bestraffen, zowel administratief als strafrechtelijk, van fraude, corruptie, smokkel en alle andere illegale activiteiten die hun respectieve financiële belangen schaden.

De in enigerlei vorm op grond van dit artikel verstrekte of verkregen informatie en bewijsstukken vallen onder het beroepsgeheim en genieten de bescherming die geldt voor vergelijkbare informatie, met inbegrip van persoonsgegevens, krachtens de nationale wetgeving van de geassocieerde partij die die ontvangt en krachtens de overeenkomstige bepalingen die van toepassing zijn op de instellingen van de EU.

Die informatie en bewijsstukken mogen met name niet worden meegedeeld aan andere personen dan personen in de instellingen van de EU of de autoriteiten van de geassocieerde staten, wier taken hen ertoe verplichten die informatie en dat bewijsmateriaal te kennen, noch mogen zij worden gebruikt door de instellingen van de EU of de autoriteiten van de geassocieerde staten voor andere doeleinden dan die welke onder dit artikel vallen.

3. OLAF kan controles en inspecties ter plaatse uitvoeren bij marktdeelnemers op het grondgebied van de betrokken geassocieerde staat wanneer die geassocieerde staat EU-middelen ontvangt in het kader van door de EU gefinancierde programma's, wanneer OLAF door de Europese Commissie is belast met begrotingsuitvoeringstaken in het kader van die programma's of wanneer frauduleuze activiteiten in de geassocieerde staat afbreuk doen aan EU-douanerechten of andere eigen middelen die in een besluit van het Gemengd Comité zijn vastgesteld. De bevoegde autoriteiten van de betrokken geassocieerde staat staan OLAF in dat verband bij in het kader van de in lid 1 bedoelde nauwe samenwerking.

Binnen de grenzen van zijn bevoegdheden en op basis van een naar behoren gemotiveerd verzoek aan de bevoegde autoriteiten van een geassocieerde staat kan OLAF in andere dan de in de eerste alinea van dit lid bedoelde gevallen controles en inspecties ter plaatse bij marktdeelnemers op het grondgebied van die geassocieerde staat uitvoeren, mits de bevoegde autoriteit van een geassocieerde staat geen bezwaar maakt tegen dat naar behoren gemotiveerd verzoek.

ARTIKEL 63

Samenwerking op andere gebieden

1. De geassocieerde partijen erkennen en verbinden zich ertoe de beginselen van goed bestuur op fiscaal gebied toe te passen, waaronder de bestaande internationale normen inzake transparantie en uitwisseling van informatie, billijke belastingheffing en minimumnormen tegen grondslaguitholling en winstverschuiving. De geassocieerde partijen bevorderen goed bestuur op fiscaal gebied, verbeteren de internationale samenwerking inzake belastingen en vergemakkelijken de bescherming van belastinginkomsten.
2. De geassocieerde partijen verbinden zich ertoe het geassocieerde-staatprotocol binnen vier jaar na de inwerkingtreding van deze overeenkomst te wijzigen om daarin bepalingen op te nemen inzake wederzijdse bijstand bij de invordering van alle belastingschulden.

DEEL VI

SAMENWERKING BUITEN HET KADER VAN DE VIER VRIJHEDEN

ARTIKEL 64

Samenwerkingsgebieden

De geassocieerde partijen kunnen hun samenwerking versterken of uitbreiden in het kader van de activiteiten van de EU op het gebied van:

- onderzoek en technologische ontwikkeling;
- informatiediensten;
- milieu;
- klimaatactie;
- onderwijs, opleiding en jeugdzaken;
- sociaal beleid;
- bescherming van de consument;

- kleine en middelgrote ondernemingen;
- toerisme;
- audiovisueel beleid;
- burgerbescherming;
- justitiële samenwerking in burgerlijke zaken;
- cultuur;
- communicatie;
- trans-Europese netwerken;
- regionaal beleid; en
- volksgezondheid;

voor zover die aangelegenheden niet in andere delen van deze overeenkomst worden geregeld.

ARTIKEL 65

Dialogoog en overleg

1. De geassocieerde partijen kunnen alles in het werk stellen, met name via de in deel VII vastgestelde procedures, om hun dialoog te versterken teneinde te bepalen op welke terreinen en voor welke werkzaamheden nauwere samenwerking zou kunnen bijdragen tot de verwezenlijking van hun gemeenschappelijke doelstellingen op de in artikel 64 van de kaderovereenkomst genoemde gebieden.
2. De geassocieerde partijen kunnen met name informatie uitwisselen en, op verzoek van een van hen, in het Gemengd Comité overleg plegen over plannen of voorstellen voor de totstandbrenging of wijziging van kaderprogramma's, specifieke programma's, acties en projecten op de in artikel 64 van de kaderovereenkomst bedoelde gebieden.
3. Deel VII is van overeenkomstige toepassing op dit deel wanneer zulks in dit deel of in de geassocieerde-staatprotocollen uitdrukkelijk wordt bepaald.

ARTIKEL 66

Vormen van samenwerking

De in artikel 64 van de kaderovereenkomst bedoelde samenwerking kan een van de volgende vormen aannemen:

- a) deelneming door geassocieerde staten aan EU-kaderprogramma's, specifieke programma's, projecten of andere acties;

- b) totstandbrenging van gezamenlijke activiteiten op specifieke terreinen, inclusief overleg over of coördinatie van activiteiten, alsook samenvoeging van bestaande activiteiten en totstandbrenging van gezamenlijke ad-hocactiviteiten;
- c) formele en informele uitwisseling of verstrekking van informatie;
- d) gemeenschappelijke inspanningen om bepaalde activiteiten op het gehele grondgebied van de geassocieerde partijen aan te moedigen;
- e) parallelle wetgeving, indien passend, met een identieke of gelijksoortige inhoud;
- f) coördinatie van inspanningen en activiteiten, wanneer zulks van wederzijds belang is, via of in het kader van internationale organisaties en van samenwerking met derde landen.

ARTIKEL 67

Deelneming van geassocieerde staten aan kaderprogramma's, specifieke programma's, projecten of andere activiteiten van de EU

Wanneer de samenwerking de vorm aanneemt van deelneming door geassocieerde staten in een kaderprogramma, specifiek programma, project of andere actie van de EU, zijn de volgende beginselen van toepassing:

- a) de geassocieerde staten hebben toegang tot alle of sommige delen van een programma;
- b) in de status van de geassocieerde staten in de comités die de Europese Commissie bijstaan bij het beheer of de ontwikkeling van een EU-activiteit waaraan geassocieerde staten op grond van hun deelneming financieel kunnen bijdragen, komt die bijdrage ten volle tot uiting;

- c) EU-besluiten die geen verband houden met de algemene begroting van de EU en die al dan niet rechtstreeks betrekking hebben op een kaderprogramma, specifiek programma, project of andere actie waaraan de geassocieerde staten op grond van een in het kader van deze overeenkomst genomen besluit deelnemen, zijn onderworpen aan het bepaalde in artikel 65, lid 3, van de kaderovereenkomst; de voorwaarden voor de voortgezette deelneming aan de bedoelde activiteit kunnen door het Gemengd Comité worden gewijzigd overeenkomstig artikel 72 van de kaderovereenkomst;
- d) op projectniveau hebben instellingen, ondernemingen, organisaties en onderdanen van de geassocieerde staten dezelfde rechten en verplichtingen in het EU-programma of een andere actie als de rechten en verplichtingen die gelden voor de instellingen, ondernemingen, organisaties en onderdanen van de EU-lidstaten waarmee het partnerschap wordt aangegaan; hetzelfde is van overeenkomstige toepassing op deelnemers aan uitwisselingen tussen EU-lidstaten en de geassocieerde staten in het kader van de bedoelde activiteit;
- e) de geassocieerde staten, hun instellingen, ondernemingen, organisaties en onderdanen hebben dezelfde rechten en verplichtingen ten aanzien van de verspreiding, evaluatie en exploitatie van resultaten als de rechten en verplichtingen die gelden voor EU-lidstaten, hun instellingen, ondernemingen, organisaties en onderdanen;
- f) de geassocieerde partijen verbinden zich ertoe om, overeenkomstig hun respectieve voorschriften en regelingen, voor zover nodig het verkeer van deelnemers aan programma's of andere acties te vergemakkelijken.

ARTIKEL 68

Financiële deelneming van geassocieerde staten

1. Wanneer de samenwerking als bedoeld in dit deel een financiële deelneming van een geassocieerde staat omvat, vindt die financiële deelneming in een van de volgende vormen plaats:

a) de bijdrage van de geassocieerde staten als gevolg van hun deelname aan EU-activiteiten wordt berekend naar rato van:

- de vastleggingskredieten; en
- de betalingskredieten;

die elk jaar voor de EU in haar algemene begroting worden opgenomen voor elke begrotingslijn die overeenstemt met de desbetreffende activiteiten.

De “evenredigheidsfactor” aan de hand waarvan de bijdrage van geassocieerde staten wordt bepaald, is de som van de verhoudingsgetallen tussen het bruto binnenlands product tegen marktprijzen van elke geassocieerde staat enerzijds en de som van de bruto binnenlandse producten tegen marktprijzen van de EU-lidstaten en van die betrokken geassocieerde staat anderzijds. De evenredigheidsfactor wordt voor elk begrotingsjaar aan de hand van de meest recente statistische gegevens berekend.

Het bedrag van de bijdrage van de geassocieerde staten is zowel wat de vastleggingskredieten als wat de betalingskredieten betreft een aanvulling op de voor de EU opgevoerde bedragen op de algemene begroting van de EU voor elke begrotingslijn die overeenstemt met de desbetreffende activiteiten.

De elk jaar door de geassocieerde staten te betalen bijdragen worden op basis van de betalingskredieten vastgesteld.

Verplichtingen die door de EU zijn aangegaan voorafgaand aan de deelname van de geassocieerde staten, op basis van deze overeenkomst, aan de desbetreffende activiteiten, alsook de daaruit voortvloeiende betalingen, geven geen aanleiding tot een bijdrage van de geassocieerde staten;

- b) de financiële bijdrage van de geassocieerde staten als gevolg van hun deelname aan bepaalde projecten of andere activiteiten wordt gebaseerd op het beginsel dat elke geassocieerde staat zijn eigen kosten moet dekken en een door het Gemengd Comité vast te stellen passende bijdrage moet leveren aan de algemene kosten van de EU;
- c) het Gemengd Comité neemt de nodige besluiten betreffende de bijdrage van de geassocieerde staten in de kosten van de activiteit.

2. De gedetailleerde bepalingen voor de uitvoering van dit artikel worden uiteengezet in het in artikel 72 van de kaderovereenkomst bedoelde geassocieerde-staatprotocol betreffende de nadere bepalingen voor de uitvoering van artikel 68 van de kaderovereenkomst.

ARTIKEL 69

Informatie-uitwisseling tussen overheidsinstanties

Wanneer de samenwerking de vorm van een uitwisseling van informatie tussen overheidsinstanties aanneemt, hebben de geassocieerde staten dezelfde rechten om informatie te ontvangen en verplichtingen om informatie te verstrekken als de EU-lidstaten, op voorwaarde dat wordt voldaan aan de eisen van vertrouwelijkheid die door het Gemengd Comité worden vastgesteld.

ARTIKEL 70

Samenwerking op specifieke gebieden

De regelingen betreffende samenwerking op specifieke gebieden zijn opgenomen in de geassocieerde-staatprotocollen.

ARTIKEL 71

Bestaande samenwerking

Tenzij anders bepaald in een geassocieerde-staatprotocol, gelden voor de samenwerking die op de datum van inwerkingtreding van deze overeenkomst reeds is aangegaan tussen de geassocieerde partijen op de in artikel 64 van de kaderovereenkomst vermelde gebieden, na die datum de relevante bepalingen van dit deel en dat geassocieerde-staatprotocol.

ARTIKEL 72

Rol van de Gemengde Comités

De Gemengde Comités geven overeenkomstig deel VI alle beschikkingen die nodig zijn voor de uitvoering van de artikelen 64 tot en met 71 van de kaderovereenkomst en de daaruit voortvloeiende afgeleide maatregelen, zoals onder meer het opstellen, aanvullen of wijzigen van de bepalingen van het geassocieerde-staatprotocol die betrekking hebben op de wijze van uitvoering van artikel 68 van de kaderovereenkomst, alsook het vaststellen van overgangsregelingen die nodig zijn voor de uitvoering van artikel 71 van de kaderovereenkomst.

ARTIKEL 73

Nieuwe samenwerkingsgebieden

De geassocieerde partijen doen het nodige om de samenwerking in het kader van de EU-activiteiten op niet in artikel 64 van de kaderovereenkomst vermelde terreinen te ontwikkelen, te versterken of te verbreden, wanneer een dergelijke samenwerking wordt geacht een bijdrage te kunnen leveren aan de doelstellingen van deze overeenkomst of anderszins van wederzijds belang wordt geacht. Dat kan ertoe leiden dat aan de in artikel 64 van de kaderovereenkomst vermelde terreinen nieuwe terreinen worden toegevoegd.

ARTIKEL 74

Nationale maatregelen

Onverminderd andere delen van deze overeenkomst belet dit deel geassocieerde partijen niet om zelfstandig maatregelen uit te werken, aan te nemen en uit te voeren.

DEEL VII

BEPALINGEN INZAKE DE INSTELLINGEN

HOOFDSTUK 1

DE INSTELLINGEN VAN DE ASSOCIATIE

ARTIKEL 75

Associatiecomité

1. Er wordt een Associatiecomité opgericht. Het bestaat uit vertegenwoordigers van de overeenkomstsluitende partijen. Het heeft de bevoegdheid onderzoek te doen naar alle onder deze overeenkomst vallende algemene kwesties die zich tussen de EU-partij en de geassocieerde staten kunnen voordoen.
2. Het voorzitterschap van het Associatiecomité wordt beurtelings waargenomen door een vertegenwoordiger van de EU-partij, een vertegenwoordiger van Andorra en een vertegenwoordiger van San Marino.
3. Het Associatiecomité stelt zijn reglement van orde vast in onderlinge overeenstemming tussen de overeenkomstsluitende partijen.
4. Om zijn taken te vervullen, komt het Associatiecomité bijeen met een regelmaat die wordt vastgesteld in zijn reglement van orde, en ten minste om de twee jaar. Het komt overeenkomstig zijn reglement van orde eveneens bijeen op initiatief van een van de overeenkomstsluitende partijen.

ARTIKEL 76

Gemengde Comités

1. Er worden twee Gemengde Comités opgericht die respectievelijk bestaan uit:
 - a) vertegenwoordigers van de EU-partij en Andorra (“Gemengd Comité EU-Andorra”); en
 - b) vertegenwoordigers van de EU-partij en San Marino (“Gemengd Comité EU-San Marino”).

Voor de toepassing van de kaderovereenkomst wordt elke verwijzing naar een Gemengd Comité gelezen als een verwijzing naar een van de in punten a) en b) genoemde Gemengde Comités.

2. De Gemengde Comités zien toe op de daadwerkelijke uitvoering en de goede werking van deze overeenkomst.
3. Binnen de respectieve Gemengde Comités wisselen de geassocieerde partijen standpunten en informatie uit over aangelegenheden waarop deze overeenkomst betrekking heeft. Het overleg in de respectievelijke Gemengde Comités heeft met name betrekking op alle onder deze overeenkomst vallende zaken die moeilijkheden bij de toepassing of interpretatie opleveren en die door een van de geassocieerde partijen aan de orde worden gesteld.
4. Met het oog op de verwezenlijking van de doelstellingen van deze overeenkomst en de uitvoering van de samenwerking op gebieden van gemeenschappelijk belang, waarbij de goede werking van de interne markt van de EU, zoals uitgebreid tot de geassocieerde staten overeenkomstig de bepalingen en onder de voorwaarden van deze overeenkomst, met inbegrip van met name de geassocieerde-staatprotocollen, wordt gewaarborgd, nemen de respectieve Gemengde Comités alle besluiten waarin deze overeenkomst voorziet.

5. De respectievelijke Gemengde Comités stellen bij besluit hun respectievelijke reglement van orde vast, dat inhoudelijk gelijk moet zijn.
6. Het voorzitterschap van de respectievelijke Gemengde Comités wordt beurtelings door een van de geassocieerde partijen waargenomen. Het secretariaat van de Gemengde Comités wordt verzorgd door de EU.
7. Voor de uitvoering van hun taken komen de respectieve Gemengde Comités regelmatig bijeen, en ten minste eenmaal per jaar, met een regelmaat die wordt vastgesteld in hun respectieve reglement van orde. Zij komen ook bijeen op initiatief van hun voorzitter of op verzoek van een geassocieerde partij. Het desbetreffende Gemengd Comité komt uiterlijk twee maanden na een verzoek van een geassocieerde partij bijeen.
8. De respectievelijke Gemengde Comités kunnen besluiten subcomités of werkgroepen op te richten om hen bij te staan bij de uitvoering van hun taken. De respectievelijke Gemengde Comités leggen in hun reglement van orde de methoden, samenstelling en werkwijzen van die subcomités en werkgroepen vast. De taken van die subcomités en werkgroepen worden per geval door de respectieve Gemengde Comités vastgesteld.

ARTIKEL 77

Besluitvorming door Gemengde Comités

1. Een Gemengd Comité neemt zijn besluiten in onderlinge overeenstemming tussen de geassocieerde partijen. Op verzoek van een van de geassocieerde partijen vindt in het Gemengd Comité een gedachtewisseling plaats.

2. Wijzigingen van een geassocieerde-staatprotocol worden vastgesteld bij besluit van het Gemengd Comité, tenzij anders is bepaald in het desbetreffende geassocieerde-staatprotocol.
3. De bijlagen bij een geassocieerde-staatprotocol worden gewijzigd bij besluit van het Gemengd Comité overeenkomstig artikel 81 van de kaderovereenkomst.
4. Waar dat haalbaar en passend is, nemen de Gemengde Comités hun besluiten tot wijziging van de bijlagen bij de geassocieerde-staatprotocollen gelijktijdig en op basis van gecoördineerde voorstellen. De besluiten van een Gemengd Comité worden ook toegezonden aan de geassocieerde staat die geen lid is van dat Gemengd Comité.
5. Een Gemengd Comité kan besluiten nemen via de schriftelijke procedure, behalve wanneer een geassocieerde partij verzoekt dat een besluit tijdens een vergadering van het Gemengd Comité wordt genomen.
6. Besluiten van een Gemengd Comité zijn bindend voor de geassocieerde partijen, die de nodige maatregelen nemen om ervoor te zorgen dat die besluiten in hun rechtsorde in werking treden en doeltreffend worden toegepast.

ARTIKEL 78

Parlementaire samenwerking

1. Er wordt een Parlementair Associatiecomité ingesteld. Het dient als forum voor de leden van het Europees Parlement en van de parlementen van de geassocieerde staten om bijeen te komen en van gedachten te wisselen, en draagt door middel van dialoog en beraadslagingen bij tot een beter begrip tussen de EU en de geassocieerde staten op de door deze overeenkomst bestreken terreinen.
2. Het Parlementair Associatiecomité bestaat uit leden van het Europees Parlement enerzijds en leden van de parlementen van de geassocieerde staten anderzijds. Het totale aantal leden van het Parlementair Associatiecomité is vastgesteld in de statuten van het in Kaderprotocol nr. 7 vervatte Parlementaire Associatiecomité.
3. Het Parlementair Associatiecomité komt afwisselend in de EU en in een van de geassocieerde staten bijeen, met een regelmaat die het zelf vaststelt, overeenkomstig de statuten van het Parlementair Adviescomité.
4. Het Parlementair Associatiecomité stelt zijn reglement van orde vast overeenkomstig de statuten van het Parlementair Adviescomité.
5. Het voorzitterschap van het Parlementair Associatiecomité wordt beurtelings waargenomen door een vertegenwoordiger van het Europees Parlement en een vertegenwoordiger van een van de parlementen van de geassocieerde staten, overeenkomstig de statuten van het Parlementair Adviescomité en zijn reglement van orde.

ARTIKEL 79

Samenwerking tussen de economische en sociale partners

1. Er wordt een Raadgevend Associatiecomité van economische en sociale partners opgericht. Het dient ter bevordering van de dialoog en de samenwerking tussen de verschillende economische en sociale en maatschappelijke organisaties van de EU en de geassocieerde staten. Die dialoog en samenwerking bestrijken alle economische en sociale aspecten van de bij deze overeenkomst tot stand gebrachte betrekkingen.
2. Het Raadgevend Associatiecomité van economische en sociale partners bestaat uit leden van het Europees Economisch en Sociaal Comité (EESC), enerzijds, en door de geassocieerde staten aangewezen economische en sociale partners, anderzijds.
3. Het Raadgevend Associatiecomité van economische en sociale partners stelt zijn reglement van orde vast.
4. Het voorzitterschap van het Raadgevend Associatiecomité van economische en sociale partners wordt beurtelings waargenomen door een vertegenwoordiger van het EESC en door vertegenwoordigers van de door de geassocieerde staten aangewezen economische en sociale partners, overeenkomstig zijn reglement van orde.

HOOFDSTUK 2

RAADPLEGING IN VERBAND MET DE BESLUITVORMINGSPROCEDURE VAN DE EU

ARTIKEL 80

Opstellen van een rechtshandeling van de EU

1. Zodra de Europese Commissie een rechtshandeling van de EU opstelt op een gebied dat onder deze overeenkomst valt, stelt de Europese Commissie de geassocieerde staten daarvan in kennis en raadpleegt zij hun deskundigen informeel op dezelfde wijze en binnen dezelfde termijn als de deskundigen van de EU-lidstaten wanneer de Europese Commissie haar voorstellen opstelt.
2. Wanneer de Europese Commissie haar voorstel bij de Raad van de Europese Unie en het Europees Parlement indient, doet zij afschriften daarvan toekomen aan de geassocieerde staten.
3. Op verzoek van een van de geassocieerde partijen vindt in het Gemengd Comité of op enige andere passende formele of informele wijze een voorbereidende gedachtewisseling plaats. Op verzoek van een van hen plegen de geassocieerde partijen vóór de vaststelling van de desbetreffende rechtshandeling van de EU opnieuw overleg over belangrijke punten. De geassocieerde staten stellen de Europese Commissie indien passend in kennis van hun reacties en kunnen hun respectieve specifieke situaties vermelden.

4. Wanneer de Europese Commissie gedelegeerde handelingen in de zin van artikel 290 VWEU opstelt uit hoofde van een van de wetgevingshandelingen die onder een of meer protocollen bij deze overeenkomst vallen, betreft zij de geassocieerde staten zo volledig mogelijk bij de formulering van haar voorstellen.

5. Wanneer de Europese Commissie uitvoeringshandelingen in de zin van artikel 291 VWEU opstelt uit hoofde van een van de wetgevingshandelingen die onder een of meer protocollen bij deze overeenkomst vallen, betreft zij de geassocieerde staten zoveel mogelijk bij de opstelling van haar voorstellen, die vervolgens worden voorgelegd aan de comités die de Europese Commissie bijstaan bij de uitoefening van haar uitvoerende bevoegdheden. Bij het opstellen van haar voorstellen raadpleegt de Europese Commissie de deskundigen van de geassocieerde staten op dezelfde wijze en binnen dezelfde termijn als de deskundigen van de EU-lidstaten.

6. In de gevallen waarin de Raad van de Europese Unie wordt aangezocht overeenkomstig de procedure die van toepassing is op het desbetreffende soort comité, doet de Europese Commissie de standpunten van de deskundigen van de geassocieerde staten toekomen aan de Raad van de Europese Unie.

7. Deskundigen van de geassocieerde staten worden betrokken bij de werkzaamheden van de comités die niet onder de leden 4 en 5 vallen, wanneer dat nodig is om de goede werking van deze overeenkomst te waarborgen. De lijsten van die comités en, indien toepasselijk, andere comités met soortgelijke kenmerken worden opgenomen in de geassocieerde-staatprotocollen. De wijze van uitvoering van een dergelijke associatie wordt uiteengezet in de desbetreffende geassocieerde-staatprotocollen en de bijlagen daarbij.

HOOFDSTUK 3

HOMOGENITEIT

ARTIKEL 81

Wijzigingen van de bijlagen

1. Met het oog op de naleving van de beginselen van artikel 4 van de kaderovereenkomst werken de geassocieerde partijen nauw samen om efficiënte en snelle besluitvorming door de Gemengde Comités mogelijk te maken en ervoor te zorgen dat de rechtshandelingen van de EU die op de door deze overeenkomst bestreken gebieden worden vastgesteld, zo spoedig mogelijk na de vaststelling ervan en de toezending ervan aan de geassocieerde staten in de relevante bijlagen worden opgenomen.
2. De Gemengde Comités nemen de besluiten tot wijziging van de bijlagen om voor zover mogelijk te zorgen voor de gelijktijdige toepassing van de rechtshandelingen van de EU, zoals bedoeld in lid 1, in de EU en in de nationale wetgeving tot uitvoering ervan in de geassocieerde staten. In geval van moeilijkheden wordt het overleg tussen de geassocieerde partijen formeel of informeel geïntensiveerd om tot een voor beide partijen aanvaardbare oplossing te komen, waarbij tevens rekening kan worden gehouden met de gelijkwaardigheid van de nationale wetgeving. De betrokken geassocieerde staat verstrekt de EU schriftelijk alle nuttige informatie die nodig is voor een grondige beoordeling van de situatie.

3. De besluiten van de Gemengde Comités op grond van lid 2 van dit artikel worden uiterlijk zes maanden na de datum van voorlegging aan het Gemengd Comité genomen. Indien een geassocieerde staat bij het verstrijken van die termijn nog steeds niet heeft ingestemd met de opnemng van een rechtshandeling van de EU in de relevante bijlage overeenkomstig lid 1 van dit artikel, is de in artikel 90 van de kaderovereenkomst vastgestelde geschillenbeslechtsprocedure van toepassing. Aan het eind van die termijn wordt de zaak geacht te zijn voorgelegd aan het Gemengd Comité op grond van artikel 90, lid 1, van de kaderovereenkomst.

4. Wanneer bij besluit van een Gemengd Comité een bijlage wordt gewijzigd waarin op grond van die wijziging wordt verwezen naar rechtshandelingen van de EU, en wanneer die wijziging de vaststelling van uitvoeringsmaatregelen in de betrokken geassocieerde staat vereist, worden die uitvoeringsmaatregelen vastgesteld binnen een termijn die gelijk is aan de termijn die is vastgesteld voor de uitvoering van die rechtshandelingen van de EU door EU-lidstaten, tenzij het Gemengd Comité anders besluit. Die termijn vangt aan op de dag van inwerkingtreding van het besluit van het Gemengd Comité.

ARTIKEL 82

Grondwettelijke vereisten van de geassocieerde staten

1. Indien een door een Gemengd Comité genomen besluit pas in een geassocieerde staat kan worden uitgevoerd nadat aan bepaalde grondwettelijke vereisten is voldaan, treedt dat besluit in de rechtsorde van die geassocieerde staat in werking nadat aan die grondwettelijke vereisten is voldaan. De datum waarop aan die grondwettelijke vereisten is voldaan, wordt ter kennis van de EU gebracht.

2. Indien een dergelijke kennisgeving bij het verstrijken van een termijn van zes maanden na het besluit van het Gemengd Comité niet heeft plaatsgevonden, wordt het besluit van het Gemengd Comité voorlopig toegepast totdat is voldaan aan de in lid 1 bedoelde grondwettelijke vereisten, tenzij de geassocieerde staat de EU ervan in kennis stelt dat een dergelijke voorlopige toepassing niet kan plaatsvinden en van de redenen daarvoor.

3. Indien na het verstrijken van een termijn van twaalf maanden na het besluit van het Gemengd Comité dat besluit in de geassocieerde staat niet is uitgevoerd, is artikel 90 van de kaderovereenkomst van toepassing.

ARTIKEL 83

Automatische procedure

1. In afwijking van artikel 81 van de kaderovereenkomst wordt, wanneer in bijlage I bij een geassocieerde-staatprotocol wordt verwezen naar een rechtshandeling van de EU, die verwijzing gelezen als een verwijzing naar die rechtshandeling van de EU, zoals bijgewerkt, zonder dat de nieuwe rechtshandelingen van de EU in bijlage I hoeven te worden opgenomen.

2. Voor de toepassing van lid 1 wordt onder “zoals bijgewerkt” verstaan:

- a) de volledige vervanging van een basishandeling van de EU door een nieuwe basishandeling;
- b) de vaststelling van gedelegeerde handelingen door de Europese Commissie ter aanvulling of wijziging van bepaalde niet-essentiële onderdelen van de basishandeling van de EU;
- c) opeenvolgende wijzigingen van gedelegeerde handelingen als bedoeld in punt b);

- d) de vaststelling van uitvoeringshandelingen door de Europese Commissie die nodig zijn voor de uitvoering van de rechtshandeling van de EU;
 - e) opeenvolgende wijzigingen van uitvoeringshandelingen als bedoeld in punt d).
3. Met het oog op transparantie nemen de Gemengde Comités jaarlijks nota van de rechtshandelingen van de EU waarop de automatische procedure van toepassing is.

ARTIKEL 84

Vereenvoudigde procedure

1. In afwijking van artikel 81 van de kaderovereenkomst en onverminderd artikel 83 van de kaderovereenkomst nemen de geassocieerde staten gelijktijdig met de EU-lidstaten maatregelen die overeenstemmen met die welke de EU-lidstaten hebben genomen op grond van de relevante rechtshandelingen van de EU die zijn vastgesteld op de volgende gebieden, zonder dat die nieuwe rechtshandelingen van de EU in bijlage I bij een geassocieerde-staatprotocol hoeven te worden opgenomen:
- a) bestrijdingsmaatregelen voor dierziekten;
 - b) levensmiddelen en diervoeders uit derde landen waarvoor beperkingen gelden;
 - c) niet-commercieel verkeer van gezelschapsdieren;
 - d) invoer uit derde landen;
 - e) lozing in het milieu.

2. In afwijking van artikel 106 en onverminderd de procedure van artikel 77 van de kaderovereenkomst kan de in lid 1 van dit artikel opgenomen lijst van gebieden bij besluit van het Gemengd Comité worden gewijzigd.

3. Met het oog op transparantie nemen de Gemengde Comités jaarlijks nota van de rechtshandelingen van de EU waarop de vereenvoudigde procedure van toepassing is.

ARTIKEL 85

Uniforme uitlegging

1. Deze overeenkomst en de daarin genoemde rechtshandelingen van de EU worden op uniforme wijze uitgelegd en toegepast.

2. De in deze overeenkomst bedoelde rechtshandelingen van de EU en, voor zover de toepassing ervan begrippen van het EU-recht omvat, de bepalingen van deze overeenkomst worden uitgelegd en toegepast overeenkomstig de jurisprudentie van het HvJ van de EU, ongeacht of die dateert van vóór of na de ondertekening van deze overeenkomst.

3. De Gemengde Comités evalueren de ontwikkelingen in de jurisprudentie van het HvJ van de EU om eventuele discrepanties tussen de nationale rechtsorde van een geassocieerde staat en de jurisprudentie van het HvJ van de EU vast te stellen en na te gaan hoe die kunnen worden weggenomen.

4. Wanneer een geassocieerde staat, na door de Europese Commissie in kennis te zijn gesteld van het bestaan van een discrepantie tussen zijn nationale rechtsorde en de jurisprudentie van het HvJ van de EU, niet de nodige maatregelen heeft genomen om die binnen een termijn van zes maanden weg te nemen, is de procedure van artikel 90 van de kaderovereenkomst van toepassing. Aan het eind van die termijn wordt de zaak geacht te zijn voorgelegd aan het Gemengd Comité op grond van artikel 90, lid 1, van de kaderovereenkomst.

HOOFDSTUK 4

DE TOEZICHTPROCEDURE

ARTIKEL 86

Algemeen toezicht

1. Teneinde een uniform toezicht op de toepassing van deze overeenkomst te waarborgen, werken de Europese Commissie en de nationale autoriteiten van de geassocieerde staten samen, wisselen zij informatie uit en raadplegen zij elkaar over kwesties betreffende het toezichtbeleid en over afzonderlijke gevallen.
2. Het toezicht op de toepassing van deze overeenkomst wordt gezamenlijk uitgeoefend door de geassocieerde partijen in het Gemengd Comité. Wanneer de Europese Commissie of de nationale autoriteiten van een geassocieerde staat een geval van niet-toepassing of onjuiste toepassing vaststellen, leggen zij de zaak voor aan het Gemengd Comité om een aanvaardbare oplossing te vinden. Bij gebreke van een oplossing is de procedure van artikel 90 van de kaderovereenkomst van toepassing.
3. De bevoegde autoriteiten van de geassocieerde partijen kunnen klachten over de toepassing van deze overeenkomst in ontvangst nemen en onderzoeken. Na ontvangst van dergelijke klachten, stellen zij de andere geassocieerde partij daarvan in kennis.

ARTIKEL 87

Toezicht in specifieke sectoren

1. Wanneer de Europese Commissie krachtens de in de bijlagen opgenomen rechtshandelingen van de EU bevoegdheden, met inbegrip van beslissings- of uitvoeringsbevoegdheden, heeft ten aanzien van de bevoegde autoriteiten van de EU-lidstaten, marktdeelnemers of personen, heeft de Europese Commissie *mutatis mutandis* dezelfde bevoegdheden ten aanzien van de geassocieerde staten en hun natuurlijke personen en rechtspersonen. In de protocollen kunnen specifieke bepalingen worden opgenomen.
2. Voor het verrichten van haar taken overeenkomstig lid 1 kan de Europese Commissie de bevoegde autoriteiten van de geassocieerde staten en de betrokken natuurlijke personen en rechtspersonen om alle nodig geachte informatie verzoeken.

ARTIKEL 88

Samenwerking met de bevoegde autoriteiten van EU-lidstaten en met de instellingen van de EU

Een geassocieerde staat kan een beroep doen op de medewerking van een of meer EU-lidstaten of instellingen van de EU om te voldoen aan zijn verplichtingen in verband met de uitvoering en daadwerkelijke toepassing van deze overeenkomst. In dergelijke gevallen treft de geassocieerde staat regelingen tot vaststelling van de bijzonderheden van die samenwerking en stelt hij de Europese Commissie daarvan in kennis in het Gemengd Comité. Die regelingen laten de bevoegdheden van de Europese Commissie onverlet.

HOOFDSTUK 5

GESCHILLENBESLECHTING EN RECHTERLIJKE TOETSING

ARTIKEL 89

Exclusiviteitsbeginsel

De geassocieerde partijen onderwerpen geschillen over de uitlegging of toepassing van deze overeenkomst of rechtshandelingen van de EU waarnaar daarin wordt verwezen, uitsluitend aan een geschillenbeslechtingsmethode waarin deze overeenkomst voorziet.

ARTIKEL 90

Beslechting van geschillen tussen geassocieerde partijen

1. Wanneer zich problemen voordoen, plegen de geassocieerde partijen onderling overleg en trachten zij deze overeenkomst doeltreffend te doen functioneren en eventuele problemen op te lossen door middel van een constructieve dialoog. In geval van een geschil over de interpretatie of toepassing van deze overeenkomst of een rechtshandeling van de EU waarnaar in deze overeenkomst wordt verwezen, kan de EU-partij of de geassocieerde staat de zaak door middel van een schriftelijke kennisgeving voorleggen aan het Gemengd Comité. De EU-partij of de geassocieerde staat die voornemens is de zaak op grond van dit lid voor te leggen aan het Gemengd Comité, stelt de andere partij daarvan vooraf in kennis.

2. Wanneer de EU-partij of de geassocieerde staat de zaak voorlegt aan het Gemengd Comité, komt het Gemengd Comité zo spoedig mogelijk binnen twee maanden nadat de zaak aan het Gemengd Comité is voorgelegd, bijeen. Alle relevante informatie wordt aan het Gemengd Comité verstrekt om een gedetailleerd onderzoek van de situatie mogelijk te maken. Het Gemengd Comité onderzoekt alle mogelijkheden om een oplossing te vinden die in overeenstemming is met deze overeenkomst en kan alle besluiten nemen die daartoe nuttig kunnen zijn.

3. Indien het Gemengd Comité er niet in slaagt binnen een termijn van zes maanden vanaf de datum van de eerste bijeenkomst overeenkomstig dit artikel een oplossing te vinden voor het in het lid 1 van dit artikel bedoelde probleem, kan elk van de geassocieerde partijen de zaak voorleggen aan het HvJ van de EU. Met betrekking tot de uitvoering en toepassing daarvan interpreteert het HvJ van de EU de in artikel 85, leden 1 en 2, van de kaderovereenkomst bedoelde bepalingen. Wanneer een geassocieerde partij overweegt een zaak overeenkomstig dit lid te verwijzen naar het HvJ van de EU, stelt zij de andere geassocieerde partij daarvan onverwijld schriftelijk in kennis en verstrekt zij haar alle relevante informatie.

4. De geassocieerde staten genieten dezelfde rechten als EU-lidstaten en instellingen van de EU en zijn onderworpen aan dezelfde procedures voor het HvJ van de EU.

5. De geassocieerde partijen plegen binnen het Gemengd Comité overleg en beslechten hun geschil om ervoor te zorgen dat het arrest van het HvJ van de EU door de EU-partij of de geassocieerde staat binnen twaalf maanden vanaf de datum van dat arrest wordt uitgevoerd. Daartoe ontvangt het Gemengd Comité alle relevante informatie die nodig is voor een grondig onderzoek van de situatie.

6. Indien het Gemengd Comité er niet in slaagt het geschil op te lossen, kan het een besluit nemen over compenserende maatregelen voor de vermeende onjuiste toepassing van deze overeenkomst, teneinde eventuele onevenwichtige situaties te corrigeren. Dat besluit wordt binnen twaalf maanden na de datum van het arrest van het HvJ van de EU genomen.

7. Indien het Gemengd Comité geen besluit betreffende compenserende maatregelen als bedoeld in lid 6 heeft genomen, kan de geassocieerde partij die stelt dat deze overeenkomst onjuist is toegepast, compenserende maatregelen nemen om eventuele onevenwichtige situaties te corrigeren, met inbegrip van de gehele of gedeeltelijke opschorting van deze overeenkomst. Die compenserende maatregelen zijn, wat betreft werkingssfeer en duur, beperkt tot hetgeen strikt noodzakelijk is om de situatie te verbeteren en de werking van deze overeenkomst zo min mogelijk te verstoren.

8. Elke geassocieerde partij die gevolgen ondervindt van de in lid 7 bedoelde compenserende maatregelen, kan haar opmerkingen voorleggen aan het Gemengd Comité met het oog op een besluit over de evenredigheid van die compenserende maatregelen. Indien het Gemengd Comité er niet in slaagt binnen een termijn van drie maanden nadat de zaak aan het comité is voorgelegd, een besluit te nemen, kan elk van de geassocieerde partijen de kwestie van de evenredigheid van die compenserende maatregelen overeenkomstig Kaderprotocol nr. 6 aan arbitrage onderwerpen. Vraagstukken inzake de uitlegging van deze overeenkomst, zoals bedoeld in lid 3, worden niet in arbitrage aan de orde gesteld. De arbitrale uitspraak is bindend voor de geassocieerde partijen.

Wanneer op grond van lid 6 of lid 7 compenserende maatregelen zijn genomen, blijven de rechten van personen uit hoofde van deze overeenkomst op de datum van inwerkingtreding van die compenserende maatregelen behouden, evenals de daarmee samenhangende verplichtingen uit hoofde van deze overeenkomst.

ARTIKEL 91

Rechterlijke toetsing

1. Elke toetsing van de wettigheid van rechtshandelingen van de EU die door instellingen, organen of instanties van de EU binnen het toepassingsgebied van deze overeenkomst zijn vastgesteld, valt onder de exclusieve bevoegdheid van het HvJ van de EU.
2. De in lid 1 bedoelde rechtshandelingen van de EU die gericht zijn tot een geassocieerde staat of een natuurlijke persoon of rechtspersoon die woonachtig of gevestigd is in een geassocieerde staat, zijn onderworpen aan toetsing door het HvJ van de EU. Die toetsing vindt plaats overeenkomstig artikel 263 VWEU.
3. Niettegenstaande het verstrijken van de in artikel 263, zesde alinea, VWEU gestelde termijn kan een geassocieerde staat, evenals elke op zijn grondgebied woonachtige of gevestigde natuurlijke persoon of rechtspersoon, in procedures waarin een door een instelling, orgaan of instantie van de EU vastgestelde handeling van algemene strekking in geding is, de in artikel 263, tweede alinea, VWEU genoemde redenen aanvoeren om zich voor het HvJ van de EU op de niet-toepasselijkheid van die handeling te beroepen.

ARTIKEL 92

Beroep wegens nalatigheid

1. Een geassocieerde staat, alsook iedere natuurlijke persoon of rechtspersoon die woonachtig of gevestigd is op zijn grondgebied, kan bij het HvJ van de EU een klacht indienen wegens het feit dat een instelling, orgaan of instantie van de EU heeft nagelaten een besluit te nemen met betrekking tot die natuurlijke persoon of rechtspersoon, wat een inbreuk op deze overeenkomst uitmaakt, met uitzondering van een aanbeveling of een advies.

2. Het in lid 1 bedoelde beroep wegens nalaten is slechts ontvankelijk indien de instelling, het orgaan of de instantie van de EU vooraf is verzocht te handelen. Indien de betrokken instelling, het betrokken orgaan of de betrokken instantie van de EU binnen twee maanden na het verzoek nog geen standpunt heeft bepaald, kan het beroep binnen een nieuwe termijn van twee maanden worden ingesteld.

ARTIKEL 93

Beroep in geval van niet-contractuele aansprakelijkheid

In geval van niet-contractuele aansprakelijkheid en overeenkomstig deze overeenkomst kan een geassocieerde staat, alsook de op zijn grondgebied woonachtige of gevestigde natuurlijke persoon of rechtspersonen, de zaak voorleggen aan het HvJ van de EU om vergoeding te verkrijgen voor schade die is veroorzaakt door de activiteiten van de instellingen, organen of instanties van de EU of door hun ambtenaren of andere personeelsleden in de uitoefening van hun taken.

ARTIKEL 94

Prejudiciële verwijzing

1. Wanneer in een zaak die aanhangig is bij een rechterlijke instantie van een geassocieerde staat, een vraag wordt gesteld met betrekking tot de uitlegging van deze overeenkomst of de geldigheid van een handeling die door instellingen, organen of instanties van de EU binnen het toepassingsgebied van deze overeenkomst is vastgesteld, kan die rechterlijke instantie van een geassocieerde staat het HvJ van de EU verzoeken om een prejudiciële beslissing.

2. Indien een vraag van dergelijke aard wordt opgeworpen in een zaak die aanhangig is bij een rechterlijke instantie van een geassocieerde staat waarvan de besluiten volgens het nationale recht van de geassocieerde staat niet vatbaar zijn voor hoger beroep, legt die rechterlijke instantie van een geassocieerde staat de zaak voor aan het HvJ van de EU.

3. Een geassocieerde staat heeft het recht memories of schriftelijke opmerkingen in te dienen bij het HvJ van de EU wanneer een rechterlijke instantie in een EU-lidstaat heeft verzocht om een prejudiciële beslissing met betrekking tot deze overeenkomst, of wanneer een rechterlijke instantie in een geassocieerde staat dat heeft gedaan in de in lid 1 bedoelde zaak.

ARTIKEL 95

Recht dat van toepassing is op procedures voor het HvJ van de EU

Wanneer op grond van de artikelen 90 tot en met 94 van de kaderovereenkomst bij het HvJ van de EU beroep wordt ingesteld, is de procedure voor het HvJ van de EU dezelfde als die waarin het EU-recht voorziet voor soortgelijke vorderingen op grond van het VWEU.

ARTIKEL 96

Arresten van het HvJ van de EU

1. De arresten van het HvJ van de EU in het kader van deze overeenkomst zijn bindend.
2. De instelling, het orgaan of de instantie van de EU waarvan de handeling nietig is verklaard, of waarvan het nalaten te handelen strijdig met deze overeenkomst is verklaard, is gehouden de nodige maatregelen te nemen om aan het arrest van het HvJ van de EU te voldoen.

HOOFDSTUK 6

VRIJWARINGSMAATREGELLEN EN OVERMACHT

ARTIKEL 97

Vrijwaringsmaatregelen

1. In geval van ernstige economische, sociale of met het milieu verband houdende moeilijkheden van sectoriële of regionale aard die voortvloeien uit de toepassing van deze overeenkomst en die waarschijnlijk zullen voortduren, kan een geassocieerde partij unilateraal passende vrijwaringsmaatregelen treffen overeenkomstig de voorwaarden en procedures van dit artikel.
2. De in lid 1 bedoelde vrijwaringsmaatregelen zijn, wat betreft werkingssfeer en duur, beperkt tot hetgeen strikt noodzakelijk is om de situatie te verbeteren. Voorrang wordt gegeven aan maatregelen die de werking van deze overeenkomst het minst verstoren.
3. Wanneer een geassocieerde partij overweegt de in lid 1 bedoelde vrijwaringsmaatregelen te treffen, stelt zij de andere geassocieerde partij daarvan onverwijld in kennis en verstrekt zij haar alle relevante informatie.
4. De geassocieerde partijen plegen onmiddellijk overleg in het Gemengd Comité om een aanvaardbare oplossing te vinden.

5. De betrokken geassocieerde partij mag de in lid 1 bedoelde vrijwaringsmaatregelen niet eerder treffen dan één maand na de datum van de in lid 3 bedoelde kennisgeving, tenzij de procedure voor overleg in het Gemengd Comité eerder is afgerond. Wanneer uitzonderlijke omstandigheden onmiddellijk optreden vereisen dat voorafgaand overleg onmogelijk maakt, kan de betrokken geassocieerde partij onverwijld en op voorwaarde dat onverwijld een met redenen omklede kennisgeving bij het Gemengd Comité wordt ingediend, de strikt noodzakelijke spoedeisende vrijwaringsmaatregelen nemen om de situatie te verhelpen.
6. De betrokken geassocieerde partij stelt het Gemengd Comité onverwijld in kennis van de getroffen vrijwaringsmaatregelen en verstrekt alle relevante informatie.
7. Vanaf de datum van invoering wordt over de genomen vrijwaringsmaatregelen om de drie maanden overleg gepleegd in het Gemengd Comité met het oog op de eventuele intrekking ervan vóór de gestelde vervaldatum of de eventuele beperking van het toepassingsgebied. Elke geassocieerde partij kan het Gemengd Comité verzoeken die vrijwaringsmaatregelen te herzien of in te trekken.
8. Indien een vrijwaringsmaatregel van een geassocieerde partij leidt tot een onevenwichtigheid tussen de rechten en verplichtingen uit hoofde van deze overeenkomst, kan de andere geassocieerde partij de evenredige evenwichtsherstellende maatregelen nemen die strikt noodzakelijk zijn om de onevenwichtigheid te verhelpen. Voorrang wordt gegeven aan maatregelen die de werking van deze overeenkomst het minst verstoren.

9. Elke geassocieerde partij kan het Gemengd Comité te allen tijde verzoeken een besluit te nemen over de evenredigheid van de in lid 1 bedoelde vrijwaringsmaatregelen, van de in lid 5 bedoelde spoedeisende vrijwaringsmaatregelen of van de in lid 8 bedoelde evenwichtsherstellende maatregelen. Indien het Gemengd Comité er niet in slaagt binnen drie maanden nadat de zaak aan het comité is voorgelegd, een besluit te nemen, kan elk van de geassocieerde partijen de kwestie van de evenredigheid van die maatregelen overeenkomstig Kaderprotocol nr. 6 aan arbitrage onderwerpen. Vraagstukken inzake de uitlegging van deze overeenkomst worden niet in arbitrage aan de orde gesteld. De arbitrale uitspraak is bindend voor de partijen bij het geschil.

ARTIKEL 98

Overmacht

1. In geval van een terroristische aanslag, een natuurramp of een door de mens veroorzaakte ramp die een geassocieerde partij treft, kan die geassocieerde partij onmiddellijk en unilateraal passende vrijwaringsmaatregelen treffen overeenkomstig de voorwaarden en procedures van dit artikel.

2. De in lid 1 bedoelde vrijwaringsmaatregelen zijn, wat betreft werkingssfeer en duur, beperkt tot hetgeen strikt noodzakelijk is om de situatie te verbeteren. Voorrang wordt gegeven aan maatregelen die de werking van deze overeenkomst het minst verstoren.

3. De betrokken geassocieerde partij stelt het Gemengd Comité onverwijld in kennis van de getroffen vrijwaringsmaatregelen en verstrekt alle relevante informatie.

4. Vanaf de datum van invoering wordt over de genomen vrijwaringsmaatregelen om de drie maanden overleg gepleegd in het Gemengd Comité met het oog op de eventuele intrekking ervan vóór de gestelde vervaldatum of de eventuele beperking van het toepassingsgebied. Elke geassocieerde partij kan het Gemengd Comité te allen tijde verzoeken die vrijwaringsmaatregelen te herzien of in te trekken.

5. Indien een vrijwaringsmaatregel van een geassocieerde partij leidt tot een onevenwichtigheid tussen de rechten en verplichtingen uit hoofde van deze overeenkomst, kan de andere geassocieerde partij de evenredige evenwichtsherstellende maatregelen nemen die strikt noodzakelijk zijn om de onevenwichtigheid te verhelpen. Voorrang wordt gegeven aan maatregelen die de werking van deze overeenkomst het minst verstoren.

6. Elke geassocieerde partij kan het Gemengd Comité verzoeken een besluit te nemen over de evenredigheid van de in lid 1 of lid 5 bedoelde maatregelen. Indien het Gemengd Comité er niet in slaagt binnen drie maanden nadat de zaak aan het comité is voorgelegd, een besluit te nemen, kan elk van de geassocieerde partijen de kwestie van de evenredigheid van die maatregelen overeenkomstig Kaderprotocol nr. 6 aan arbitrage onderwerpen. Vraagstukken inzake de uitlegging van deze overeenkomst worden niet in arbitrage aan de orde gesteld. De arbitrale uitspraak is bindend voor de partijen bij het geschil.

ARTIKEL 99

Besluiten waarbij geldelijke verplichtingen worden opgelegd

1. Besluiten die de Europese Commissie uit hoofde van deze overeenkomst neemt en waarbij geldelijke verplichtingen worden opgelegd aan natuurlijke personen of rechtspersonen met uitzondering van de staten, vormen executoriale titel. Hetzelfde geldt voor arresten van het HvJ van de EU waarbij dergelijke geldelijke verplichtingen worden opgelegd in het kader van de geschillenbeslechtingsmethoden waarin deze overeenkomst voorziet.
2. De uitvoering geschiedt volgens de regels van burgerlijke rechtsvordering die van kracht zijn in de staat op het grondgebied waarvan zij plaatsvindt. De formule van uitvoering wordt, zonder andere controle dan de verificatie van de authenticiteit van de titel, aangebracht door de autoriteiten die door elke EU-lidstaat en elke geassocieerde staat daartoe worden aangewezen, en van de aanwijzing geven zij kennis aan de andere geassocieerde partij.
3. Nadat de in lid 2 bedoelde formaliteiten op verzoek van de betrokken partij zijn vervuld, kan de betrokken partij overgaan tot de uitvoering door zich rechtstreeks te wenden tot de bevoegde autoriteit overeenkomstig de wetgeving van de staat op het grondgebied waarvan de uitvoering moet plaatsvinden. De uitvoering kan alleen worden opgeschort krachtens een beschikking van het HvJ van de EU. Evenwel behoort het toezicht op de regelmatigheid van de wijze van uitvoering tot de bevoegdheid van de rechterlijke instanties van de betrokken staten.

DEEL VIII

ALGEMENE EN SLOTBEPALINGEN

ARTIKEL 100

Uitvoering

De geassocieerde partijen treffen alle algemene of specifieke maatregelen die vereist zijn om aan hun verplichtingen uit hoofde van deze overeenkomst, de respectieve protocollen en de daarin genoemde rechtshandelingen van de EU te voldoen, en onthouden zich van maatregelen die de verwezenlijking van hun doelstellingen in gevaar kunnen brengen.

ARTIKEL 101

Regeling van het eigendomsrecht

Deze overeenkomst laat de regeling van het eigendomsrecht van de geassocieerde partijen onverlet.

ARTIKEL 102

Uitzonderingen op grond van veiligheidsoverwegingen

Geen enkele bepaling in deze overeenkomst belet een geassocieerde partij maatregelen te nemen die:

- a) nodig zijn om de bekendmaking te beletten van informatie die haar vitale veiligheidsbelangen in gevaar brengt;
- b) betrekking hebben op de productie van of de handel in wapens, munitie en oorlogsmateriaal of andere producten die onontbeerlijk zijn voor defensiedoeleinden of onderzoek, ontwikkeling of productie onontbeerlijk voor defensiedoeleinden, mits dergelijke maatregelen geen afbreuk doen aan de mededingingsverhoudingen voor producten die niet bestemd zijn voor specifiek militaire doeleinden;
- c) betrekking hebben op splijt- of fusiestoffen of op stoffen waaruit die kunnen worden vervaardigd;
- d) van wezenlijk belang zijn voor de veiligheid van de geassocieerde partij in geval van ernstige binnenlandse onlusten waardoor de openbare orde wordt verstoord, in geval van oorlog of van een ernstige internationale spanning die oorlogsgevaar inhoudt, of om te voldoen aan de verplichtingen die zij met het oog op het behoud van de vrede en van de internationale veiligheid is aangegaan in het kader van het Handvest van de Verenigde Naties.

ARTIKEL 103

Beperkende EU-maatregelen

De geassocieerde staten nemen de nodige maatregelen om ervoor te zorgen dat de rechten en verplichtingen uit hoofde van deze overeenkomst het omzeilen van beperkende maatregelen van de EU die zijn vastgesteld op grond van artikel 29 “VEU” en artikel 215 VWEU, binnen hun rechtsgebied op geen enkele wijze mogelijk maken of toestaan.

ARTIKEL 104

Territoriaal toepassingsgebied

1. De kaderovereenkomst en de kaderprotocollen zijn van toepassing op de grondgebieden waarop het VEU en het VWEU van toepassing zijn, onder de in die Verdragen neergelegde voorwaarden, en op de respectieve grondgebieden van Andorra en San Marino.
2. Elk geassocieerde-staatprotocol is van toepassing op de grondgebieden waarop het VEU en het VWEU van toepassing zijn, onder de in die Verdragen neergelegde voorwaarden, en op het grondgebied van de betrokken geassocieerde staat.

ARTIKEL 105

Toekomstige toetredingen tot de EU

1. De EU stelt de geassocieerde staten in kennis van elk nieuw verzoek om toetreding van een derde land tot de EU. Het Associatiecomité onderzoekt vóór de datum van een dergelijke toetreding de eventuele gevolgen van de toetreding van een derde land tot de EU voor deze overeenkomst.
2. Voor zover nodig wijzigen de overeenkomstsluitende partijen deze overeenkomst voordat een overeenkomst inzake de toetreding van een derde land tot de EU in werking treedt, overeenkomstig hun respectieve interne procedures.
3. Deze overeenkomst is van toepassing met betrekking tot een nieuwe EU-lidstaat vanaf de datum van toetreding van die nieuwe lidstaat tot de EU.

ARTIKEL 106

Wijziging van de kaderovereenkomst

Elke overeenkomstsluitende partij kan bij de andere overeenkomstsluitende partijen voorstellen tot wijziging van de kaderovereenkomst indienen. Over voorstellen tot wijziging van de kaderovereenkomst wordt in het Associatiecomité onderhandeld door de overeenkomstsluitende partijen. Wanneer de overeenkomstsluitende partijen overeenstemming bereiken over een wijziging van de kaderovereenkomst, wordt die door de overeenkomstsluitende partijen ondertekend en aangenomen en treedt zij in werking na kennisgeving door alle overeenkomstsluitende partijen van de voltooiing van hun respectieve interne procedures en na nederlegging van de akten van bekrachtiging.

ARTIKEL 107

Wijziging van de kaderprotocollen

Elke overeenkomstsluitende partij kan bij de andere overeenkomstsluitende partijen voorstellen tot wijziging van een kaderprotocol indienen. Over voorstellen tot wijziging van een kaderprotocol wordt in het Associatiecomité onderhandeld door de overeenkomstsluitende partijen. Wanneer de overeenkomstsluitende partijen overeenstemming bereiken over een wijziging van een kaderprotocol, wordt die door de overeenkomstsluitende partijen ondertekend en aangenomen en treedt zij in werking na kennisgeving door alle overeenkomstsluitende partijen van de voltooiing van hun respectieve interne procedures en na nederlegging van de akten van bekrachtiging.

ARTIKEL 108

Wijziging van de geassocieerde-staatprotocollen

De EU-partij of de betrokken geassocieerde staat kan voorstellen indienen tot wijziging van het desbetreffende geassocieerde-staatprotocol. Over voorstellen tot wijziging van een geassocieerde-staatprotocol wordt in het Gemengd Comité onderhandeld door de geassocieerde partijen. Wanneer de geassocieerde partijen overeenstemming bereiken over de wijziging van het desbetreffende geassocieerde-staatprotocol, stelt het Gemengd Comité die wijziging door middel van een besluit vast. Wanneer, overeenkomstig artikel 77, lid 2, in het geassocieerde-staatprotocol is bepaald dat een gehele of gedeeltelijke wijziging van dat geassocieerde-staatprotocol pas in werking kan treden na voltooiing van de eigen interne procedures van de geassocieerde partij, wordt het besluit van het Gemengd Comité pas van kracht na kennisgeving door geassocieerde partijen van de voltooiing van hun respectieve interne procedures.

ARTIKEL 109

Protocollen en bijlagen

De kaderprotocollen, de geassocieerde-staatprotocollen, de bijlagen en de daarin vermelde besluiten, zoals aangepast voor de toepassing van deze overeenkomst, vormen een integrerend bestanddeel van deze overeenkomst en hebben dezelfde rechtskracht.

ARTIKEL 110

Bestaande overeenkomsten

1. Tenzij anders wordt bepaald in deze overeenkomst, en met name in Kaderprotocol nr. 2 en in de geassocieerde-staatprotocollen, heeft de toepassing van deze overeenkomst voorrang op bestaande bilaterale overeenkomsten die bindend zijn voor de EU enerzijds en een van de geassocieerde staten anderzijds, voor zover deze overeenkomst betrekking heeft op hetzelfde onderwerp.
2. Tenzij anders is bepaald in deze overeenkomst, wordt wanneer in deze overeenkomst geheel of gedeeltelijk wordt verwezen naar bestaande bilaterale overeenkomsten die bindend zijn voor de EU enerzijds en een van de geassocieerde staten anderzijds, daarmee tevens bedoeld de wijzigingen daarvan en de vervolgovereenkomsten die voor beide geassocieerde partijen op of na de datum van inwerkingtreding van deze overeenkomst in werking treden.

ARTIKEL 111

Talen

1. Deze overeenkomst wordt opgesteld in één exemplaar, in de Bulgaarse, de Deense, de Duitse, de Engelse, de Estse, de Finse, de Franse, de Griekse, de Hongaarse, de Ierse, de Italiaanse, de Kroatische, de Letse, de Litouwse, de Maltese, de Nederlandse, de Poolse, de Portugese, de Roemeense, de Sloveense, de Slowaakse, de Spaanse, de Tsjechische, de Zweedse en de Catalaanse taal, waarbij alle teksten gelijkelijk authentiek zijn.
2. De teksten van de rechtshandelingen van de EU waarnaar in deze overeenkomst wordt verwezen, zijn gelijkelijk authentiek in de Bulgaarse, de Deense, de Duitse, de Engelse, de Estse, de Finse, de Franse, de Griekse, de Hongaarse, de Ierse, de Italiaanse, de Kroatische, de Letse, de Litouwse, de Maltese, de Nederlandse, de Poolse, de Portugese, de Roemeense, de Sloveense, de Slowaakse, de Spaanse, de Tsjechische en de Zweedse taal, zoals zij in het *Publicatieblad van de Europese Unie* zijn verschenen, en die rechtshandelingen van de EU worden met het oog op hun authenticatie in het Catalaans gesteld.

ARTIKEL 112

Inwerkingtreding, voorlopige toepassing en beëindiging

1. Deze overeenkomst wordt door de overeenkomstsluitende partijen bekrachtigd, gesloten of goedgekeurd overeenkomstig hun onderscheiden grondwettelijke of institutionele bepalingen. Deze overeenkomst treedt tussen de overeenkomstsluitende partijen in werking op de eerste dag van de tweede maand volgende op de laatste kennisgeving van de nederlegging van de akten van bekrachtiging, sluiting of goedkeuring door de secretaris-generaal van de Raad van de Europese Unie, die optreedt als depositaris van deze overeenkomst.
2. In afwachting van de voltooiing van de in lid 1 bedoelde bekrachtigings-, sluitings- of goedkeuringsprocedures kunnen de overeenkomstsluitende partijen deze overeenkomst geheel of gedeeltelijk voorlopig toepassen vanaf de eerste dag van de maand die volgt op de maand waarin een overeenkomstsluitende partij haar akten van bekrachtiging, sluiting of goedkeuring bij de secretaris-generaal van de Raad van de Europese Unie heeft neergelegd, tenzij een andere overeenkomstsluitende partij kennis geeft dat een dergelijke voorlopige toepassing niet kan plaatsvinden.
3. Indien niet wordt voldaan aan de in lid 2 vastgestelde voorwaarden voor voorlopige toepassing tussen de overeenkomstsluitende partijen, kan deze overeenkomst tussen de EU-partij en een van de geassocieerde staten geheel of gedeeltelijk worden toegepast vanaf de eerste dag van de tweede maand die volgt op de maand waarin de EU-partij of de betrokken geassocieerde staat de akten van bekrachtiging, sluiting of goedkeuring bij de secretaris-generaal van de Raad van de Europese Unie heeft neergelegd, tenzij de EU-partij of de betrokken geassocieerde staat kennis geeft dat een dergelijke voorlopige toepassing niet kan plaatsvinden. Voor de duur van de toepassing van deze overeenkomst op grond van dit lid moeten de verwijzingen naar het Associatiecomité in de artikelen 75, 105, 106 en 107 van de kaderovereenkomst worden gelezen als verwijzingen naar het Gemengd Comité. Voor dezelfde duur besluit het Gemengd Comité over alle technische aanpassingen van deze overeenkomst die nodig zijn om de goede werking ervan te waarborgen.

4. Een geassocieerde partij kan deze overeenkomst opzeggen door de andere geassocieerde partij schriftelijk van haar besluit deze overeenkomst op te zeggen, in kennis te stellen. Deze overeenkomst tussen de respectieve geassocieerde partijen vervalt zes maanden na ontvangst van die kennisgeving, met inachtneming van de in lid 5 vermelde voorwaarden.

5. Deze overeenkomst blijft van toepassing tussen de EU-partij en de overige geassocieerde staat indien de beëindiging van deze overeenkomst door een van de geassocieerde staten geen gevolgen heeft voor de overeenkomstsluitende partijen.

6. De rechten en verplichtingen van personen en marktdeelnemers uit hoofde van deze overeenkomst blijven onverlet wanneer deze overeenkomst niet langer van toepassing is. De EU-partij en de betrokken geassocieerde staat beslissen in onderlinge overeenstemming welke maatregelen moeten worden genomen met betrekking tot de rechten of verplichtingen in het verwervingsproces. Dit lid laat de specifieke bepalingen van artikel 90 van de kaderovereenkomst onverlet.

7. Vanaf de datum waarop deze overeenkomst voorlopig wordt toegepast op grond van lid 2, of wordt toegepast tussen de EU-partij en de betrokken geassocieerde staat op grond van lid 3, verstaan de partijen verwijzingen naar de datum van inwerkingtreding van deze overeenkomst of naar de inwerkingtreding van deze overeenkomst in deze overeenkomst als verwijzingen naar de datum met ingang waarvan deze overeenkomst voorlopig wordt toegepast op grond van lid 2, of wordt toegepast tussen de EU-partij en de betrokken geassocieerde staat op grond van lid 3.

TEN BLIJKE WAARVAN de ondergetekende gevolmachtigden, daartoe naar behoren gemachtigd, deze overeenkomst hebben ondertekend.

Gedaan te ..., ...

Voor de Europese Unie,

Voor het Koninkrijk België,

Voor de Republiek Bulgarije,

Voor de Tsjechische Republiek,

Voor het Koninkrijk Denemarken,

Voor de Bondsrepubliek Duitsland,

Voor de Republiek Estland,

Voor Ierland,

Voor de Helleense Republiek,

Voor het Koninkrijk Spanje,

Voor de Franse Republiek,

Voor de Kroatische Republiek,

Voor de Italiaanse Republiek,

Voor de Republiek Cyprus,

Voor de Republiek Letland,

Voor de Republiek Litouwen,

Voor het Groothertogdom Luxemburg,

Voor Hongarije,

Voor de Republiek Malta,

Voor het Koninkrijk der Nederlanden,

Voor de Republiek Oostenrijk,

Voor de Republiek Polen,

Voor de Portugese Republiek,

Voor Roemenië,

Voor de Republiek Slovenië,

Voor de Slowaakse Republiek,

Voor de Republiek Finland,

Voor het Koninkrijk Zweden,

Voor het Vorstendom Andorra,

Voor de Republiek San Marino,

KADERPROTOCOL NR. 1
BETREFFENDE HORIZONTALE AANPASSINGEN

ARTIKEL 1

Toepassing van de rechtshandelingen van de EU en specifieke aanpassingen

De bepalingen van de rechtshandelingen van de EU die in de geassocieerde-staatprotocollen worden vermeld, zijn overeenkomstig deze overeenkomst en dit kaderprotocol van toepassing, tenzij in het desbetreffende geassocieerde-staatprotocol anders wordt bepaald. De specifieke aanpassingen die voor rechtshandelingen van de EU noodzakelijk zijn, worden uiteengezet in de bijlage bij een geassocieerde-staatprotocol waarin de betrokken rechtshandeling van de EU is opgenomen.

ARTIKEL 2

Overwegingen van rechtshandelingen van de EU

De overwegingen van de in de bijlagen opgenomen rechtshandelingen van de EU worden niet aangepast voor de toepassing van deze overeenkomst. Overwegingen zijn relevant voor zover noodzakelijk in verband met de correcte interpretatie en toepassing, binnen het kader van deze overeenkomst, van die rechtshandelingen van de EU.

ARTIKEL 3

Overgangsregelingen

1. Wanneer in een bijlage bij een geassocieerde-staatprotocol wordt verwezen naar dit artikel met betrekking tot een rechtshandeling van de EU, zijn de leden 2 tot en met 5 van dit artikel van toepassing.
2. De verplichting voor de betrokken geassocieerde staat om de rechtshandeling van de EU uit te voeren en toe te passen, wordt opgeschort tot het einde van de in de relevante bijlage vermelde periode.
3. De betrokken geassocieerde staat kan het Gemengd Comité te allen tijde gedurende de in lid 2 bedoelde periode in kennis stellen van zijn voornemen om de rechtshandeling van de EU vóór het einde van die periode uit te voeren. In dat geval vermeldt de geassocieerde staat de datum waarop hij voornemens is die rechtshandeling van de EU toe te passen. Het Gemengd Comité neemt een besluit over de wijziging van de relevante bijlage.
4. De toepassing van een rechtshandeling van de EU tussen de EU en de betrokken geassocieerde staat wordt opgeschort tot de vroegste van de volgende data:
 - a) de eerste dag na afloop van de in lid 2 bedoelde periode; of
 - b) de in lid 3 bedoelde datum.
5. Tijdens de in lid 2 bedoelde opschorting worden de betrekkingen tussen de EU en de betrokken geassocieerde staat met betrekking tot aangelegenheden die binnen het toepassingsgebied van de rechtshandeling van de EU vallen, beheerst door de specifieke bepalingen van de relevante bijlage.

ARTIKEL 4

Regelingen zonder in de bijlage gespecificeerde termijn

1. Wanneer in een bijlage bij een geassocieerde-staatprotocol wordt verwezen naar dit artikel met betrekking tot een rechtshandeling van de EU, zijn de leden 2 tot en met 6 van dit artikel van toepassing.
2. De verplichting voor de betrokken geassocieerde staat om de rechtshandeling van de EU uit te voeren en toe te passen, wordt opgeschort.
3. De betrokken geassocieerde staat kan het Gemengd Comité te allen tijde in kennis stellen van zijn voornemen om de rechtshandeling van de EU uit te voeren. In dat geval vermeldt de geassocieerde staat de datum waarop hij voornemens is die rechtshandeling van de EU toe te passen. Het Gemengd Comité neemt een besluit over de wijziging van de relevante bijlage.
4. Het Gemengd Comité evalueert de in lid 2 bedoelde opschorting te allen tijde en uiterlijk om de vijf jaar, op basis van de noodzaak om rekening te houden met marktontwikkelingen en alle andere specifieke criteria die in de relevante bijlage kunnen worden vastgesteld. Op basis van die evaluatie kan het Gemengd Comité besluiten de relevante bijlage te wijzigen teneinde een termijn vast te stellen voor de uitvoering en toepassing van de rechtshandeling van de EU door de betrokken geassocieerde staat. Dat doet geen afbreuk aan artikel 90 van de kaderovereenkomst, dat van toepassing is indien de integriteit en homogeniteit van de interne markt moet worden hersteld.
5. De toepassing van een rechtshandeling van de EU tussen de EU en de betrokken geassocieerde staat wordt opgeschort tot de datum waarop het in lid 3 bedoelde besluit van het Gemengd Comité in werking treedt of, in voorkomend geval, de datum waarop de in lid 4 bedoelde termijn verstrijkt.

6. Tijdens de in lid 2 bedoelde opschorting worden de betrekkingen tussen de EU en de betrokken geassocieerde staat met betrekking tot aangelegenheden die binnen het toepassingsgebied van de rechtshandeling van de EU vallen, beheerst door de specifieke bepalingen van de relevante bijlage.

ARTIKEL 5

Bepalingen inzake EU-comités

De procedures, institutionele regelingen en andere bepalingen betreffende EU-comités die zijn opgenomen in de rechtshandelingen van de EU waarnaar in de geassocieerde-staatprotocollen wordt verwezen, zijn vastgelegd in artikel 67 en artikel 80, leden 5, 6 en 7, van de kaderovereenkomst en in de geassocieerde-staatprotocollen.

ARTIKEL 6

Vaststellen van procedures voor de aanpassing, uitbreiding of wijziging van rechtshandelingen van de EU

Wanneer een rechtshandeling van de EU waarnaar in een geassocieerde-staatprotocol wordt verwezen, voorziet in EU-procedures voor de aanpassing, uitbreiding of wijziging ervan of voor de ontwikkeling van nieuw EU-beleid of nieuwe EU-initiatieven of -besluiten, is de relevante besluitvormingsprocedure van de kaderovereenkomst van toepassing.

ARTIKEL 7

Uitwisseling van informatie en kennisgevingsprocedures

1. Wanneer een EU-lidstaat informatie aan de Europese Commissie moet verstrekken, verstrekt een geassocieerde staat die informatie ook aan de Europese Commissie. Hetzelfde geldt wanneer de informatie door de bevoegde autoriteiten moet worden verstrekt.

2. Wanneer een EU-lidstaat informatie aan een of meer andere EU-lidstaten moet verstrekken, verstrekt hij die informatie ook aan de Europese Commissie. De Europese Commissie verstrekt die informatie aan de geassocieerde staten.

Een geassocieerde staat verstrekt overeenkomstige informatie aan een of meer EU-lidstaten, die die informatie doorsturen naar de Europese Commissie voor verspreiding naar alle EU-lidstaten. Hetzelfde geldt wanneer de informatie door de bevoegde autoriteiten moet worden verstrekt.

3. Op terreinen waarop dringend een snelle overdracht van informatie is geboden, zal naar passende sectoriële oplossingen worden gezocht om rechtstreekse informatie-uitwisseling tot stand te brengen.

4. Tenzij in deze overeenkomst anders is bepaald, worden de taken van de Europese Commissie in het kader van verificatie-, informatie-, kennisgevings- of overlegprocedures en soortgelijke aangelegenheden *mutatis mutandis* ook ten aanzien van de geassocieerde staten vervuld. Dat laat de artikelen 5, 6 en 10 van dit kaderprotocol onverlet.

5. De Europese Commissie en het Gemengd Comité wisselen alle informatie uit met betrekking tot verificatie, informatie, kennisgeving of overleg en soortgelijke aangelegenheden als bedoeld in lid 4. Ieder probleem dat zich in dat verband voordoet, kan aan het Gemengd Comité worden voorgelegd.

ARTIKEL 8

Evaluatie- en rapportageprocedures

Wanneer de Europese Commissie of een andere instelling van de EU overeenkomstig een rechtshandeling van de EU als bedoeld in een geassocieerde-staatprotocol een verslag, een verklaring of een ander soortgelijk document moet opstellen, stelt de Europese Commissie of een andere instelling van de EU, tenzij anders overeengekomen, tegelijkertijd een overeenkomstig verslag, een verklaring of een ander soortgelijk document op met betrekking tot de geassocieerde staten, tenzij in deze overeenkomst anders is bepaald. De Europese Commissie en de geassocieerde staten plegen onderling overleg en wisselen informatie uit bij de voorbereiding van hun respectieve verslagen, verklaringen of andere soortgelijke documenten, waarvan zij afschriften doen toekomen aan het Gemengd Comité.

ARTIKEL 9

Publicatie van informatie

1. Wanneer een EU-lidstaat overeenkomstig een in een geassocieerde-staatprotocol genoemde rechtshandeling van de EU bepaalde informatie over feiten, procedures en dergelijke moet publiceren, publiceren ook de geassocieerde staten de relevante informatie op overeenkomstige wijze.

2. Wanneer feiten, procedures, rapporten en dergelijke, overeenkomstig een in een geassocieerde-staatprotocol genoemde rechtshandeling van de EU, in het *Publicatieblad van de Europese Unie* moeten worden bekendgemaakt, wordt de corresponderende informatie betreffende de geassocieerde staten daarin eveneens bekendgemaakt.

ARTIKEL 10

Rechten en verplichtingen

De rechten en verplichtingen van de EU-lidstaten of hun overheidslichamen, ondernemingen of onderdanen ten opzichte van elkaar worden geacht voor de geassocieerde partijen te gelden, waaronder, al naar het geval, ook de bevoegde autoriteiten, overheidslichamen, ondernemingen of personen van de geassocieerde partijen worden verstaan.

ARTIKEL 11

Verwijzingen naar grondgebieden

Wanneer de rechtshandelingen van de EU waarnaar in de geassocieerde-staatprotocollen wordt verwezen, verwijzen naar het grondgebied van de Europese Unie, de Unie, de gemeenschappelijke markt of de interne markt, worden die verwijzingen voor de toepassing van deze overeenkomst beschouwd als verwijzingen naar het grondgebied in de zin van artikel 104 van de kaderovereenkomst.

ARTIKEL 12

Verwijzingen naar onderdanen van EU-lidstaten

Wanneer de rechtshandelingen van de EU waarnaar in de geassocieerde-staatprotocollen wordt verwezen, verwijzen naar onderdanen van EU-lidstaten, worden die verwijzingen voor de toepassing van deze overeenkomst geacht tevens te verwijzen naar onderdanen van de geassocieerde staten.

ARTIKEL 13

Verwijzing naar talen

Wanneer een rechtshandeling van de EU waarnaar in een geassocieerde-staatprotocol wordt verwezen, aan de EU-lidstaten of hun overheidsorganen, ondernemingen of personen rechten verleent of verplichtingen oplegt met betrekking tot het gebruik van een van de officiële talen van de EU, worden de overeenkomstige rechten en verplichtingen met betrekking tot het gebruik van een van de officiële talen van de overeenkomstsluitende partijen geacht te gelden voor de overeenkomstsluitende partijen, hun bevoegde autoriteiten, overheidsorganen, ondernemingen of personen.

ARTIKEL 14

Inwerkingtreding en uitvoering van rechtshandelingen van de EU

De bepalingen betreffende de inwerkingtreding of uitvoering van de in de geassocieerde-staatprotocollen bedoelde rechtshandelingen van de EU zijn niet relevant voor de toepassing van deze overeenkomst. De termijnen en data die gelden voor de geassocieerde staten voor de inwerkingtreding en uitvoering van de in de geassocieerde-staatprotocollen genoemde rechtshandelingen van de EU, vloeien voort uit artikel 112 van de kaderovereenkomst en uit de in de artikelen 3 en 4 van dit kaderprotocol opgenomen bepalingen betreffende overgangsregelingen.

ARTIKEL 15

Adressaten van de rechtshandelingen van de EU

De bepalingen die aangeven dat een rechtshandeling van de EU tot de EU-lidstaten is gericht, zijn niet relevant voor de toepassing van deze overeenkomst.

KADERPROTOCOL NR. 2
BETREFFENDE BESTAANDE OVEREENKOMSTEN

Overeenkomstig artikel 110 van de kaderovereenkomst zijn de overeenkomstsluitende partijen overeengekomen dat de volgende bestaande bilaterale overeenkomsten die bindend zijn voor de EU enerzijds en voor een geassocieerde staat anderzijds, na de inwerkingtreding van deze overeenkomst van toepassing blijven:

- a) de Overeenkomst tussen de Europese Gemeenschap en het Vorstendom Andorra waarbij wordt voorzien in maatregelen van gelijke strekking als die welke zijn vervat in Richtlijn 2003/48/EG van de Raad betreffende belastingheffing op inkomsten uit spaargelden in de vorm van rentebetaling¹, gedaan te Brussel op 15 november 2004 en het bijbehorende memorandum van overeenstemming, gewijzigd bij het wijzigingsprotocol bij de Overeenkomst tussen de Europese Gemeenschap en het Vorstendom Andorra waarbij wordt voorzien in maatregelen van gelijke strekking als die welke zijn vervat in Richtlijn 2003/48/EG van de Raad betreffende belastingheffing op inkomsten uit spaargelden in de vorm van rentebetaling², gedaan te Brussel op 12 februari 2016 en het wijzigingsprotocol bij de Overeenkomst tussen de Europese Unie en het Vorstendom Andorra over de automatische uitwisseling van inlichtingen over financiële rekeningen ter verbetering van de internationale naleving van de belastingplicht³, gedaan te Brussel op 13 oktober 2025;

¹ PB EU L 359 van 4.12.2004, blz. 33.

² PB EU L 268 van 1.10.2016, blz. 40.

³ PB EU L, 2025/2400, 5.12.2025,
ELI: http://data.europa.eu/eli/agree_internation/2025/2400/oj.

- b) de Overeenkomst tussen de Europese Gemeenschap en de Republiek San Marino waarbij wordt voorzien in maatregelen van gelijke strekking als die welke zijn vervat in Richtlijn 2003/48/EG van de Raad betreffende belastingheffing op inkomsten uit spaargelden in de vorm van rentebetaling¹, gedaan te Brussel op 7 december 2004 en het bijbehorende memorandum van overeenstemming, gewijzigd bij het wijzigingsprotocol bij de Overeenkomst tussen de Europese Gemeenschap en de Republiek San Marino waarbij wordt voorzien in maatregelen van gelijke strekking als die welke zijn vervat in Richtlijn 2003/48/EG van de Raad betreffende belastingheffing op inkomsten uit spaargelden in de vorm van rentebetaling², gedaan te Brussel op 8 december 2015, en het wijzigingsprotocol bij de Overeenkomst tussen de Europese Unie en de Republiek San Marino over de automatische uitwisseling van inlichtingen over financiële rekeningen ter verbetering van de internationale naleving van de belastingplicht³, gedaan te Brussel op 13 oktober 2025;
- c) de Monetaire overeenkomst tussen de Europese Unie en het Vorstendom Andorra⁴, gedaan te Brussel op 30 juni 2011;
- d) de Monetaire overeenkomst tussen de Europese Unie en de Republiek San Marino⁵, gedaan te Brussel op 27 maart 2012.

¹ PB EU L 381 van 28.12.2004, blz. 33.

² PB EU L 346 van 31.12.2015, blz. 3.

³ PB EU L, 2025/2428, 5.12.2025,
ELI: http://data.europa.eu/eli/agree_internation/2025/2428/oj.

⁴ PB EU C 369 van 17.12.2011, blz. 1.

⁵ PB EU C 121 van 26.4.2012, blz. 5.

KADERPROTOCOL NR. 3
BETREFFENDE FINANCIËLE DIENSTEN

PREAMBULE

Dit kaderprotocol houdt rekening met de specifieke kenmerken van de geassocieerde staten en met de wijze waarop hun markten voor financiële diensten zouden worden geïntegreerd in de interne markt van de EU voor financiële diensten en de bijbehorende toezichtinfrastructuur. Met het oog daarop moeten specifieke regels en bepalingen worden ingevoerd die een soepele marktintegratie mogelijk maken.

De vaststelling van een gefaseerde aanpak voor de uitvoering en toepassing van de rechtshandelingen van de EU is bedoeld om een geassocieerde staat de flexibiliteit te bieden om prioriteit te geven aan specifieke segmenten van de rechtshandelingen van de EU waarvoor hij voornemens is eerst grensoverschrijdende financiële diensten te verlenen. Met een dergelijke aanpak kan de geassocieerde staat de rechtshandelingen van de EU geleidelijk overnemen en gefaseerd toepassen, rekening houdend met zijn specifieke omstandigheden en voorkeuren.

De beoordeling van de toezichtinfrastructuur van de geassocieerde staat, door middel van een beoordeling om toegang te krijgen tot de interne markt van de EU voor financiële diensten, en daaropvolgende regelmatige beoordelingen, dient om de effectiviteit, robuustheid en geschiktheid ervan te evalueren, rekening houdend met de kenmerken van de financiële sector van de geassocieerde staat, zoals de aard, diversiteit, omvang en complexiteit ervan. Een robuust toezichtkader is van cruciaal belang om de integriteit en stabiliteit van de interne markt van de EU te waarborgen, het vertrouwen onder marktdeelnemers te bevorderen en de belangen van consumenten en beleggers te beschermen. De toezichthoudende autoriteiten van de EU is een centrale rol toebedeeld bij het uitvoeren van die beoordelingen, waarbij, indien nodig, de actieve medewerking en samenwerking van de bevoegde autoriteiten van de EU-lidstaten noodzakelijk is.

Gezien de specifieke kenmerken van Andorra en San Marino en de specifieke regelingen voor marktintegratie waarin dit kaderprotocol voorziet, is het noodzakelijk in dit kaderprotocol specifieke toezichtregelingen en waarborgen op te nemen die de toezichtregelingen en waarborgen die de betrekkingen tussen de EU-lidstaten en de interne markt als geheel regelen, onverlet laten en daarvan verschillen. Om misbruik van het recht van vestiging te voorkomen, moeten in de geassocieerde staten gevestigde financiële instellingen worden verplicht ten minste een deel van hun diensten binnen het rechtsgebied van de geassocieerde staten te verlenen. De bevoegde autoriteiten van de geassocieerde staten zullen erop toezien dat er geen juridische entiteiten met weinig of geen economische activiteiten in hun rechtsgebied worden opgericht. Dergelijke toezichtregelingen en waarborgen zijn strikt beperkt tot deze overeenkomst en zijn niet bedoeld om een precedent te scheppen, verder te reiken dan het toepassingsgebied ervan of in andere contexten te worden toegepast.

DEEL I

ALGEMENE BEPALINGEN

ARTIKEL 1

Doelstellingen

De doelstellingen van dit kaderprotocol zijn:

- a) het waarborgen van de integriteit van de uitgebreide interne markt van de EU, markttransparantie, bescherming van consumenten en beleggers, en het aanpakken van risico's in verband met consumentenfraude, witwassen van geld en financiële criminaliteit;
- b) het bevorderen van de preventie van potentiële risico's voor de financiële stabiliteit;
- c) het vaststellen van een kader voor de geleidelijke conformiteit van de wetgeving en het regelgevingskader van de geassocieerde staat met de rechtshandelingen van de EU die van toepassing zijn op de financiële dienstensector;
- d) het vergemakkelijken van de geleidelijke uitbreiding van de interne markt van de EU voor financiële diensten tot de geassocieerde staat;
- e) het bevorderen van samenwerking op het gebied van regelgeving en toezicht op het gebied van financiële diensten tussen de EU en de geassocieerde staat.

ARTIKEL 2

Definities

Voor de toepassing van dit kaderprotocol wordt verstaan onder:

- a) “financiële diensten”: de diensten waarop de in de bijlagen IX, XII en XXII bij elk geassocieerde-staatprotocol opgenomen rechtshandelingen van de EU van toepassing zijn;
- b) “toezichthoudende autoriteit van de EU”: de Europese Bankautoriteit (EBA), opgericht bij Verordening (EU) nr. 1093/2010 van het Europees Parlement en de Raad¹, de Europese Autoriteit voor verzekeringen en bedrijfspensioenen (EIOPA), opgericht bij Verordening (EU) nr. 1094/2010 van het Europees Parlement en de Raad², de Europese Autoriteit voor effecten en markten (ESMA), opgericht bij Verordening (EU) nr. 1095/2010 van het Europees Parlement en de Raad³, of de Autoriteit voor de bestrijding van witwassen en terrorismefinanciering (AMLA), opgericht bij Verordening (EU) nr. 2024/1620 van het Europees Parlement en de Raad⁴.

¹ Verordening (EU) nr. 1093/2010 van het Europees Parlement en de Raad van 24 november 2010 tot oprichting van een Europese toezichthoudende autoriteit (Europese Bankautoriteit), tot wijziging van Besluit nr. 716/2009/EG en tot intrekking van Besluit 2009/78/EG van de Commissie (PB EU L 331 van 15.12.2010, blz. 12).

² Verordening (EU) nr. 1094/2010 van het Europees Parlement en de Raad van 24 november 2010 tot oprichting van een Europese toezichthoudende autoriteit (Europese Autoriteit voor verzekeringen en bedrijfspensioenen), tot wijziging van Besluit nr. 716/2009/EG en tot intrekking van Besluit 2009/79/EG van de Commissie (PB EU L 331 van 15.12.2010, blz. 48).

³ Verordening (EU) nr. 1095/2010 van het Europees Parlement en de Raad van 24 november 2010 tot oprichting van een Europese toezichthoudende autoriteit (Europese Autoriteit voor effecten en markten), tot wijziging van Besluit nr. 716/2009/EG en tot intrekking van Besluit 2009/77/EG van de Commissie (PB EU L 331 van 15.12.2010, blz. 84).

⁴ Verordening (EU) 2024/1620 van het Europees Parlement en de Raad van 31 mei 2024 tot oprichting van de Autoriteit voor de bestrijding van witwassen en terrorismefinanciering en tot wijziging van de Verordeningen (EU) nr. 1093/2010, (EU) nr. 1094/2010 en (EU) nr. 1095/2010 (PB EU L 2024/1620, 19.6.2024, ELI: <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1620/oj>).

ARTIKEL 3

Voorwaarden voor toegang tot de interne markt van de EU

1. Een geassocieerde staat krijgt toegang tot de interne markt van de EU voor financiële diensten indien aan de volgende voorwaarden is voldaan:
 - a) de volledige en doeltreffende uitvoering en toepassing van alle rechtshandelingen van de EU die van toepassing zijn op de financiële dienstensector, zoals uiteengezet in de bijlagen IX, XII en XXII bij het relevante geassocieerde-staatprotocol;
 - b) de aanwezigheid en goede werking van toezichtcapaciteit en -regelingen op de financiële dienstensector; en
 - c) de sluiting van een memorandum van overeenstemming tussen de bevoegde autoriteiten van de geassocieerde staat en de toezichthoudende autoriteiten van de EU inzake samenwerking, informatie-uitwisseling en overleg op het gebied van toezicht.
2. Om na te gaan of aan de voorwaarden van lid 1, punten a) en b), is voldaan, voert de Europese Commissie een uitgebreide evaluatie uit overeenkomstig deel II van dit kaderprotocol. Die evaluatie omvat een beoordeling van de financiële sector van de geassocieerde staat, een beoordeling van de implementatie en toepassing van de relevante rechtshandeling van de EU, en een beoordeling van de toezichtinfrastructuur van de geassocieerde staat.

3. De in lid 2 van dit artikel bedoelde evaluatie wordt uitgevoerd op verzoek van de geassocieerde staat zodra die zich ervan heeft vergewist dat is voldaan aan de voorwaarden van lid 1 van dit artikel. De geassocieerde staat dient zijn verzoek in via het op grond van artikel 20 van dit kaderprotocol ingestelde Subcomité financiële diensten.

ARTIKEL 4

Gedeeltelijke toegang tot de interne markt van de EU

1. Een geassocieerde staat kan besluiten af te zien van toegang tot de gehele interne markt van de EU voor financiële diensten door een of meer van de volgende marktsegmenten tijdelijk uit te sluiten:

- a) bankdiensten;
- b) verzekering en herverzekering;
- c) beheer van activa;
- d) effectenmarkten.

Voor de toepassing van de eerste alinea stelt de geassocieerde staat de Europese Commissie binnen een jaar na de datum van inwerkingtreding van deze overeenkomst in kennis van zijn voornemen en geeft daarbij aan welke segmenten hij tijdelijk wenst uit te sluiten. Na ontvangst van een dergelijke kennisgeving deelt de Europese Commissie de geassocieerde staat binnen twee maanden mee welke bepalingen van rechtshandelingen van de EU de geassocieerde staat tijdelijk niet hoeft uit te voeren en toe te passen.

2. In aansluiting op het in lid 1, tweede alinea, van dit artikel bedoelde antwoord neemt het bij artikel 76 van de kaderovereenkomst opgerichte Gemengd Comité overeenkomstig artikel 81 van de kaderovereenkomst een besluit tot wijziging van bijlage IX bij het relevante geassocieerde-staatprotocol op basis van de lijst die de Europese Commissie aan de betrokken geassocieerde staat heeft verstrekt, met het oog op een nadere specificatie van:

- a) de lijst van bepalingen van rechtshandelingen van de EU die de geassocieerde staat volledig moet uitvoeren en toepassen;
- b) de lijst van bepalingen van rechtshandelingen van de EU waarvoor de verplichting tot volledige uitvoering en toepassing door de geassocieerde staat tijdelijk is opgeschort op grond van lid 1 van dit artikel.

3. Indien de geassocieerde staat kiest voor de in lid 1 van dit artikel bedoelde afwijking, is artikel 3 van dit kaderprotocol alleen van toepassing op het marktsegment of de marktsegmenten waarvoor de geassocieerde staat markttoegang wenst te verkrijgen, zolang die afwijking van kracht blijft.

4. Indien de geassocieerde staat in een later stadium toegang wenst te krijgen tot de interne markt van de EU in een of meer van de segmenten waarvoor hij aanvankelijk om een afwijking als bedoeld in lid 1 van dit artikel heeft verzocht, stelt hij de Europese Commissie naar behoren in kennis van zijn voornemen. Het Gemengd Comité wijzigt overeenkomstig artikel 81 van de kaderovereenkomst bijlage IX bij het relevante geassocieerde-staatprotocol, met het oog op de bijwerking van de lijst van toepasselijke bepalingen van rechtshandelingen van de EU. De geassocieerde staat kan alleen toegang tot het relevante segment of de relevante segmenten krijgen als de bepalingen van rechtshandelingen van de EU waarvoor geen afwijking meer geldt als bedoeld in lid 1 van dit artikel, naar behoren zijn uitgevoerd en worden toegepast. De in artikel 3, lid 2, van dit kaderprotocol bedoelde evaluatie wordt uitgevoerd telkens wanneer de geassocieerde staat besluit toegang te zoeken tot een aanvullend marktsegment.

5. De in lid 1 van dit artikel bedoelde afwijking duurt niet langer dan 15 jaar vanaf de datum van inwerkingtreding van deze overeenkomst. Uiterlijk een jaar vóór het einde van de maximale duur van de afwijking wijzigen de geassocieerde partijen bijlage IX bij het geassocieerde-staatprotocol om ervoor te zorgen dat alle relevante bepalingen van rechtshandelingen van de EU vóór de datum waarop de afwijking afloopt, door de geassocieerde staat worden uitgevoerd en toegepast. De geassocieerde staat dient zes maanden vóór die vervaldatum alle EU-bepalingen voor de financiële dienstensector geheel, volledig en doeltreffend te hebben uitgevoerd en toegepast. Bij de in artikel 3, lid 2, van dit kaderprotocol bedoelde evaluatie wordt beoordeeld of de geassocieerde staat aan de in dit lid bedoelde verplichting voldoet om alle EU-bepalingen voor de financiële dienstensector geheel, volledig en doeltreffend te hebben uitgevoerd en toegepast, zoals bepaald in dit lid.

ARTIKEL 5

Actieplan voor de uitvoering en toepassing van rechtshandelingen van de EU

1. Voordat de geassocieerde staat toegang krijgt tot de interne markt van de EU voor financiële diensten of tot een of meer van zijn marktsegmenten, stelt hij een actieplan en een tijdschema op om de uitvoering en toepassing van de relevante rechtshandeling van de EU voor de financiële dienstensector of voor een of meer van zijn marktsegmenten te verwezenlijken.
2. De geassocieerde staat stelt de Europese Commissie via het Subcomité financiële diensten in kennis van de vaststelling van het actieplan en van alle belangrijke wijzigingen daarvan. De geassocieerde staat kan follow-upverslagen verstrekken die voortvloeien uit het actieplan.

3. Overeenkomstig artikel 3, lid 3, van dit kaderprotocol maakt de geassocieerde staat op basis van zijn actieplan gebruik van zijn discretionaire bevoegdheid om het passende tijdschema vast te stellen voor het verzoek aan de Europese Commissie om de evaluatie uit te voeren die nodig is om toegang te krijgen tot de interne markt van de EU.

ARTIKEL 6

Inwerkingtreding van markttoegang

1. Zodra de Europese Commissie een positieve aanbeveling, als bedoeld in artikel 11, lid 3, van dit kaderprotocol, heeft vastgesteld omdat aan alle noodzakelijke voorwaarden van artikel 3 van dit kaderprotocol is voldaan, en op aanbeveling van het Subcomité financiële diensten, stelt het Gemengd Comité een besluit vast waarbij de toegang tot een of meer segmenten van de interne markt van de EU voor financiële diensten wordt uitgebreid tot de geassocieerde staat.

2. Het in lid 1 bedoelde besluit wordt van kracht op de eerste dag van de maand volgende op de datum van vaststelling ervan door het Gemengd Comité.

3. Gedurende de gehele periode waarin de in artikel 4, lid 1, van dit kaderprotocol bedoelde afwijking van kracht is, vangt de toegang van EU-marktdeelnemers tot de financiële markt van de geassocieerde staat aan op de datum waarop het besluit van het Gemengd Comité, waarbij de geassocieerde staat toegang wordt verleend tot een of meer segmenten van de interne markt van de EU voor financiële diensten, in werking treedt. Die markttoegang is beperkt tot het segment of de segmenten waarnaar in dat besluit wordt verwezen.

ARTIKEL 7

Plaatselijke dienstverlening in de geassocieerde staat

1. De toezichthoudende autoriteiten van de geassocieerde staat zorgen ervoor dat op hun grondgebied gevestigde financiële dienstverleners een aanzienlijk deel van hun activiteiten in hun rechtsgebied uitoefenen en daarbij hun markt bedienen. Zij verbieden de vestiging in hun rechtsgebied van dienstverleners zonder actieve bedrijfsactiviteiten of significante activa.
2. De naleving van de in lid 1 vastgestelde verplichting wordt gemonitord in het kader van de controle op de toezichtinfrastructuur van de geassocieerde staat als bedoeld in artikel 13 van dit kaderprotocol.

DEEL II

EVALUATIE OM TOEGANG TE KRIJGEN TOT DE INTERNE MARKT VAN DE EU

ARTIKEL 8

Toetsing van de financiële sector van de geassocieerde staat

1. Onder toezicht van de Europese Commissie voeren de relevante toezichthoudende autoriteiten van de EU en de bij Verordening (EU) nr. 806/2014 van het Europees Parlement en de Raad¹ opgerichte Gemeenschappelijke Afwikkelingsraad, in hun respectieve bevoegdheidsdomein zoals bepaald door het EU-recht, als volgt een toetsing uit van de financiële sector van de geassocieerde staat:

- a) de geassocieerde staat verstrekt elke relevante toezichthoudende autoriteit van de EU en de Gemeenschappelijke Afwikkelingsraad:
 - i) een gedetailleerde beschrijving van zijn financiële sector, waaronder een lijst van geautoriseerde of geregistreerde financiële dienstverleners en hun rechtsvorm, de identiteit van hun bestuurders, identiteit en nationaliteit van hun aandeelhouders, groepsrelaties, economische relevantie (totale bankactiva, activa onder beheer, en totale verzekeringspremies);
 - ii) alle aanvullende informatie die een relevante toezichthoudende autoriteit van de EU en de Gemeenschappelijke Afwikkelingsraad nodig hebben voor de voltooiing van de toetsing uit hoofde van dit artikel;

¹ Verordening (EU) nr. 806/2014 van het Europees Parlement en de Raad van 15 juli 2014 tot vaststelling van eenvormige regels en een eenvormige procedure voor de afwikkeling van kredietinstellingen en bepaalde beleggingsondernemingen in het kader van een gemeenschappelijk afwikkelingsmechanisme en een gemeenschappelijk afwikkelingsfonds en tot wijziging van Verordening (EU) nr. 1093/2010 (PB EU L 225 van 30.7.2014, blz. 1).

- b) elke relevante toezichthoudende autoriteit van de EU voert op basis van haar methodologie en in samenwerking met de relevante bevoegde autoriteiten van de geassocieerde staat toetsingen van de balans en de kwaliteit van de activa voor de bank- en verzekeringssector uit;
 - c) het bestaan, de structuur en de kwaliteit van depositogarantiestelsels, verzekeringsgarantiestelsels en afwikkelingsregelingen worden beoordeeld door een relevante toezichthoudende autoriteit van de EU en de Gemeenschappelijke Afwikkelingsraad overeenkomstig het relevante EU-recht.
2. Bij de toetsing uit hoofde van dit artikel kunnen de toezichthoudende autoriteiten van de EU en de Gemeenschappelijke Afwikkelingsraad indien passend een beroep doen op de bijstand van derden op nationaal of internationaal niveau.
3. De kosten in verband met de toetsing uit hoofde van dit artikel komen ten laste van de geassocieerde staat.

ARTIKEL 9

Beoordeling van de uitvoering en toepassing van rechtshandelingen van de EU door de geassocieerde staat

1. De EU beoordeelt de volledigheid en conformiteit van de wetgeving en het regelgevingskader van de geassocieerde staat met de relevante rechtshandeling van de EU. Zij beoordeelt met name de naleving van de bepalingen van rechtshandelingen van de EU die van toepassing zijn op:
- a) de gehele interne markt van de EU voor financiële diensten, zonder onderscheid, met name de bepalingen inzake de bestrijding van witwassen en inzake terrorismefinanciering; en
 - b) het specifieke segment of de specifieke segmenten van de interne markt van de EU voor financiële diensten als bedoeld in artikel 4, lid 1, van dit kaderprotocol.

2. De conformiteit van de wetgeving en het regelgevingskader van de geassocieerde staat met de relevante rechtshandeling van de EU kan worden beoordeeld met de bijstand van derden op nationaal of internationaal niveau. De Europese Commissie stelt de taakomschrijving van die nalevingsbeoordeling vast en stelt de geassocieerde staat in kennis van de relevante aanbestedingsprocedure en de resultaten daarvan.
3. De kosten in verband met de beoordeling uit hoofde van dit artikel komen ten laste van de geassocieerde staat.

ARTIKEL 10

Beoordeling van de toezichtinfrastructuur van de geassocieerde staat

1. De beoordeling van de toezichtinfrastructuur van de geassocieerde staat heeft betrekking op de onafhankelijkheid, robuustheid, doeltreffendheid en efficiëntie van het toezichtkader van de geassocieerde staat. Een dergelijke beoordeling heeft ook betrekking op het toezicht op de bestrijding van witwassen in de geassocieerde staat, met inbegrip van het bestaan en de goede werking van een financiële-inlichtingeneenheid.
2. De in lid 1 bedoelde beoordeling wordt uitgevoerd door elke relevante toezichthoudende autoriteit van de EU in samenwerking met de relevante bevoegde autoriteiten van de EU-lidstaten. Elke relevante toezichthoudende autoriteit van de EU stelt de criteria en de methode voor die beoordeling vast en stelt de Europese Commissie en de geassocieerde staat daarvan in kennis. De criteria en de methode voor die beoordeling weerspiegelen het toepasselijke EU-recht met betrekking tot de onafhankelijkheid, robuustheid, doeltreffendheid en efficiëntie van het respectieve toezichtkader.

3. Voor de uitvoering van de in lid 1 bedoelde beoordeling kunnen de toezichhoudende autoriteiten van de EU indien passend een beroep doen op de bijstand van derden op nationaal of internationaal niveau.

4. De kosten in verband met de beoordeling uit hoofde van dit artikel komen ten laste van de geassocieerde staat.

ARTIKEL 11

Resultaat van de evaluatie

1. Na voltooiing van de in artikel 8 van dit kaderprotocol bedoelde toetsing van de financiële sector van de geassocieerde staat brengen elke relevante toezichhoudende autoriteit van de EU en de Gemeenschappelijke Afwikkelingsraad een advies uit aan de Europese Commissie, waarin zij een beoordeling geven van de financiële sector van de geassocieerde staat.

2. Na voltooiing van de in artikel 10 van dit kaderprotocol bedoelde beoordeling van de toezichtinfrastructuur van de geassocieerde staat brengt elke relevante toezichhoudende autoriteit van de EU advies uit aan de Europese Commissie, waarin zij een beoordeling geeft van het toezichtkader van de geassocieerde staat.

3. Rekening houdend met de in de leden 1 en 2 van dit artikel bedoelde adviezen en met de beoordeling van de uitvoering en toepassing van rechtshandelingen van de EU als bedoeld in artikel 9 van dit kaderprotocol, doet de Europese Commissie een aanbeveling aan het Subcomité financiële diensten.

In de in de eerste alinea van dit lid bedoelde aanbeveling wordt bepaald of de geassocieerde staat toegang moet worden verleend tot de interne markt van de EU voor financiële diensten of tot een of meer marktsegmenten daarvan, rekening houdend met de volgende overwegingen:

- a) indien de in artikel 8, lid 1, punt b), van dit kaderprotocol bedoelde balansen of onderzoeken naar de kwaliteit van de activa risico's voor de goede werking van de interne EU-markt aan het licht brengen, wordt geen toegang tot het desbetreffende segment of de desbetreffende segmenten van de interne markt van de EU voor financiële diensten verleend totdat die risico's op passende wijze zijn verholpen;
- b) indien de beoordeling van het depositogarantiestelsel, het verzekeringsgarantiestelsel of de afwikkelingsregeling als bedoeld in artikel 8, lid 1, punt c), van dit kaderprotocol negatief is, wordt geen toegang tot het banksegment of tot het verzekerings- en herverzekeringssegment verleend totdat die tekortkomingen op passende wijze zijn verholpen;
- c) indien de beoordeling van de uitvoering en toepassing van het EU-recht op een of meer gebieden tekortkomingen aan het licht brengt, wordt geen toegang verleend tot het overeenkomstige segment of de overeenkomstige segmenten van de interne markt van de EU voor financiële diensten, als bedoeld in artikel 4, lid 1, van dit kaderprotocol, totdat die tekortkomingen op passende wijze zijn verholpen;
- d) indien de beoordeling van de toezichtinfrastructuur van de geassocieerde staat tekortkomingen aan het licht brengt, wordt geen toegang verleend tot het overeenkomstige segment of de overeenkomstige segmenten van de interne markt van de EU voor financiële diensten, als bedoeld in artikel 4, lid 1, van dit kaderprotocol, totdat die tekortkomingen op passende wijze zijn verholpen.

4. Indien de in lid 3 bedoelde aanbeveling negatief is, deelt de Europese Commissie het Subcomité financiële diensten mee welke richtsnoeren en maatregelen door de geassocieerde staat moeten worden genomen om de geconstateerde tekortkomingen te verhelpen. De geassocieerde staat mag tot een jaar na de mededeling van dergelijke richtsnoeren en maatregelen door de Europese Commissie geen nieuw verzoek tot evaluatie indienen om markttoegang te verkrijgen. Na indiening van een nieuw verzoek levert de geassocieerde staat bewijs van zijn naleving van de voorgeschreven richtsnoeren en van de uitvoering van de vereiste acties.

DEEL III

CONTROLE

ARTIKEL 12

Controle op de uitvoering en toepassing van de rechtshandelingen van de EU door de geassocieerde staat

1. Nadat het Gemengd Comité overeenkomstig artikel 6 van dit kaderprotocol de toegang tot de interne markt van de EU voor financiële diensten, of tot een of meer segmenten daarvan, heeft uitgebreid tot de geassocieerde staat, wordt tijdens de volledige duur van de markttoegang door de Europese Commissie geëvalueerd of de wetgeving en het regelgevingskader van de geassocieerde staat nog steeds conform is met de relevante rechtshandeling van de EU. De controle wordt uitgevoerd overeenkomstig artikel 9 van dit kaderprotocol.
2. De Europese Commissie legt de resultaten van de daaropvolgende controle voor aan het Subcomité financiële diensten, met inbegrip van eventuele aanbevelingen om de tijdens het controleproces vastgestelde problemen aan te pakken. De geassocieerde staat voert de aanbevelingen uit binnen het in die aanbevelingen vermelde tijdsbestek.

3. Indien bij de controle op de uitvoering en toepassing van rechtshandelingen van de Unie op een of meer gebieden significante tekortkomingen worden geconstateerd, kan de EU de toepassing van dit kaderprotocol ten aanzien van het segment of de segmenten van de financiële diensten in kwestie opschorten. De voorwaarden en de procedure voor een dergelijke opschorting zijn opgenomen in de artikelen 18 en 19 van dit kaderprotocol.

4. De kosten in verband met de regelmatige controles uit hoofde van dit artikel komen ten laste van de geassocieerde staat.

ARTIKEL 13

Controle op de toezichtinfrastructuur van de geassocieerde staat

1. Nadat het Gemengd Comité overeenkomstig artikel 6 van dit kaderprotocol de toegang tot de interne markt van de EU voor financiële diensten, of tot een of meer segmenten daarvan, heeft uitgebreid tot de geassocieerde staat, wordt de beoordeling van de toezichtinfrastructuur van de geassocieerde staat uitgevoerd overeenkomstig artikel 10 van dit kaderprotocol. Die beoordeling wordt om de twee jaar georganiseerd, tenzij de Europese Commissie anders bepaalt.

2. De Europese Commissie legt de resultaten van de beoordelingen voor aan het Subcomité financiële diensten, met inbegrip van eventuele aanbevelingen van de relevante toezichthoudende autoriteiten van de EU om tijdens die controle aan het licht gekomen kwesties aan te pakken.

3. De geassocieerde staat voert de in lid 2 bedoelde aanbevelingen uit binnen het in die aanbevelingen vermelde tijdsbestek. De relevante toezichthoudende autoriteiten van de EU controleren of die aanbevelingen volledig zijn uitgevoerd.

4. Indien de geassocieerde staat de in de aanbevelingen uit de beoordeling vastgestelde tekortkomingen niet binnen het vastgestelde tijdsbestek verhelpt, kan de EU de toepassing van dit kaderprotocol ten aanzien van het segment of de segmenten van de financiële diensten in kwestie opschorten. De voorwaarden en de procedure voor een dergelijke opschorting zijn opgenomen in de artikelen 18 en 19 van dit kaderprotocol.

5. De kosten in verband met de regelmatige controles uit hoofde van dit artikel komen ten laste van de geassocieerde staat.

DEEL IV

SAMENWERKING MET TOEZICHTHOUDENDE AUTORITEITEN VAN DE EU

ARTIKEL 14

Toezichthoudende autoriteiten van de EU — algemene beginselen over bevoegdheden

1. De toezichthoudende autoriteiten van de EU beschikken ten aanzien van de financiële dienstensector en de bevoegde autoriteiten van de geassocieerde staat over alle bevoegdheden die hun zijn verleend bij hun oprichtingsverordeningen, de relevante sectorale EU-wetgeving en de artikelen 8, 10, 11, 13 en 15 van dit kaderprotocol.
2. De bevoegdheden van de toezichthoudende autoriteiten van de EU omvatten de bevoegdheid om besluiten te nemen en aanbevelingen te richten tot de aanbieders van financiële diensten of de bevoegde autoriteiten van de geassocieerde staat, voor zover dat nodig is om de goede werking van de interne markt van de EU, de bescherming van consumenten, beleggers en andere relevante belanghebbenden of de vrijwaring van de stabiliteit en integriteit van de interne markt van de EU te waarborgen. Die bevoegdheden worden uitgeoefend in overleg met de financiële toezichthoudende autoriteiten van de geassocieerde staat.
3. De geassocieerde staat zorgt ervoor dat de toezichthoudende autoriteiten van de EU hun bevoegdheden binnen zijn rechtsgebied doeltreffend kunnen uitoefenen en draagt dienovereenkomstig bij aan hun begrotingsbehoeften. De bevoegde autoriteiten van de geassocieerde staat werken samen met de toezichthoudende autoriteiten van de EU bij de uitoefening van hun bevoegdheden binnen hun rechtsgebied en nemen alle nodige maatregelen om de doeltreffende en consistente handhaving van alle besluiten en aanbevelingen van de toezichthoudende autoriteiten van de EU te waarborgen.

4. Indien de toezichthoudende autoriteiten van de EU uit hoofde van hun oprichtingsrechtshandelingen, de relevante sectorale EU-wetgeving en dit kaderprotocol rechtstreekse toezichtmandaten of directe interventiebevoegdheden hebben, zijn de door hen genomen besluiten juridisch bindend en rechtstreeks toepasselijk binnen het rechtsgebied van de geassocieerde staat, zonder dat zij hoeven te worden gevalideerd door een bevoegde autoriteit van de geassocieerde staat.

ARTIKEL 15

Toezichthoudende autoriteiten van de EU – noodbevoegdheden

1. In geval van ongunstige ontwikkelingen in de financiële sector van de geassocieerde staat die cliënten of consumenten aanzienlijke financiële schade zouden kunnen berokkenen of een bedreiging zouden kunnen vormen voor de ordelijke werking en de integriteit van de financiële markten of de stabiliteit of de integriteit van het gehele of een deel van het financiële systeem van de EU of van een of meer van haar lidstaten, heeft elke toezichthoudende autoriteit van de EU de bevoegdheid om de relevante bevoegde autoriteit van de geassocieerde staat te verzoeken onmiddellijk actie te ondernemen om de dreiging binnen een gestelde termijn adequaat aan te pakken.
2. Indien zij vaststelt dat de relevante bevoegde autoriteiten van de geassocieerde staat geen maatregelen hebben genomen om de dreiging binnen de gestelde termijn aan te pakken, of dat de genomen maatregelen de dreiging niet adequaat aanpakken, heeft elke toezichthoudende autoriteit van de EU in die uitzonderlijke noodsituaties de bevoegdheid om, onder de voorwaarden die zijn vastgesteld in de relevante sectorale EU-wetgeving, met name artikel 9, lid 5, van Verordening (EU) nr. 1093/2010, artikel 9, lid 5, van Verordening (EU) nr. 1094/2010 en artikel 9, lid 5, van Verordening (EU) nr. 1095/2010, ten aanzien van de in de geassocieerde staat gevestigde financiële dienstverleners de volgende besluiten te nemen:
 - a) het tijdelijk verbieden of beperken van het op de markt brengen, verspreiden of verkopen van bepaalde financiële instrumenten, financiële producten of financiële instrumenten/producten met bepaalde specifieke kenmerken of het soort financiële activiteit of praktijk, bijvoorbeeld het verbieden van de acceptatie van nieuwe zakelijke activiteiten of de onboarding van nieuwe klanten, in geval van gedrags- of prudentiële bezwaren; of

b) het tijdelijk verbieden of beperken van een soort financiële activiteit of praktijk, waaronder vrije beschikking over activa.

3. Indien een in lid 2 van dit artikel bedoeld besluit niet wordt nageleefd, stelt de relevante toezichthoudende autoriteit van de EU een besluit vast waarbij een administratieve boete wordt opgelegd aan de in de geassocieerde staat gevestigde aanbieder van financiële diensten. De bij artikel 76 van de kaderovereenkomst ingestelde Gemengde Comités stellen gedetailleerde gecoördineerde regels vast inzake:

- a) de criteria die moeten worden toegepast om het bedrag van de opgelegde geldboete te bepalen en de bovengrens van dat bedrag;
- b) de procedure voor de uitoefening van de bevoegdheid om geldboeten op te leggen;
- c) de verjaringstermijnen die van toepassing zijn voor het opleggen en innen van de geldboeten.

4. Elke relevante toezichthoudende autoriteit van de EU neemt, onder de in de relevante EU-wetgeving neergelegde voorwaarden, een tot de relevante bevoegde autoriteit van de geassocieerde staat gericht besluit tot opschorting van de vergunning die aan een financiële dienstverlener is verleend, in geval van schending van het EU-recht, frauduleuze activiteiten, niet-naleving van de wetgeving inzake de bestrijding van witwassen en terrorismefinanciering, niet-naleving van de betrouwbaarheids- en deskundigheidseisen, of wangedrag ten aanzien van cliënten of potentiële cliënten van de financiële dienstverlener.

5. De in de leden 2 tot en met 4 bedoelde besluiten zijn juridisch bindend en rechtstreeks toepasselijk binnen het rechtsgebied van de geassocieerde staat.

ARTIKEL 16

Rol van de geassocieerde staat

De bevoegde autoriteiten van de geassocieerde staat hebben, afgezien van stemrecht en beperkt tot besluiten die rechtstreeks betrekking hebben op hun financiële sector of autoriteiten, dezelfde rechten en verplichtingen als de bevoegde autoriteiten van de EU-lidstaten bij de werkzaamheden van de toezichthoudende autoriteiten van de EU en hun raden van toezichthouders.

ARTIKEL 17

Samenwerking op het gebied van de bestrijding van witwassen

De geassocieerde staat zorgt voor volledige samenwerking met de aangewezen autoriteiten van de EU en de EU-lidstaten voor de bestrijding van witwassen en de opvolgende instantie of instanties daarvan.

DEEL V

VRIJWARINGSMAATREGELEN VAN DE EU

ARTIKEL 18

Vrijwaringsmaatregelen — beginselen

1. De EU kan de toepassing van dit kaderprotocol met betrekking tot het desbetreffende segment of de desbetreffende segmenten van financiële diensten tijdelijk opschorten indien:
 - a) bij de controle overeenkomstig artikel 12 van dit kaderprotocol significante tekortkomingen bij de uitvoering en toepassing van rechtshandelingen van de EU zijn vastgesteld;
 - b) bij de controle overeenkomstig artikel 13 van dit kaderprotocol significante tekortkomingen in het toezichtkader van de geassocieerde staat aan het licht zijn gekomen;
 - c) er sprake is van gebrek aan medewerking van de bevoegde autoriteiten van de geassocieerde staat bij de bestrijding van onregelmatigheden, fraude, misbruik, witwassen en terrorismefinanciering, ook in geval van niet-naleving van besluiten die door de toezichthoudende autoriteiten van de EU zijn vastgesteld op grond van artikel 15 van dit kaderprotocol;
 - d) rechtshandelingen van de EU op het gebied van financiële diensten zijn omzeild of op significante wijze zijn geschonden.

2. Een tijdelijke opschorting wordt vastgesteld volgens de voorwaarden en procedure van artikel 19 van dit kaderprotocol.

ARTIKEL 19

Vrijwaringsmaatregelen - procedures

1. In afwijking van artikel 90 van de kaderovereenkomst stelt de EU, wanneer zij van oordeel is dat zich een of meer van de in artikel 18, lid 1, van dit kaderprotocol genoemde situaties heeft of hebben voorgedaan, de geassocieerde staat daarvan in kennis en legt zij de zaak voor aan het Gemengd Comité.

2. Het Gemengd Comité komt onverwijld bijeen, en in ieder geval niet later dan één maand nadat de zaak aan het comité is voorgelegd. De geassocieerde partijen verstrekken het Gemengd Comité alle nuttige informatie om een grondig onderzoek van de situatie mogelijk te maken. Het Gemengd Comité onderzoekt alle mogelijkheden om in overeenstemming met deze overeenkomst een oplossing te vinden en kan daartoe zo nodig besluiten nemen.

3. Indien het Gemengd Comité niet binnen drie maanden na de datum van de eerste vergadering van het Gemengde Comité uit hoofde van lid 2 een oplossing voor de in artikel 18, lid 1, gespecificeerde situaties kan vinden, stelt de EU de geassocieerde staat in kennis van haar voorgestelde oplossing voor het geconstateerde probleem.

4. Indien de geassocieerde staat niet binnen drie maanden voldoet aan de door de EU voorgestelde oplossing, schort de EU de toepassing van dit kaderprotocol ten aanzien van het desbetreffende segment of de desbetreffende segmenten van de financiële diensten op totdat de geassocieerde staat de door de EU vastgestelde tekortkoming heeft verholpen. De geassocieerde partijen voeren regelmatig overleg om een voor alle partijen aanvaardbare oplossing te vinden.

5. Na de opschorting van de toepassing van dit kaderprotocol overeenkomstig lid 4 kan de geassocieerde staat de kwestie voorleggen aan het HvJ van de EU. Indien de geassocieerde staat voornemens is op grond van dit lid een zaak bij het HvJ van de EU aanhangig te maken, stelt hij de EU daarvan onmiddellijk schriftelijk in kennis en verstrekt hij alle relevante informatie.

DEEL VI

BEPALINGEN INZAKE DE INSTELLINGEN

ARTIKEL 20

Subcomités financiële diensten

1. In afwijking van artikel 76, lid 8, eerste zin, van de kaderovereenkomst worden twee Subcomités financiële diensten ingesteld tussen:

- a) de EU, vertegenwoordigd door de Europese Commissie, en Andorra, vertegenwoordigd door zijn autoriteit die verantwoordelijk is voor het beleid inzake financiële diensten; en
- b) de EU, vertegenwoordigd door de Europese Commissie, en San Marino, vertegenwoordigd door zijn autoriteit die verantwoordelijk is voor het beleid inzake financiële diensten.

Voor de toepassing van dit kaderprotocol wordt elke verwijzing naar een Subcomité financiële diensten gelezen als een verwijzing naar een van de in de punten a) en b) genoemde Subcomités financiële diensten.

2. De Subcomités financiële diensten vervullen de volgende taken:

- a) toezicht houden op de uitvoering van dit kaderprotocol, zoals toegepast door middel van de geassocieerde-staatprotocollen en de relevante bepalingen in de bijlagen IX, XII en XXII bij die geassocieerde-staatprotocollen;

- b) formuleren van de volgende aanbevelingen aan de Gemengde Comités:
 - i) aanbevelingen tot wijziging van bijlage IX bij de geassocieerde-staatprotocollen overeenkomstig artikel 81 van de kaderovereenkomst;
 - ii) aanbevelingen tot uitbreiding van de markttoegang tot de interne markt van de EU voor financiële diensten of een of meer van haar marktsegmenten, overeenkomstig artikel 6 van dit kaderprotocol;
 - iii) overige aanbevelingen;
 - c) indien passend, formuleren van aanbevelingen aan het Associatiecomité;
 - d) vervullen van andere taken en verantwoordelijkheden die haar krachtens andere bepalingen van dit kaderprotocol zijn toegewezen.
3. De Europese Commissie kan de toezichhoudende autoriteiten van de EU uitnodigen om de vergaderingen van het Subcomité financiële diensten bij te wonen voor technische besprekingen, voor zover nodig.
4. In gevallen waarin wijzigingen in bijlage IX bij de geassocieerde-staatprotocollen betrekking hebben op beide geassocieerde staten, verrichten de Subcomités financiële diensten hun werkzaamheden in gezamenlijke vergaderingen, op basis van gecoördineerde voorstellen.
5. De Subcomités financiële diensten komen elk jaar of met andere door hun leden bepaalde tussenpozen bijeen. Vergaderingen kunnen worden gehouden met behulp van alle technologische middelen waarover de geassocieerde partijen beschikken.

DEEL VII

SLOTBEPALINGEN

ARTIKEL 21

Activiteiten van centrale banken en monetaire autoriteiten

Geen enkele bepaling van deze overeenkomst is van toepassing op activiteiten die worden uitgevoerd door overheidsinstanties, centrale banken, monetaire autoriteiten of andere entiteiten die eigendom zijn van of onder zeggenschap staan van een geassocieerde partij bij de uitvoering van monetair of wisselkoersbeleid.

KADERPROTOCOL NR. 4

BETREFFENDE DE MEDEDINGINGSREGELS TEN AANZIEN VAN ONDERNEMINGEN

ARTIKEL 1

Met betrekking tot overeenkomsten, besluiten van ondernemersverenigingen of onderling afgestemde feitelijke gedragingen die op de datum van inwerkingtreding van deze overeenkomst reeds bestaan en die vallen onder artikel 38, lid 1, van de kaderovereenkomst, is het in artikel 38, lid 1, vastgestelde verbod niet van toepassing vanaf de datum van inwerkingtreding van deze overeenkomst, indien die overeenkomsten, besluiten van ondernemersverenigingen of onderling afgestemde feitelijke gedragingen binnen twaalf maanden na de datum van inwerkingtreding van deze overeenkomst zodanig worden gewijzigd dat wordt voldaan aan de voorwaarden die zijn neergelegd in de groepsvrijstellingen van bijlage XIV bij het geassocieerde-staatprotocol.

ARTIKEL 2

Met betrekking tot overeenkomsten, besluiten van ondernemersverenigingen en onderling afgestemde feitelijke gedragingen die reeds bestaan op de datum van inwerkingtreding van deze overeenkomst en die vallen onder artikel 38, lid 1, van de kaderovereenkomst, is het in artikel 38, lid 1, vastgestelde verbod niet van toepassing vanaf de datum van inwerkingtreding van deze overeenkomst, indien die overeenkomsten, besluiten van ondernemersverenigingen of onderling afgestemde feitelijke gedragingen binnen twaalf maanden na de datum van inwerkingtreding van deze overeenkomst zodanig worden gewijzigd dat zij niet langer onder dat verbod vallen.

KADERPROTOCOL NR. 5
BETREFFENDE SAMENWERKING OP HET GEBIED VAN STATISTIEK

ARTIKEL 1

Onderwerp

1. Dit kaderprotocol is van toepassing op de samenwerking tussen de geassocieerde partijen op het gebied van statistiek en heeft ten doel te zorgen voor de productie en de verspreiding van samenhangende en vergelijkbare statistische informatie, met behulp waarvan alle aspecten van het voor hun samenwerking relevante economische, sociale en milieubeleid kunnen worden beschreven en gevolgd.
2. Voor de toepassing van lid 1 ontwikkelen en gebruiken de geassocieerde partijen geharmoniseerde methoden, definities en classificaties, alsook gemeenschappelijke programma's en procedures voor de organisatie van statistische werkzaamheden op passende administratieve niveaus en in overeenstemming met dit kaderprotocol.
3. De productie van statistieken door de geassocieerde partijen gebeurt op onpartijdige, betrouwbare, objectieve, wetenschappelijk onafhankelijke, kosteneffectieve en vertrouwelijke wijze. De productie van statistieken mag geen buitensporige lasten voor de marktdeelnemers met zich meebrengen.

ARTIKEL 2

Subcomités statistiek

1. In afwijking van artikel 76, lid 8, eerste zin, van de kaderovereenkomst worden twee Subcomités statistiek ingesteld tussen:
 - a) de EU, vertegenwoordigd door de Europese Commissie, en Andorra, vertegenwoordigd door zijn autoriteiten die verantwoordelijk zijn voor samenwerking op het gebied van statistiek; en
 - b) de EU, vertegenwoordigd door de Europese Commissie, en San Marino, vertegenwoordigd door zijn autoriteiten die verantwoordelijk zijn voor samenwerking op het gebied van statistiek.

Voor de toepassing van dit kaderprotocol wordt elke verwijzing naar een Subcomité statistiek gelezen als een verwijzing naar een van de in de punten a) en b) vermelde Subcomités statistiek.

2. De Subcomités statistiek zijn verantwoordelijk voor het beheer van dit kaderprotocol en zien toe op de correcte uitvoering ervan. Daartoe doen zij aanbevelingen en nemen zij besluiten in de gevallen waarin dit kaderprotocol voorziet. De Subcomités statistiek nemen hun besluiten bij consensus.

3. De Subcomités statistiek en het Comité voor het Europees statistisch systeem, opgericht bij Verordening (EG) nr. 223/2009 van het Europees Parlement en de Raad¹, organiseren hun werkzaamheden voor de toepassing van dit kaderprotocol in gemeenschappelijke vergaderingen.
4. De Subcomités statistiek komen bijeen wanneer dat nodig is. Elke geassocieerde partij kan verzoeken om een vergadering van het Subcomité statistiek. De Subcomités statistiek kunnen besluiten werkgroepen op te richten die hen kunnen bijstaan bij het uitvoeren van hun taken.
5. Een geassocieerde partij kan te allen tijde een punt van zorg met betrekking tot dit kaderprotocol aan de orde stellen in het Subcomité statistiek.
6. In elk besluit van een Subcomité statistiek wordt de datum van uitvoering ervan vermeld. Een dergelijk besluit wordt zo nodig ter goedkeuring voorgelegd overeenkomstig het reglement van orde van het Subcomité statistiek en wordt door dat Subcomité statistiek overeenkomstig zijn reglement van orde uitgevoerd.

¹ Verordening (EG) nr. 223/2009 van het Europees Parlement en de Raad van 11 maart 2009 betreffende de Europese statistiek en tot intrekking van Verordening (EG, Euratom) nr. 1101/2008 betreffende de toezending van onder de statistische geheimhoudingsplicht vallende gegevens aan het Bureau voor de Statistiek van de Europese Gemeenschappen, Verordening (EG) nr. 322/97 van de Raad betreffende de communautaire statistiek en Besluit 89/382/EEG, Euratom van de Raad tot oprichting van een Comité statistisch programma van de Europese Gemeenschappen (PB EU L 87 van 31.3.2009, blz. 164).

ARTIKEL 3

Samenwerking op het gebied van de statistiek

1. Het in artikel 13 van Verordening (EG) nr. 223/2009 bedoelde Europees statistisch programma vormt het kader voor de door de geassocieerde staten uit te voeren statistische acties voor de relevante perioden van het Europees statistisch programma. Alle belangrijke gebieden en statistische thema's van het Europees statistisch programma worden voor de in dit kaderprotocol uiteengezette samenwerking op het gebied van de statistiek relevant geacht en komen voor volledige deelneming door de geassocieerde staten in aanmerking.
2. Elk jaar ontwikkelen de Subcomités statistiek specifieke jaarlijkse statistische programma's voor de EU en de geassocieerde staten (jaarlijkse statistische programma EU/Andorra en jaarlijkse statistische programma EU/San Marino) als onderdeel van, en parallel aan, het jaarlijkse werkprogramma dat de Europese Commissie overeenkomstig hoofdstuk III van Verordening (EG) nr. 223/2009 opstelt. Elk specifiek jaarlijkse statistische programma voor de EU/geassocieerde staat wordt goedgekeurd door het Subcomité statistiek. In die programma's wordt met name aangegeven welke maatregelen binnen de relevante thema's van het jaarlijkse statistische programma tijdens de programmaperiode prioriteit hebben voor de statistische samenwerking van de desbetreffende EU-lidstaat en geassocieerde staat.
3. Statistische gegevens uit de geassocieerde staten worden voor opslag, verwerking en verspreiding aan Eurostat toegezonden. De nationale bureaus voor de statistiek (NSI) van de geassocieerde staten werken in dat verband nauw samen met Eurostat met het oog op een correcte overbrenging van de gegevens uit de geassocieerde staten en de verspreiding ervan onder de verschillende gebruikersgroepen via de normale verspreidingskanalen als onderdeel van de statistieken van de EU-lidstaat en geassocieerde staat. De statistieken van de geassocieerde staten worden behandeld overeenkomstig Verordening (EG) nr. 223/2009.

4. Een Subcomité statistiek onderzoekt de vooruitgang die is geboekt in het kader van relevante statistische acties van de desbetreffende EU-lidstaat en geassocieerde staat. Het gaat met name na of de doelen, prioriteiten en maatregelen die voor de eerste drie jaar waarin dit kaderprotocol wordt toegepast, zijn gepland, ook zijn bereikt. Het beoordeelt ook of de inhoud van bijlage XXI bij het relevante geassocieerde-staatprotocol de relevantie als bedoeld in artikel 1, lid 1, van dit kaderprotocol voldoende weerspiegelt.

ARTIKEL 4

Deelneming

1. In de geassocieerde staten gevestigde instellingen zijn gerechtigd aan specifieke door Eurostat beheerde EU-programma's deel te nemen met dezelfde contractuele rechten en verplichtingen als in de EU gevestigde instellingen.

2. Nationale deskundigen van de geassocieerde staten kunnen bij de Europese Commissie ("Eurostat") worden gedetacheerd. De kosten in verband met die detachering van die nationale deskundigen bij de Europese Commissie ("Eurostat"), met inbegrip van salarissen, socialezekerheidskosten, pensioenvoorzieningen en dag- en reisvergoedingen, komen volledig ten laste van de geassocieerde staat die hen detacheert.

3. In de EU gevestigde instellingen zijn gerechtigd aan specifieke door de NSI van de geassocieerde staten beheerde programma's deel te nemen met dezelfde contractuele rechten en verplichtingen als in de geassocieerde staten gevestigde instellingen.

ARTIKEL 5

Andere vormen van samenwerking

1. In onderling overleg kunnen de NSI van de geassocieerde staten en Eurostat technologie op het gebied van statistiek aan elkaar overdragen.
2. Onverminderd de specifieke bepalingen en regelingen die zijn vastgesteld in hoofdstuk 19 van bijlage XI bij elk geassocieerde-staatprotocol, kunnen de geassocieerde partijen alle informatie op het gebied van statistiek uitwisselen.
3. De NSI van de geassocieerde partijen kunnen ambtenaren uitwisselen. De NSI van de EU-lidstaten kunnen ook ambtenaren uitwisselen met die van de geassocieerde staten. De voorwaarden waaronder die uitwisselingen plaatsvinden, worden rechtstreeks door de desbetreffende NSI overeengekomen.

ARTIKEL 6

Financiële bepalingen

1. De geassocieerde staten leveren jaarlijks een financiële bijdrage aan het Europees statistisch programma teneinde alle kosten van hun deelneming te dekken.
2. De regels voor de financiële bijdrage van de geassocieerde staten zijn vastgelegd in artikel 68 van de kaderovereenkomst.

KADERPROTOCOL NR. 6
BETREFFENDE ARBITRAGEPROCEDURES

HOOFDSTUK 1

VOORAFGAANDE BEPALINGEN

ARTIKEL 1

Toepassingsgebied

Indien een geassocieerde partij een geschil overeenkomstig artikel 90, lid 8, artikel 97, lid 9, of artikel 98, lid 6, van de kaderovereenkomst aan arbitrage voorlegt, is dit kaderprotocol van toepassing.

ARTIKEL 2

Definities

Voor de toepassing van dit kaderprotocol wordt verstaan onder:

- a) “klagende partij”: de geassocieerde partij die een geschil aan arbitrage onderwerpt overeenkomstig artikel 90, lid 8, artikel 97, lid 9, of artikel 98, lid 6, van de kaderovereenkomst;

- b) “verwerende partij”: de geassocieerde partij die:
- i) de in artikel 90, lid 7, van de kaderovereenkomst bedoelde compenserende maatregelen heeft genomen;
 - ii) de in artikel 97, lid 1, van de kaderovereenkomst bedoelde vrijwaringsmaatregelen heeft genomen;
 - iii) de in artikel 97, lid 5, van de kaderovereenkomst bedoelde spoedeisende vrijwaringsmaatregelen heeft genomen;
 - iv) de in artikel 97, lid 8, van de kaderovereenkomst bedoelde evenwichtsherstellende maatregelen heeft genomen;
 - v) de in artikel 98; lid 1, van de kaderovereenkomst bedoelde vrijwaringsmaatregelen heeft opgenomen; of
 - vi) de in artikel 98, lid 5, van de kaderovereenkomst bedoelde evenwichtsherstellende maatregelen heeft opgenomen;
- c) “vertegenwoordiger van een geassocieerde partij”: een ambtenaar van, of een door een geassocieerde partij aangewezen persoon, die die geassocieerde partij vertegenwoordigt ten behoeve van een geschil uit hoofde van artikel 90, lid 8, artikel 97, lid 9, of artikel 98, lid 6, van de kaderovereenkomst;
- d) “adviseur”: een persoon die door een geassocieerde partij is aangewezen om haar in verband met de procedure bij een arbitragepanel te adviseren of bij te staan;
- e) “assistent”: een persoon die in het kader van zijn of haar benoeming onderzoek verricht voor of ondersteuning biedt aan een lid van een arbitragepanel onder leiding en toezicht van dat lid van een arbitragepanel;

- f) “kandidaat”: een persoon wiens naam voorkomt op de in artikel 4, van dit kaderprotocol bedoelde lijst en wiens selectie als lid van een arbitragepanel uit hoofde van dat artikel wordt overwogen.

ARTIKEL 3

Griffie en secretariaatsondersteuning

Op schriftelijk verzoek van de geassocieerde partijen of het arbitragepanel treedt het Internationaal Bureau van het Permanente Hof van Arbitrage (“het Permanente Hof van Arbitrage”) op als griffie en verleent het passende secretariaatsondersteuning aan het arbitragepanel.

ARTIKEL 4

Lijst van personen die bereid en in staat zijn om als lid van een arbitragepanel op te treden

1. Elk Gemengd Comité stelt een lijst op van vijftien personen die bereid en in staat zijn om als lid van een arbitragepanel op te treden. Daartoe benoemt elke geassocieerde partij vijf personen. Ook wijzen de geassocieerde partijen gezamenlijk vijf personen aan die het voorzitterschap van het arbitragepanel kunnen bekleden. De Gemengde Comités zien erop toe dat die lijsten te allen tijde voldoen aan de in lid 2 bedoelde vereisten.

2. De overeenkomstig lid 1 opgestelde lijsten omvatten enkel personen die alle waarborgen voor onafhankelijkheid bieden, die de vereiste kwalificaties bezitten om in hun eigen land de hoogste rechterlijke ambten te bekleden, of die bekend staan als kundige rechtsgeleerden, en die beschikken over gespecialiseerde kennis van of ervaring met het EU-recht en het internationaal publiekrecht. Die lijsten omvatten geen personen die lid, ambtenaar of ander personeelslid zijn van instellingen van de EU, van de overheid van een EU-lidstaat of van de overheid van een geassocieerde staat.

HOOFDSTUK 2

KENNISGEVINGEN

ARTIKEL 5

Toezening van kennisgevingen

1. Het arbitragepanel zendt alle verzoeken, mededelingen, schriftelijke stukken en andere documenten tegelijkertijd aan de geassocieerde partijen.
2. Wanneer een geassocieerde partij verzoeken, mededelingen, schriftelijke stukken of andere documenten aan het arbitragepanel doet toekomen, zendt zij tegelijkertijd een afschrift daarvan aan de andere geassocieerde partij.
3. Wanneer een geassocieerde partij verzoeken, mededelingen, schriftelijke stukken of andere documenten in verband met het geschil aan de andere geassocieerde partij doet toekomen, zendt zij tegelijkertijd een afschrift daarvan aan het arbitragepanel.
4. Alle kennisgevingen als bedoeld in de leden 1 tot en met 3 worden gedaan via e-mail of, indien van toepassing, met behulp van elk ander communicatiemiddel waarbij de verzending wordt geregistreerd. De kennisgeving wordt geacht te zijn afgeleverd op de datum van verzending, tenzij wordt aangetoond dat dat niet het geval is. Alle kennisgevingen worden gericht aan de Juridische Dienst van de Europese Commissie en aan de missie bij de EU van de betrokken geassocieerde staat.

ARTIKEL 6

Kennisgeving van arbitrage

1. De arbitrageprocedure wordt geacht een aanvang te nemen op de dag waarop de verwerende partij de kennisgeving van arbitrage ontvangt. De kennisgeving van arbitrage wordt ook toegezonden aan het Permanente Hof van Arbitrage.
2. De kennisgeving van arbitrage bevat de volgende elementen:
 - a) het verzoek om het geschil aan arbitrage te onderwerpen;
 - b) de naam en het adres van de geassocieerde partijen;
 - c) de naam en het adres van hun vertegenwoordigers en adviseurs;
 - d) de rechtsgrondslag van de procedure: Artikel 90, lid 8, artikel 97, lid 9, of artikel 98, lid 6, van de kaderovereenkomst;
 - e) de identificatie van een van de volgende maatregelen:
 - i) de in artikel 90, lid 7, van de kaderovereenkomst bedoelde compenserende maatregelen;
 - ii) de in artikel 97, lid 1, van de kaderovereenkomst bedoelde vrijwaringsmaatregelen;

- iii) de in artikel 97, lid 5, van de kaderovereenkomst bedoelde spoedeisende vrijwaringsmaatregelen;
 - iv) de in artikel 97, lid 8, van de kaderovereenkomst bedoelde evenwichtsherstellende maatregelen;
 - v) de in artikel 98, lid 1, van de kaderovereenkomst bedoelde vrijwaringsmaatregelen;
 - vi) de in artikel 98, lid 5, van de kaderovereenkomst bedoelde evenwichtsherstellende maatregelen;
- f) de specificatie van de in het geding zijnde of daarop betrekking hebbende regel;
 - g) een korte beschrijving van het geschil;
 - h) de benoeming van een lid van het arbitragepanel.
3. Een geschil over de vraag of de kennisgeving van arbitrage aan de vereisten van dit kaderprotocol voldoet, vormt geen beletsel voor de instelling van het arbitragepanel. Een dergelijk geschil wordt definitief beslecht door het arbitragepanel.

ARTIKEL 7

Antwoord op de kennisgeving van arbitrage

1. De verwerende partij zendt binnen twintig dagen na ontvangst van de kennisgeving van arbitrage haar antwoord aan de klagende partij en aan het Permanente Hof van Arbitrage, waarin het volgende is opgenomen:
 - a) de naam en het adres van de geassocieerde partijen;
 - b) de naam en het adres van hun vertegenwoordigers en adviseurs;
 - c) een antwoord op de elementen in de kennisgeving van arbitrage zoals opgenomen in artikel 6, lid 2, punten d) tot en met g), van dit kaderprotocol;
 - d) de benoeming van een lid van het arbitragepanel.

2. Een geschil over het feit dat de verwerende partij niet, niet volledig of niet tijdig op de kennisgeving van arbitrage heeft geantwoord, vormt geen beletsel voor de instelling van het arbitragepanel. Een dergelijk geschil wordt definitief beslecht door het arbitragepanel.

HOOFDSTUK 3

HET ARBITRAGEPANEL

ARTIKEL 8

Instelling van het arbitragepanel

1. Het arbitragepanel bestaat uit drie leden.
2. Het arbitragepanel wordt overeenkomstig de leden 3 en 4 van dit artikel ingesteld binnen dertig dagen na de indiening van een kennisgeving van arbitrage overeenkomstig artikel 6 van dit kaderprotocol.
3. De geassocieerde partijen wijzen elk één lid van het arbitragepanel aan uit de personen op de in artikel 4, lid 1, van dit kaderprotocol bedoelde lijst van personen die bereid en in staat zijn als lid van een arbitragepanel op te treden. De voorzitter wordt in onderlinge overeenstemming door de leden van het arbitragepanel gekozen uit de lijst van personen die door de geassocieerde partijen gezamenlijk zijn aangewezen om als voorzitter van het arbitragepanel op te treden.

Indien de leden van het arbitragepanel geen overeenstemming kunnen bereiken over de keuze van de voorzitter binnen de in lid 2 van dit artikel vastgestelde termijn, kan elk van de geassocieerde partijen de secretaris-generaal van het Permanente Hof van Arbitrage verzoeken om de voorzitter door loting te kiezen uit de lijst van personen die door de geassocieerde partijen gezamenlijk zijn voorgesteld om als voorzitter van het arbitragepanel op te treden.

4. De secretaris-generaal van het Permanente Hof van Arbitrage maakt de in lid 3, tweede alinea, bedoelde keuze binnen vijf dagen na het in die alinea bedoelde verzoek. Vertegenwoordigers van de geassocieerde partijen zijn gerechtigd bij de verkiezing aanwezig te zijn.

5. De datum van instelling van het arbitragepanel is de datum waarop de voorzitter is aangewezen en zijn of haar benoeming heeft aanvaard.

6. Ingeval de in artikel 4, lid 1, van dit kaderprotocol bedoelde lijst van personen die bereid en in staat zijn om als lid van een arbitragepanel op te treden, niet is opgesteld bij het verstrijken van de in lid 2 van dit artikel vastgestelde termijn, benoemt elke geassocieerde partij binnen vijf dagen een persoon tot lid van het arbitragepanel. Indien personen zijn voorgesteld uit hoofde van artikel 4, lid 1, van dit kaderprotocol, wordt voor de benoemingen uit die lijst van personen gekozen. Vervolgens wordt de voorzitter aangesteld overeenkomstig de procedure van lid 3 van dit artikel. Ingeval de geassocieerde partijen nog eens vijf dagen later niet ten minste één persoon gezamenlijk hebben voorgesteld om als voorzitter van het arbitragepanel op te treden, stelt de secretaris-generaal van het Permanente Hof van Arbitrage binnen vijf dagen, en na overleg met de geassocieerde partijen, een persoon voor die als voorzitter van het arbitragepanel kan optreden en die aan de eisen van artikel 4, lid 2, van dit kaderprotocol voldoet. Tenzij een van de geassocieerde partijen binnen vijf dagen bezwaar maakt tegen dat voorstel, wordt de door de secretaris-generaal van het Permanente Hof van Arbitrage voorgestelde persoon aangesteld.

7. Ingeval binnen drie maanden te rekenen vanaf de datum van het verzoek om het geschil aan arbitrage te onderwerpen, geen arbitragepanel is ingesteld op grond van artikel 6 van dit kaderprotocol, wijst de secretaris-generaal van het Permanente Hof van Arbitrage, binnen vijftien dagen na een verzoek van een van de geassocieerde partijen en na overleg met de geassocieerde partijen, de personen aan die voldoen aan de voorwaarden van artikel 4, lid 2, van dit kaderprotocol, teneinde het arbitragepanel te vormen.

ARTIKEL 9

Onafhankelijkheid en immuniteit van de leden van een arbitragepanel

1. De leden van een arbitragepanel zijn onafhankelijk, treden op persoonlijke titel op en nemen geen instructies aan van enige organisatie of regering.
2. De leden van een arbitragepanel genieten vanaf de instelling van het arbitragepanel vrijstelling van rechtsvervolging in de EU en in de geassocieerde staten voor alle handelingen die zij hebben verricht in het kader van de uitoefening van hun functies in het arbitragepanel.

ARTIKEL 10

Wraking van leden van het arbitragepanel

1. Een geassocieerde partij die voornemens is een lid van het arbitragepanel te wraken, stelt de betrokken partij daarvan in kennis binnen vijftien dagen na de datum waarop de benoeming van dat lid haar ter kennis is gebracht of binnen dertig dagen na de datum waarop zij kennis heeft gekregen van omstandigheden die in strijd zijn met de voorschriften van artikel 9, lid 1, van dit kaderprotocol.
2. De kennisgeving van wraking wordt toegezonden aan de andere geassocieerde partij, het gewraakte lid van het panel, de andere leden van het arbitragepanel en het Permanente Hof van Arbitrage. Zij vermeldt de redenen voor die wraking.
3. Wanneer een lid van het arbitragepanel wordt gewraakt door een geassocieerde partij, kan de andere geassocieerde partij de wraking aanvaarden. Het gewraakte lid van het arbitragepanel kan zich ook terugtrekken. Een dergelijke aanvaarding of intrekking houdt niet in dat de redenen voor de wraking worden erkend.

4. Indien de andere geassocieerde partij de wraking niet aanvaardt of het gewraakte lid van het arbitragepanel zich niet binnen vijftien dagen na de datum van kennisgeving van de wraking terugtrekt, kan de wrakende partij de secretaris-generaal van het Permanente Hof van Arbitrage verzoeken een beslissing te nemen over de wraking.

5. Wanneer de secretaris-generaal van het Permanente Hof van Arbitrage een beslissing neemt over een wraking, motiveert hij die beslissing, tenzij de geassocieerde partijen overeenkomen dat geen reden wordt vermeld.

ARTIKEL 11

Vervanging van de leden van het arbitragepanel

1. Indien een lid van het arbitragepanel tijdens de in hoofdstuk 5 van dit kaderprotocol bedoelde arbitrageprocedure moet worden vervangen, wordt een vervanger aangewezen of gekozen overeenkomstig artikel 8, lid 3, van dit kaderprotocol; die bepaling is ook van toepassing wanneer een geassocieerde partij geen gebruik heeft gemaakt van het recht om het te vervangen lid van het arbitragepanel te benoemen of aan de benoeming deel te nemen.

2. Wanneer een lid van het arbitragepanel wordt vervangen, wordt de procedure hervat in het stadium waarin het vervangen lid van het arbitragepanel zijn taken heeft beëindigd, tenzij het arbitragepanel anders beslist.

ARTIKEL 12

Werkwijze van het arbitragepanel

1. De voorzitter van het arbitragepanel zit alle vergaderingen van het arbitragepanel voor. Het arbitragepanel kan aan de voorzitter de bevoegdheid tot het nemen van administratieve en procedurele besluiten delegeren.
2. Tenzij anders bepaald in dit kaderprotocol kan het arbitragepanel bij zijn procedures en beraadslagingen elk communicatiemiddel gebruiken.
3. Alleen leden van het arbitragepanel mogen deelnemen aan de beraadslagingen van het arbitragepanel. Het arbitragepanel kan echter wel toestaan dat assistenten de beraadslagingen bijwonen.
4. Het opstellen van een besluit blijft de exclusieve verantwoordelijkheid van de leden van het arbitragepanel, die niet mag worden gedelegeerd aan andere personen.
5. Indien een procedurekwestie rijst die niet in dit kaderprotocol is geregeld, kan het arbitragepanel na overleg met de geassocieerde partijen een besluit nemen over de te volgen procedure, op voorwaarde dat dat verenigbaar is met dit kaderprotocol.
6. Indien het arbitragepanel van oordeel is dat er behoefte is aan een wijziging van een van de termijnen voor de in dit kaderprotocol bedoelde procedures of aan een andere procedurele of administratieve aanpassing, stelt het de geassocieerde partijen, na overleg, schriftelijk in kennis van de redenen voor de wijziging of aanpassing met opgave van de vereiste termijn of aanpassing.

HOOFDSTUK 4

BEREKENING VAN TERMIJNEN

ARTIKEL 13

Berekening van termijnen

1. De in dit kaderprotocol vastgestelde termijnen gaan in op de dag volgende op die waarop een kennisgeving is ontvangen. Indien de laatste dag van een termijn valt in een weekend of op een officiële feestdag voor de Europese Commissie of voor de betrokken geassocieerde staat, loopt de termijn af op de eerstvolgende werkdag. Officiële feestdagen die binnen de gestelde termijn vallen, worden meegeteld.
2. Indien de laatste dag waarop een document kan worden ingediend, valt in een weekend of op een officiële feestdag voor de Europese Commissie of voor de betrokken geassocieerde staat, mag dat document worden ingediend op de eerstvolgende werkdag van de Europese Commissie of van de betrokken geassocieerde staat.

HOOFDSTUK 5

ARBITRAGEPROCEDURE

ARTIKEL 14

Algemene bepalingen

Het arbitragepanel ziet erop toe dat de partijen bij het geschil gelijk worden behandeld en dat elke partij bij het geschil in elk passend stadium van de arbitrageprocedure voldoende in de gelegenheid wordt gesteld haar zaak uiteen te zetten. Het arbitragepanel voert zijn procedure zodanig uit dat onnodige vertragingen en kosten worden voorkomen en dat het geschil tussen de partijen bij het geschil wordt beslecht.

ARTIKEL 15

Plaats van arbitrage

De plaats van arbitrage is Den Haag. In uitzonderlijke omstandigheden kan het arbitragepanel op elke andere plaats bijeenkomen die het passend acht.

ARTIKEL 16

Talen

1. De talen van de procedures voor het arbitragepanel zijn Frans en Engels.
2. Het arbitragepanel kan gelasten dat alle bij de conclusie van eis of de conclusie van antwoord gevoegde documenten en alle aanvullende documenten die tijdens de procedure in hun oorspronkelijke taal worden overgelegd, vergezeld gaan van een vertaling in een van de proceduretalen.
3. Elke geassocieerde partij draagt haar eigen kosten van de vertaling van de documenten die zij bij het arbitragepanel heeft ingediend en die niet oorspronkelijk in het Engels of het Frans zijn opgesteld, evenals eventuele kosten in verband met het tolken voor haar vertegenwoordigers of adviseurs tijdens de hoorzitting.

ARTIKEL 17

Conclusie van eis

1. De klagende partij zendt haar conclusie van eis schriftelijk toe aan de verwerende partij, het Permanente Hof van Arbitrage en elk lid van het arbitragepanel binnen de termijn die het arbitragepanel daartoe overeenkomstig artikel 20 van dit kaderprotocol heeft vastgesteld. De klagende partij kan ervoor kiezen haar in artikel 6 van dit kaderprotocol bedoelde kennisgeving van arbitrage als haar conclusie van eis te beschouwen, mits die kennisgeving van arbitrage voldoet aan de in de leden 2 en 3 van dit artikel vermelde vereisten.

2. De conclusie van eis bevat de volgende elementen:
 - a) de naam en het adres van de geassocieerde partijen;
 - b) de naam en het adres van hun vertegenwoordigers en adviseurs;
 - c) de rechtsgrondslag van de procedure, namelijk artikel 90, lid 8, artikel 97, lid 9, of artikel 98, lid 6, van de kaderovereenkomst;
 - d) de identificatie van een van de volgende maatregelen:
 - i) de in artikel 90, lid 7, van de kaderovereenkomst bedoelde compenserende maatregelen;
 - ii) de in artikel 97, lid 1, van de kaderovereenkomst bedoelde vrijwaringsmaatregel;
 - iii) de in artikel 97, lid 5, van de kaderovereenkomst bedoelde spoedeisende vrijwaringsmaatregelen;
 - iv) de in artikel 97, lid 8, van de kaderovereenkomst bedoelde evenwichtsherstellende maatregelen;
 - v) de in artikel 98, lid 1, van de kaderovereenkomst bedoelde vrijwaringsmaatregelen;
 - vi) de in artikel 98, lid 5, van de kaderovereenkomst bedoelde evenwichtsherstellende maatregelen;
 - e) een uiteenzetting van de tot staving van de vordering aangevoerde feiten;

f) een overzicht van het geschil; en

g) de aangevoerde rechtsgronden of argumenten.

3. De conclusie van eis gaat, waar mogelijk, vergezeld van de door de klagende partij aangevoerde stukken en bewijzen of verwijzen naar die documenten en bewijzen.

ARTIKEL 18

Conclusie van antwoord

1. De verwerende partij zendt haar conclusie van antwoord schriftelijk toe aan de klagende partij, het Permanente Hof van Arbitrage en elk lid van het arbitragepanel binnen de termijn die het arbitragepanel daartoe overeenkomstig artikel 20 van dit kaderprotocol heeft vastgesteld. De verwerende partij kan ervoor kiezen haar in artikel 7 van dit kaderprotocol bedoelde kennisgeving van arbitrage als haar conclusie van antwoord te beschouwen, mits dat antwoord op de kennisgeving van arbitrage voldoet aan de in lid 2 van dit artikel vermelde vereisten.

2. In de conclusie van antwoord wordt geantwoord op de elementen die overeenkomstig artikel 17, lid 2, punten c) tot en met g), van dit kaderprotocol in de conclusie van eis zijn vermeld. De conclusie van antwoord gaat, waar mogelijk, vergezeld van de door de verwerende partij aangevoerde stukken en bewijzen of verwijzen naar die documenten en bewijzen.

ARTIKEL 19

Andere schriftelijke opmerkingen

Het arbitragepanel kan een besluit nemen over de schriftelijke stukken die de geassocieerde partijen naast de conclusie van eis en de conclusie van antwoord aan het panel voorlegt of kan voorleggen. Op grond van artikel 20 van dit kaderprotocol stelt het arbitragepanel de termijn vast voor de toezending van die schriftelijke stukken.

ARTIKEL 20

Termijnen

De door het arbitragepanel vastgestelde termijnen voor de toezending van de conclusie van eis, de conclusie van antwoord en eventuele andere schriftelijke stukken bedragen niet meer dan 90 dagen. Het arbitragepanel kan die termijnen echter verlengen wanneer het een dergelijke verlenging gerechtvaardigd acht.

ARTIKEL 21

Voorlopige maatregelen

Het arbitragepanel neemt geen voorlopige maatregelen of kent geen voorlopige maatregelen toe.

ARTIKEL 22

Bewijsmateriaal

1. Elke geassocieerde partij verstrekt bewijs van de feiten waarop zij haar vordering of verweer baseert.
2. Op elk moment tijdens de procedure kan het arbitragepanel de geassocieerde partijen verzoeken binnen een voorgeschreven termijn aanvullend bewijsmateriaal te verstrekken.
3. Het arbitragepanel stelt de toelaatbaarheid, relevantie en kracht van het overgelegde bewijsmateriaal vast.

ARTIKEL 23

Hoorzittingen

1. Op basis van het overeenkomstig artikel 28, lid 1, van dit kaderprotocol vastgestelde indicatieve tijdschema en na overleg met de geassocieerde partijen en de andere leden van het arbitragepanel stelt de voorzitter de geassocieerde partijen in kennis van de datum, het tijdstip en de plaats van de hoorzitting. Tenzij de hoorzitting achter gesloten deuren plaatsvindt, wordt die informatie openbaar gemaakt.
2. Het arbitragepanel kan, met instemming van de geassocieerde partijen, besluiten geen hoorzitting te houden.

3. Tenzij de partijen bij het geschil anders overeenkomen, wordt de hoorzitting gehouden in de gebouwen van het Permanente Hof van Arbitrage in Den Haag, overeenkomstig artikel 15 van dit kaderprotocol.
4. Het arbitragepanel kan aanvullende hoorzittingen organiseren indien de partijen bij het geschil zulks overeenkomen.
5. Alle leden van het arbitragepanel zijn gedurende de gehele hoorzitting aanwezig.
6. Tenzij de partijen bij het geschil anders overeenkomen, kunnen de volgende personen een hoorzitting bijwonen, ongeacht of de hoorzitting voor het publiek toegankelijk is:
 - a) vertegenwoordigers van de partijen bij het geschil;
 - b) adviseurs;
 - c) assistenten;
 - d) tolken, vertalers en notulisten van het arbitragepanel; en
 - e) door het arbitragepanel aangewezen deskundigen.
7. Uiterlijk vijf dagen voor de datum van een hoorzitting doet elke partij bij het geschil het arbitragepanel en de andere partij bij het geschil een lijst toekomen met de namen van de personen die namens die partij bij het geschil op de hoorzitting pleidooien of uiteenzettingen zullen houden en de namen van andere vertegenwoordigers en adviseurs van die partij bij het geschil die de hoorzitting zullen bijwonen.

8. De hoorzitting verloopt in de volgende volgorde, waarbij ervoor wordt gezorgd dat de klagende partij en de verwerende partij evenveel tijd krijgen voor hun pleidooi en repliek:

a) pleidooi;

i) pleidooi van de klagende partij;

ii) pleidooi van de verwerende partij;

b) repliek;

i) repliek van de klagende partij;

ii) dupliek van de verwerende partij.

9. Het arbitragepanel kan op elk ogenblik van de hoorzitting vragen aan een van beide partijen bij het geschil stellen.

10. Het arbitragepanel ziet erop toe dat van de hoorzitting een proces-verbaal wordt opgemaakt, dat zo spoedig mogelijk na de hoorzitting aan de partijen bij het geschil wordt verstrekt. De partijen bij het geschil kunnen binnen tien dagen na de datum van de hoorzitting opmerkingen maken over het proces-verbaal. Het arbitragepanel kan die opmerkingen in overweging nemen.

11. Elke partij bij het geschil kan binnen tien dagen na de datum van de hoorzitting aanvullende schriftelijke opmerkingen indienen bij het arbitragepanel over iedere aangelegenheid die tijdens de hoorzitting aan de orde is gekomen.

ARTIKEL 24

Standaard

1. Indien de klagende partij haar conclusie van eis niet binnen de door het arbitragepanel overeenkomstig artikel 20 van dit kaderprotocol vastgestelde termijn heeft ingediend en er geen legitiem beletsel is, gelast het arbitragepanel de beëindiging van de arbitrageprocedure, tenzij er onopgeloste kwesties zijn waarover eventueel uitspraak moet worden gedaan of wanneer het arbitragepanel dat passend acht.
2. Indien de verwerende partij haar antwoord op de kennisgeving van arbitrage of haar conclusie van antwoord niet binnen de door het arbitragepanel in overeenstemming met artikel 20 van dit kaderprotocol vastgestelde termijn heeft ingediend, en er geen legitiem beletsel is, gelast het arbitragepanel de voortzetting van de arbitrageprocedure, zonder dat dat betekent dat het arbitragepanel een dergelijke niet-indiening kan interpreteren als een aanvaarding door de verwerende partij van de beweringen van de klagende partij. Dit lid is ook van toepassing wanneer de klagende partij heeft nagelaten haar dupliek op een tegenvordering in te dienen.
3. Indien een van de partijen bij het geschil, die uit hoofde van dit kaderprotocol naar behoren in kennis is gesteld, niet op een hoorzitting verschijnt zonder een legitiem beletsel voor een dergelijk verzuim aan te voeren, kan het arbitragepanel de arbitrageprocedure voortzetten.
4. Indien een van de partijen bij het geschil, die naar behoren is verzocht aanvullend bewijsmateriaal te verstrekken, dat niet binnen de gestelde termijn doet en zonder zich te beroepen op een legitiem beletsel, beslist het arbitragepanel op basis van het hem voorgelegde bewijsmateriaal.

ARTIKEL 25

Vertrouwelijkheid

1. Alle informatie die door een partij bij het geschil als vertrouwelijk is aangemerkt en door die partij bij het geschil aan het arbitragepanel is verstrekt, wordt door de andere partij bij het geschil en door het arbitragepanel vertrouwelijk behandeld.

Wanneer een partij bij het geschil bij het arbitragepanel een schriftelijk stuk indient dat vertrouwelijke informatie bevat, verstrekt zij binnen vijftien dagen ook een stuk zonder die vertrouwelijke informatie dat openbaar wordt gemaakt.

2. Niets in dit kaderprotocol belet een partij bij het geschil haar eigen schriftelijke stukken, antwoorden op vragen van het arbitragepanel of het proces-verbaal van het pleidooi openbaar te maken, op voorwaarde dat zij, bij verwijzing naar door de andere partij bij het geschil verstrekte informatie, geen informatie openbaar maakt die door de andere partij bij het geschil als vertrouwelijk is aangemerkt.

3. Een hoorzitting voor het arbitragepanel is voor het publiek toegankelijk, behalve wanneer de stukken en pleidooien van een partij bij het geschil vertrouwelijke informatie bevatten of indien de partijen bij het geschil overeenkomen dat de hoorzitting niet voor het publiek toegankelijk is. In dat geval respecteren de partijen bij het geschil de vertrouwelijkheid van de hoorzitting.

ARTIKEL 26

Eenzijdige contacten

De leden van het arbitragepanel onthouden zich gedurende de arbitrageprocedure van bijeenkomsten of andere mondelinge of schriftelijke communicatie met een partij bij het geschil in afwezigheid van de andere partij bij het geschil.

ARTIKEL 27

Beëindiging van de arbitrageprocedure

Wanneer de partijen bij het geschil redelijkerwijs in de gelegenheid zijn gesteld hun pleidooi te houden, kan het arbitragepanel de arbitrageprocedure beëindigen.

HOOFDSTUK 6

TIJDSHEMA VAN DE PROCEDURE VOOR HET ARBITRAGEPANEL

ARTIKEL 28

Tijdschema van de procedure voor het arbitragepanel

1. Het arbitragepanel stelt, na overleg met de partijen bij het geschil, binnen tien dagen na de instelling van het arbitragepanel een indicatief tijdschema van de procedure op. Hij kan te allen tijde, na overleg met de partijen bij het geschil, de termijnen waarin dit kaderprotocol voorziet of die de partijen bij het geschil zijn overeengekomen, verlengen of verkorten.
2. Het arbitragepanel maakt zijn uitspraak binnen twaalf maanden na de datum van instelling van het arbitragepanel bekend aan de partijen bij het geschil en aan het Gemengd Comité. Wanneer het arbitragepanel van oordeel is dat het die termijn niet in acht kan nemen, stelt zijn voorzitter de partijen bij het geschil daarvan schriftelijk in kennis, met vermelding van de redenen voor de vertraging en de datum waarop het arbitragepanel voornemens is zijn werkzaamheden af te ronden.
3. Binnen tien dagen na de instelling van het arbitragepanel kan een partij bij het geschil een met redenen omkleed verzoek indienen om de zaak als dringend te behandelen. In dat geval doet het arbitragepanel binnen vijftien dagen na de ontvangst van een dergelijk verzoek uitspraak over de spoedeisendheid van de zaak. Indien het arbitragepanel besluit dat de zaak spoedeisend is, stelt het alles in het werk om de partijen bij het geschil binnen zes maanden na zijn instelling in kennis te stellen van zijn uitspraak ten gronde.

HOOFDSTUK 7

DE ARBITRALE UITSPRAAK

ARTIKEL 29

Arbitrale uitspraken van het arbitragepanel

1. Het arbitragepanel stelt alles in het werk om bij consensus arbitrale uitspraken te doen. Wanneer het evenwel niet mogelijk is om bij consensus tot een arbitrale uitspraak te komen, wordt bij meerderheid van stemmen beslist.
2. In geen geval worden afwijkende meningen van leden van het arbitragepanel gepubliceerd.
3. Arbitrale uitspraken zijn bindend voor de partijen bij het geschil. De arbitrale uitspraak vermeldt de vastgestelde feiten, de toepasselijkheid van de relevante bepalingen van dat akkoord en de motivering van alle bevindingen en conclusies.

ARTIKEL 30

Vorm en gevolgen van de arbitrale uitspraak

1. Het arbitragepanel kan afzonderlijke arbitrale uitspraken doen over verschillende kwesties en op verschillende tijdstippen.

2. Alle arbitrale uitspraken worden schriftelijk en met redenen omkleed.
3. Alle arbitrale uitspraken zijn definitief en bindend voor de partijen bij het geschil.
4. De arbitrale uitspraak wordt ondertekend door de leden van het arbitragepanel, met vermelding van de datum waarop de uitspraak is gedaan en de plaats van arbitrage. Een afschrift van de door de leden van het arbitragepanel ondertekende arbitrale uitspraak wordt door het Permanente Hof van Arbitrage aan de partijen bij het geschil toegezonden.
5. De partijen bij het geschil publiceren arbitrale uitspraken in hun geheel, met inachtneming van de bescherming van vertrouwelijke informatie als bedoeld in artikel 25 van dit kaderprotocol.
6. De partijen bij het geschil voeren de arbitrale uitspraken onverwijld uit.

ARTIKEL 31

Onderling overeengekomen oplossing of andere redenen om de arbitrageprocedure te beëindigen

1. De partijen bij het geschil kunnen te allen tijde tot een onderling overeengekomen oplossing van hun geschil komen. In dat geval stellen de partijen bij het geschil het arbitragepanel gezamenlijk in kennis van een dergelijke oplossing. Indien de onderling overeengekomen oplossing door een van de partijen bij het geschil moet worden goedgekeurd, wordt in de kennisgeving naar die eis verwezen en wordt de arbitrageprocedure opgeschort in afwachting van die procedure. Indien een goedkeuring door een van de partijen bij het geschil niet vereist is, of nadat is kennisgegeven van de afronding van die interne procedures, wordt de arbitrageprocedure beëindigd.

2. Indien, voordat de arbitrale uitspraak wordt gedaan, voortzetting van de arbitrageprocedure onmogelijk wordt of om een niet in lid 1 van dit artikel genoemde reden overbodig wordt, stelt het arbitragepanel de partijen bij het geschil in kennis van zijn voornemen om een bevel tot beëindiging van de arbitrageprocedure uit te vaardigen. Het arbitragepanel kan een dergelijk bevel uitvaardigen, tenzij er onopgeloste kwesties zijn waarover eventueel uitspraak moet worden gedaan of wanneer het arbitragepanel dat passend acht.

3. Het arbitragepanel doet het door de leden van het arbitragepanel ondertekende besluit tot beëindiging van de arbitrageprocedure of de onderling overeengekomen schikking aan de partijen bij het geschil toekomen. Artikel 30, leden 2 tot en met 6, van dit kaderprotocol is van toepassing op onderling overeengekomen schikkingen.

ARTIKEL 32

Correctie van een arbitrale uitspraak

1. Binnen dertig dagen na ontvangst van de uitspraak kan elke partij bij het geschil, met kennisgeving aan de andere partij bij het geschil en het Permanente Hof van Arbitrage, het arbitragepanel verzoeken in de arbitrale uitspraak fouten in de berekening, materiële of typografische fouten, of soortgelijke fouten of weglatingen te corrigeren. Indien het arbitragepanel een dergelijk verzoek gegrond acht, maakt het een dergelijke correctie binnen 45 dagen na ontvangst van dat verzoek. Een dergelijk verzoek heeft geen opschortende werking.

2. Het arbitragepanel kan op eigen initiatief binnen dertig dagen na de kennisgeving van zijn uitspraak correcties aanbrenge.

3. Correcties op grond van dit artikel worden schriftelijk aangebracht en maken integrerend deel uit van de arbitrale uitspraak. Artikel 30, leden 2 tot en met 6, van dit kaderprotocol is van toepassing op dergelijke correcties.

HOOFDSTUK 8

FINANCIËLE ASPECTEN

ARTIKEL 33

Te betalen bezoldiging en onkostenvergoeding voor
de leden van een arbitragepanel en hun assistenten

De partijen bij het geschil bereiken binnen zeven dagen na de instelling van het arbitragepanel, via welk communicatiemiddel dan ook, overeenstemming met het arbitragepanel over:

- a) de aan de leden van het arbitragepanel te betalen bezoldiging en onkostenvergoeding, die redelijk moeten zijn en in overeenstemming met de normen die gelden voor de in het kader van de Wereldhandelsorganisatie ingestelde panels;
- b) de aan assistenten te betalen bezoldiging, waarbij voor elk lid van het arbitragepanel het totale bedrag van de aan assistenten te betalen bezoldiging redelijk is en in geen geval meer bedraagt dan een derde van de bezoldiging van dat lid van het arbitragepanel.

ARTIKEL 34

Kosten

1. Elke partij bij het geschil draagt haar eigen kosten en de helft van de kosten van het arbitragepanel.

2. Het arbitragepanel stelt zijn kosten vast in zijn arbitrale uitspraak ten gronde. Die kosten dekken uitsluitend:

- a) de bezoldiging van de leden van het arbitragepanel, afzonderlijk vermeld voor elk lid en vastgesteld door het arbitragepanel zelf overeenkomstig artikel 33, punt a), van dit kaderprotocol;
- b) reis- en andere onkosten van de leden van het arbitragepanel;
- c) de bezoldiging en onkosten van het Permanente Hof van Arbitrage.

3. De in lid 2 bedoelde onkosten moeten redelijk zijn en houden rekening met de waarde van het geschil, de complexiteit van het geschil, de tijd die de leden van het arbitragepanel en de door het arbitragepanel aangewezen deskundigen eraan hebben besteed, en alle andere relevante omstandigheden van de specifieke zaak.

ARTIKEL 35

Consignatie

1. Aan het begin van de arbitrageprocedure kan het Permanente Hof van Arbitrage de partijen bij het geschil verzoeken een voorschot in consignatie te geven dat gelijk is aan een raming van het totale bedrag van de in artikel 34, lid 2, van dit kaderprotocol bedoelde onkosten.

2. In de loop van de arbitrageprocedure kan het Permanente Hof van Arbitrage de partijen bij het geschil verzoeken aanvullende bedragen in consignatie te geven.

3. Alle op grond van dit artikel door de partijen bij het geschil in consignatie gegeven bedragen worden overgemaakt aan het Permanente Hof van Arbitrage, dat die aanwendt ter dekking van de daadwerkelijk gemaakte kosten, waaronder met name de honoraria van de leden van het arbitragepanel en van het Permanente Hof van Arbitrage.

GEDRAGSCODE VOOR LEDEN VAN ARBITRAGEPANELS

ARTIKEL 1

Verantwoordelijkheden in het kader van de procedure

1. Met het oog op het behoud van de integriteit en onpartijdigheid van de arbitrageprocedure moet elke kandidaat om lid te worden van een arbitragepanel:
 - a) laakbaar gedrag en de schijn van laakbaar gedrag vermijden;
 - b) onafhankelijk en onpartijdig zijn;
 - c) directe en indirecte belangenconflicten vermijden; en
 - d) bij zijn of haar gedrag de hoogste normen in acht nemen, zodat de integriteit en onpartijdigheid van de geschillenbeslechtsprocedure is gegarandeerd.
2. Voormalige kandidaten of leden van een arbitragepanel houden zich aan de verplichtingen bedoeld in de artikelen 5 en 6 van dit aanhangsel.

ARTIKEL 2

Openbaarmakingsplicht van de leden van het arbitragepanel

1. Alvorens hun selectie als lid van het arbitragepanel te bevestigen, stellen de kandidaten de geassocieerde partijen schriftelijk in kennis van alle belangen, relaties of aangelegenheden waarvan zij weten dat zij van invloed kunnen zijn op hun onafhankelijkheid of onpartijdigheid, of waarvan redelijkerwijs kan worden aangenomen dat zij in de procedures voor het arbitragepanel de schijn van laakbaar gedrag of partijdigheid zouden kunnen wekken.
2. Kandidaten en leden van een arbitragepanel richten mededelingen betreffende feitelijke of mogelijke inbreuken op deze gedragscode uitsluitend tot het Gemengd Comité, ter overweging door de geassocieerde partijen.
3. De leden van een arbitragepanel maken in elke fase van de procedure voor het arbitragepanel belangen, relaties of aangelegenheden van de aard gespecificeerd in lid 1 waarvan zij kennis hebben of krijgen, aan de partijen bij het geschil bekend.

ARTIKEL 3

Due diligence van leden van een arbitragepanel

1. Na hun aanwijzing vervullen de leden van een arbitragepanel gedurende de gehele procedure voor het arbitragepanel hun taken nauwgezet, snel en op billijke wijze.

2. In het bijzonder geldt voor leden van een arbitragepanel het volgende:
- a) zij onderzoeken uitsluitend de kwesties die via de procedure voor het arbitragepanel aan de orde zijn gesteld en noodzakelijk zijn om tot een arbitrale uitspraak te komen, en zij delegeren die taak niet aan een andere persoon;
 - b) zij nemen alle passende maatregelen om ervoor te zorgen dat hun assistenten op de hoogte zijn van en voldoen aan de artikelen 1, 2 en 6 van dit aanhangsel.

ARTIKEL 4

Onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de leden van een arbitragepanel

De leden van een arbitragepanel:

- a) zijn onafhankelijk en onpartijdig, vermijden de schijn van laakbaar gedrag of partijdigheid en laten zich niet leiden door eigenbelang, druk van buitenaf, politieke overwegingen, publieke protesten, trouw aan de EU of de geassocieerde staten, of vrees voor kritiek;
- b) gaan direct noch indirect verplichtingen aan en aanvaarden geen voordelen die op welke wijze dan ook de goede uitoefening van hun taken zou verstoren of lijken te verstoren;
- c) gebruiken hun positie als lid van een arbitragepanel niet om persoonlijke of particuliere belangen te dienen en onthouden zich van handelingen die de indruk kunnen wekken dat anderen in een bijzondere positie verkeren waardoor zij invloed op hen kunnen uitoefenen;

- d) laten financiële, zakelijke, professionele, familiale of sociale relaties of verantwoordelijkheden geen invloed hebben op hun gedrag of oordeel;
- e) gaan geen relaties aan en verwerven geen financiële belangen die hun onpartijdigheid in het gedrag kunnen brengen of wanneer redelijkerwijs kan worden aangenomen dat daardoor de schijn van laakbaar gedrag of partijdigheid wordt gewekt;
- f) bespreken geen enkel aspect van het voorwerp of het verloop van de procedures voor het arbitragepanel met een van de partijen bij het geschil of beide in afwezigheid van de andere leden van het arbitragepanel.

ARTIKEL 5

Verplichtingen van voormalige leden van een arbitragepanel

Alle voormalige leden van een arbitragepanel onthouden zich van handelingen die de schijn kunnen wekken dat zij bij de uitoefening van hun taken niet onpartijdig waren of dat zij voordeel hebben ontleend aan een besluit of arbitrale uitspraak van het arbitragepanel.

ARTIKEL 6

Vertrouwelijkheid

1. Een lid of voormalig lid van een arbitragepanel onthoudt zich te allen tijde van:
 - a) het openbaar maken of gebruiken van niet-openbare informatie over een procedure voor het arbitragepanel of die tijdens een dergelijke procedure is verkregen, behalve voor de doeleinden van die procedure; en, in elk geval, het openbaar maken of gebruiken van dergelijke informatie om persoonlijk voordeel of voordeel voor anderen te behalen of om de belangen van anderen te schaden;
 - b) het openbaar maken van informatie over de beraadslagingen van het arbitragepanel of over het standpunt van een lid van het arbitragepanel.
2. Een lid van een arbitragepanel mag arbitrale uitspraken van het arbitragepanel of delen daarvan niet openbaar maken vóór de bekendmaking ervan in overeenstemming met dit kaderprotocol.

KADERPROTOCOL NR. 7
BETREFFENDE DE STATUTEN VAN HET PARLEMENTAIR ASSOCIATIECOMITÉ

ARTIKEL 1

Het bij artikel 78 van de kaderovereenkomst ingestelde Parlementair Associatiecomité wordt opgericht en functioneert overeenkomstig deze overeenkomst en deze statuten.

ARTIKEL 2

Het Parlementair Associatiecomité bestaat uit twaalf leden. Het Europees Parlement benoemt vier leden en de parlementen van de geassocieerde staten benoemen elk vier leden.

ARTIKEL 3

Het Parlementair Associatiecomité kiest uit zijn leden zijn eigen voorzitter en vicevoorzitter. Het voorzitterschap van het Parlementair Associatiecomité wordt beurtelings voor een periode van een jaar waargenomen door een door het Europees Parlement en door een parlement van een geassocieerde staat benoemd lid.

ARTIKEL 4

Het Parlementair Associatiecomité houdt ten minste eenmaal per jaar een algemene vergadering, beurtelings in de EU en in een geassocieerde staat. Het Parlementair Associatiecomité besluit op elke zitting waar de volgende algemene zitting moet worden gehouden. Buitengewone zittingen kunnen worden gehouden wanneer het Parlementair Associatiecomité daartoe besluit overeenkomstig zijn reglement van orde.

ARTIKEL 5

Het Parlementair Associatiecomité stelt zijn reglement van orde vast met een tweederdemeerderheid van zijn leden.

ARTIKEL 6

De kosten verbonden aan de deelneming van een lid aan het Parlementair Associatiecomité komen ten laste van het parlement dat dit lid heeft benoemd.